

TÍTOL DEL TREBALL

El fons de la Subdelegació de Policia de Dénia (1824-1836). Estudi i descripció.

AUTOR

Jesús Eduard Alonso i López

Director del treball:

Josep Fernàndez Trabal

Any d'elaboració:

2009

Treball de recerca de la Diplomatura Superior

en Arxivística i Gestió de Documents

Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents

Col·lecció Treballs fi de màster i de postgrau

Com citar aquest article: Alonso i López, Jesús Eduard. (2009) *El fons de la Subdelegació de Policia de Dénia (1824-1836). Estudi i descripció*. Treball de recerca de la Diplomatura Superior en Arxivística i Gestió de Documents de l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents. [Http://...](http://...) (consultat el ...)

Aquesta obra està subjecta a llicència Creative Commons Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 3.0 Espanya (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>). Es permet la reproducció total o parcial i la comunicació pública de l'obra, sempre que no sigui amb finalitats comercials, i sempre que es reconegui l'autoria de l'obra original. No es permet la creació d'obres derivades.

Resum

Hom tracta de dilucidar el context de creació i l'estructura d'un fons policial generat arran de la creació, el 1824, de la Policia General del Regne, fet que sol considerar-se el moment fundacional de la policia estatal en Espanya. A tal fi es combinen tècniques arxivístiques i historiogràfiques, coincidents en l'anàlisi institucional. Els fons de les subdelegacions de policia ens han arribat escadussers i desestructurats al si dels antics corregiments borbònics i solen trobar-se avui en arxius locals i comarcals. No obstant això, s'hi proposa un quadre de classificació.

Paraules clau: Arxius locals. Classificació. Història institucional. Policia. Governació de Dénia. Bandolerisme. Ferran VII.

Resumen

Se trata de dilucidar el contexto de creación y la estructura de un fondo policial a partir de la creación, en 1824, de la Policía General del Reino, hecho que suele considerarse el momento fundacional de la policía estatal en España. Con tal fin se combinan técnicas archivísticas e historiográficas coincidentes en el análisis institucional. Los fondos de las subdelegaciones de policía nos han llegados escasos y desestructurados, normalmente desde los antiguos corregimientos borbónicos. Suelen encontrarse hoy en el seno de archivos locales y comarcales. Con todo, se propone un cuadro de clasificación.

Palabras clave: Archivos locales. Clasificación. Historia institucional. Policía. Gobernación de Dénia. Bandolerismo. Fernando VII.

Abstract

The purpose of this paper is to explain the context of the creation of a regional police archive, as well as its structure, since 1824, when the General Police of the Kingdom started. This moment is often considered the foundation of the National Police in Spain. For that reason, archival and historiographical techniques are combined for institutional analysis. Few and unstructured files of the sub-delegations of the police have survived, usually coming from the old Bourbon governorships. Nowadays you can find them at the local and regional archives. Nevertheless we are proposing a file classification scheme.

Keywords: Local archives. File classification. Institutional history. Police. Governorship of Dénia. Banditry. Ferdinand VII of Spain.

SUMARI

1	ESTUDI INSTITUCIONAL I HISTÒRIC	9
1.1	Antecedents i context de producció del fons	9
1.1.1	Precedents en la gestió de la seguretat i els cossos d'ordre públic.....	9
1.1.2	La creació de la Policia General del Regne i les seues subdelegacions.....	15
1.1.3	La governació de Dénia.....	24
1.2	La creació de la Subdelegació de policia: el <i>Gobernador Militar y Político y Subdelegado de Policía de Denia</i>	28
1.2.1	Les funcions	30
1.2.1.1	El control de la població i dels vianants.	30
1.2.1.2	El control d'activitats	35
1.2.2	L'aparell administratiu	37
1.2.2.1	La comptabilitat	40
1.2.2.2	L'administració als pobles.....	41
1.2.3	Relacions i fluxos d'informació	50
1.3	Evolució i balanç d'un temps de reacció i revolució.....	52
1.3.1	La repressió política	52
1.3.1.1	Els voluntaris reialistes.....	56
1.3.1.2	Les conspiracions liberals.....	58
1.3.2	Ordre públic, bandits i contraban	66
1.3.2.1	Vaixells per la mar.....	68
1.3.3	Altres funcions policials	69
1.3.3.1	El control d'armes.	70
1.3.3.2	Els pròfugs i desertors.....	77
1.3.4	Punts d'inflexió i canvis de cicle: 1827 i 1833.	79
1.3.4.1	Temps de revolució: bandolerisme i reacció	81
1.4	Conclusions	94
2	DESCRIPCIÓ ARXIVÍSTICA.....	97
2.1	El fons.....	97
2.1.1	Organigrama del fons	100
2.1.2	Fitxa descriptiva	104
2.2	Les sèries	110
2.2.1	Fitxes dels grups de sèries	119
2.2.1.1	Normativa	119
2.2.1.2	Administració	122
2.2.1.3	Activitats	125
2.3	Les unitats documentals compostes	129
3	COMPLEMENTES	145

3.1 Fons relacionats	145
3.1.1 Arxiu Municipal de Dénia (AMD).....	145
3.1.1.1 El fons de la Governació de Dénia (1700-1836).....	145
3.1.1.2 Arxiu Històric del Jutjat de Dénia (1803-1970).	145
3.1.1.3 Fons municipal	146
3.1.2 Arxiu Històric de la Ciutat de Gandia (AHCG).....	147
3.1.3.- Arxiu General i Fotogràfic de la Diputació Provincial de València (ADPV)..	147
3.1.4 Archivo Histórico Nacional (AHN).....	147
3.1.4 Archivo General del Ministerio de Justicia (AGMJ)	148
3.1.5 Archivo General de Palacio (AGP)	148
3.1.6 Arxiu Municipal de Sabadell (AMS)	148
3.2 Bibliografia i webs	149
3.2.1 Bibliografia	149
3.2.2 Webs.....	155
3.3 Apèndixs.....	156
3.3.1 Apèndix I: poblacions de la Governació de Dénia i districte de la Subdelegació de Policia	156
3.3.2 Apèndix II: Mapes.....	159
4 BALANÇ PROVISIONAL	160

‘Un hombre alto, seco, moreno, de ojos muy saltones,
de rostro fiero y ademán amenazador, mirar insolente, boca bravía...
¡Feliz el pueblo que tiene al frente de su policía un hombre como yo!’

Benito Pérez Galdós

Episodios nacionales. El terror de 1824.

Madrid: Aguilar, 1976, vol II, pàg. 384.

Introducció.

Si és cert que s’han donat esforços per conèixer les institucions productores de documents en el passat, també ho és que resta molt per fer en aquest terreny. Sí hi ha bastants aproximacions a la història dels arxivers i dels arxius però no tant de la interrelació entre les institucions que els han generat i l’herència que ens resta.¹

Aquest treball constitueix un breu assaig i una provatura en la línia de combinar les informacions que faciliten els fons documentals amb un coneixement de la institució que està produint aqueix mateix conjunt documental.

Els problemes metodològics que ens hem trobat són bastant diversos i complexos. No hem pogut atènyer un contrast suficient de la informació aportada per les fonts amb l’estat de la qüestió dels coneixements, per exemple, en els estudis locals o en la

¹ Evidentment no podem menysprear la tasca de molts historiadors i arxivers a l’hora d’estudiar les cancelleries i les corts medievals o, per exemple, els fons contemporanis d’hisenda i sanitat als arxius locals. Tot i això, el casament i la simbiosi entre l’anàlisi de la producció documental i les tasques d’arxiu encara suposa un gran repte col·lectiu per a la professió.

legislació i els estudis d'història del dret. Com tampoc amb la situació política general, directament condicionant de l'actuació policial.

D'altra banda, moltes de les tipologies documentals del fons, sobretot els registres, es presten per a estudis quantitius i sistemàtics que no fem ací, però que caldria afrontar en ulteriors investigacions. Cal reconèixer, d'entrada, que ens trobem davant d'un 'tast' més que no amb un estudi complet i equilibrat.

1 ESTUDI INSTITUCIONAL I HISTÒRIC

1.1 Antecedents i context de producció del fons

1.1.1 Precedents en la gestió de la seguretat i els cossos d'ordre públic

La qüestió de l'ordre públic i dels cossos que vetllen per ell és evidentment complexa i ve de lluny. A nosaltres, ens interessa ara entendre perquè es conserva a l'Arxiu Municipal de Dénia, antic cap de governació, un fons específic sobre la seua Subdelegació de Policia. D'altra banda, en penetrar en el contingut del fons, podrem acostar-nos a la realitat de les comarques centrals valencianes durant l'anomenada *Dècada Ominosa* i els inicis de la revolució liberal. En aquest sentit, tindrem ocasió de veure la interrelació de les dinàmiques estatals amb les autoritats municipals, així com amb un context social on tant el bandolerisme com el contraban havien tingut i mantenien una llarga i intensa tradició.

Si bé hi ha aproximacions globals a la història policial en Espanya, les quals citem a la bibliografia, ben és cert que el marc legal i genèric ha estat poc contrastat amb el funcionament concret dels cossos policials, el seu lloc entre les institucions territorials i la seua relació amb els poders locals i la realitat social.

Podríem al·ludir a múltiples antecedents, que van des de les germanies i les germanies dels albors de l'edat moderna fins la creació de cossos específics al llarg del segle XVIII, dels quals cal nomenar especialment els primerencs mossos d'Esquadra catalans, ja fa temps tractats per Núria Sales, o la Companyia solta de Fusellers del Regne de València, creada el 1774 i més recentment estudiada (en els seus orígens) per Josep Maria Palop Ramos i Enrique Martínez. Aquests cossos havien estat formats de vegades per iniciativa privada, però també per l'espenta de les autoritats locals o del mateix poder central. Feien una 'guerra menuda' i de muntanya, especialment allà on havia arrelat el bandolerisme o existia una costa escarpada: la comarca de la Marina Alta acomplia tots els requisits.

Com a punt de partida, convé situar-nos en l'estat borbònic del segle XVIII i conèixer quines eren les institucions que s'ocupaven de la seguretat ciutadana o la 'tranquil·litat pública' d'aquells moments. En primer lloc, cal tenir en compte que l'exercici de la justícia per alcaldes de casa i cort, per corregidors i alcaldes, tenia molt a veure. Sovint, els agutzils i altres oficials dependents eren els encarregats de realitzar rondes o de controlar establiments públics i vianants. Fins i tot, el 1739 va ser creada una força d'invàlids hàbils, procedent de l'exèrcit, que auxiliava els jutges en aquesta mena de funcions.² La famosa *Novísima Recopilación* arreglava abundant legislació sobre la matèria, si bé esparsa en diferents llibres i títols.³ El 1714, el duc de Berwick havia instituït els comissaris de barri en ciutats principals, caps de partit i places fortes. Allò que podria haver estat provisional esdevenia una mesura d'ample abast, duradora fins les reformes de 1766. Aquests comissaris tenien com a tasca fonamental el control policíac i el manteniment de l'ordre.⁴

És evident d'altra banda (i potser millor conegut i reconegut) el paper de l'exèrcit com a persecutor de contrabandistes i bandolers, així com de les policies regionals que hem esmentat adés i sobre les quals tornarem més endavant.

Al llarg del segle de les llums és remarcable una certa preocupació per regular la relació entre la milícia i els instituts normalment encarregats de l'ordre, la qual és ben visible als òrgans de la justícia o a les dependències de l'administració de rendes. Les directrius i la reglamentació dels cossos de fusellers o minyons foren finalment

² TURRADO VIDAL: 2000, pàg. 21.

³ *Novísima Recopilación*. Veure, per exemple, llibre III, títols XIX a XXII (sobre la policia de la cort); llibre IV, títol XV (sobre superintendents de partits i províncies); llibre V, títols XII i XIII (alcaldes de les cancelleries i audiències); llibre VI, títol XI (dels estrangers); llibre VIII, títols XXX a XXXIII (de la policia dels pobles) o el llibre XII, títols XI i següents (sobre avalots, bandits, parcialitats i altres delictes).

⁴ *...zelando sobre los procederes y operaciones de los que residieren en ellas, [a fin de que] se consiga la quietud y emmienda de los insultos y alborotos a que son tan propensos estos naturales*. TORRAS i RIBÉ: 1983, pàg. 177-178.

establides des de la Secretaria del Despatx de la Guerra, en íntima comunicació amb els capitans generals.

Per contra, és evident que alcaldes, corregidors i justícies locals foren uns actius opositors a l'acció militar i que la tensió entre civilisme i militarisme era ben viva. Especialment en un territori com el valencià, perdedor en la Guerra de Successió, tal com ens ha contat a bastament Enrique Giménez. Els conceptes d'exèrcit d'ocupació o de guàrdia permanent eren ben vius. D'altra banda, les trames de corrupció, encobriment i defensa del contraban eren sens dubte profundes i connectades amb el bandolerisme i el clientelisme, cosa que topava amb l'acció de l'estat, com més endavant es posarà en evidència amb la instauració de la Guàrdia Civil a partir de 1844.

Ja dèiem que el tema de la tranquil·litat pública no és gens senzill: a més de la tradicional intervenció militar, dels minyons o de la justícia hi ha encara una llarga història de conformació de milícies locals. No és estrany, així, que pel 1786 el síndic personer d'Elx considere apropiat el cos de milícies urbanes per tal de protegir camins i alqueries aïllades. O que a l'Anglaterra actual s'aprofite aquesta tradició per organitzar els cossos de seguretat.

Aquestes milícies locals, provinents d'antics i diversos 'costums' d'ajust de gent armada, com ara els sometents, derivaran, per un costat, en la possibilitat d'un exèrcit de reserva (així es va practicar durant la Guerra de la Convenció o més endavant durant el govern dels liberals moderats, fins 1867). De l'altre, en cossos de fort component polític: la milícia nacional, de caire liberal, sovint radical, i els voluntaris reialistes, contrapunt absolutista coexistent amb la policia durant el període acotat per al nostre estudi. A més a més, els voluntaris reialistes seran el precedent més evident del primer carlisme, també contemporani i relacionat amb la institució objecte del nostre estudi.⁵

⁵ GOBERNA: 2007, pàg. 30. A la Vall d'Albaida, durant l'aparició del primer carlisme, les alcaldies informaven de les persones implicades en aquest moviment al jutjat d'Otinoyent, *a cuyo servicio estaba el mencionado subdelegado de policía Montalva*. Sobre la connexió entre voluntaris reialistes i carlisme, veure SAUCH: 2004.

El concepte de policia va ser emprat ja al segle XVIII, si bé cal tenir en compte el marc il·lustrat en el qual 'policia' tenia un sentit de 'cura' o responsabilitat en el foment d'un determinat àmbit de l'actuació pública (es parlava, per exemple de 'policia urbana' com a antecedent de l'actual urbanisme).⁶ Els fets i avalots de 1766, arreu d'Espanya, provocaren unes primeres mesures de Carles III al voltant de la reforma del sistema de seguretat. El model català dels mossos s'exportava i es creaven la *Compañía Suelta de Castilla la Nueva*, les *Compañías de Infantería fija de la Costa de Granada* i altres cossos semblants com el de minyons que hem nomenat per al Regne de València. Aquesta política es completava amb la reorganització de la vigilància de Madrid i les funcions de policia en diverses audiències, entre elles la de València (1768-1769). Es creaven els alcaldes de casa i cort, així com els alcaldes de barri.

Així mateix, el 17 d'abril de 1774 es promulgava una reial pragmàtica per a reprimir les assonades i manifestacions polítiques. Encara unes altres mesures es concretaven en la Reial Cèdula de 17 de gener de 1782 i el Reial Decret de 17 de març de 1782. Amb el darrer, es creava a Madrid la Superintendència General de Policia; tanmateix, aquesta seria suprimida pel comte d'Aranda una dècada després. Finalment, una pragmàtica de 29 de juny de 1784, adreçada als capitans generals, deixava en les seues mans la persecució de la delinqüència comuna.

Encara podríem parlar de la Comissió Reservada de gener de 1791, la qual hauria de pal·liar els efectes subversius de la Revolució Francesa. De fet, des de 1789, la Inquisició i altres instàncies intentaven controlar els llibres i la propaganda provinents del país veí.⁷ La guerra de la Convenció, encetada el 1793, posava en el primer plànol dels documents municipals les contribucions extraordinàries, la mobilització de les milícies provincials i la gestió de l'armament. Pel 1804 s'establí un jutge de policia a Madrid i el 1807 es restablí momentàniament la superintendència.⁸

⁶ Sobre el concepte de policia, cf. NIETO: 1976.

⁷ Pel febrer de 1790, des de la Governació de Dénia, arribava a Gandia una ordre per tal d'evitar la distribució del *Correo de París*, el qual contenia *especies de mucha malignidad y falsedad*. Arxiu Històric de la Ciutat de Gandia (en endavant, AHCG). AB-43. Citat per SAVALL et alii: 2007, pàg. 22.

⁸ TURRADO VIDAL: 1990, pàg. 37-38.

Una altra mena d'antecedents són localitzables en l'Estatut de Baiona, de Josep I, de 1808, o en el seu desenvolupament a través d'un decret de 6 de febrer de 1809. Aquest darrer plantejava un model inspirat en la gendarmeria francesa, amb una estructura de comissaris provincials i milícies cíviques.⁹

Les Corts de Cadis discutiren sobre la policia i les seues relacions amb la justícia. La mateixa Constitució de 1812 en tracta, si bé d'una forma un tant ambigua, ja que no conté una ampla declaració de drets i llibertats ciutadans i manté una relació estreta de l'ordre públic amb el dret militar.¹⁰ Al capdavant, i com és obvi al llarg de tots els temps contemporanis, el rei i l'exèrcit mantindran importants competències no solament en la defensa nacional sinó també en el nomenat 'ordre interior'. Aquest fet es veurà consolidat amb la important llei de 21 d'abril de 1821, la qual donarà peu, en el marc legislatiu liberal, a una jurisdicció de guerra per a qüestions d'ordre públic i a l'exercici de facultats extraordinàries per les autoritats militars.

D'un altre costat, les corts de Cadis crearen la Milícia Nacional, la qual tenia funcions explícites de policia com a cos semi professional. El seu reglament provisional de 1814 li encomanava les missions de guardar els edificis públics, patrullar, perseguir i capturar desertors i malfactors, escoltar les conduccions de presos i de cabals públics, així com la defensa de les poblacions dels enemics exteriors i interiors.

La legislació gaditana apuntava així mateix al cap superior polític de la província com a responsable de l'ordre públic en la seua província, amb capacitat (polèmica en la pràctica) per 'requerir' l'auxili de la força armada.

Amb la reacció absolutista de 1814 es suprimien el ministeri de la governació i els caps polítics de les províncies, tot reenviant les competències de seguretat i ordre públic als comandants i capitans generals. Durant el sexenni que arribava fins 1820 també es va restaurar la vella Inquisició. Cal recordar, no obstant això, que hi va haver un primer intent de crear un *Ministerio de Policía y Seguridad*, el qual va tenir una vida efímera pel 1815 i es va centrar en la repressió política.

⁹ GIL MARQUÉS: pàg. 59-60.

¹⁰ BALLBÉ: 1983, pàg. 38.

DURANT EL TRIENNI LIBERAL va ser aprovat un reglament de policia: per decret XVI de 6 de desembre de 1822 s'hi establia que les autoritats competents en la matèria eren els caps polítics, els alcaldes i ajuntaments (en segon lloc) i els ajudants de barri (en el tercer). S'afavoria així mateix una divisió de les ciutats en quaters i barris (només en barris si la ciutat era menuda). En l'article 35 i en certa consonància amb el contingut del nostre fons, s'hi establien competències en matèria de censos de població, de domicili, veïnatge, passaports, vides privades i armes prohibides. Així mateix, s'establia una gradació en el recurs a la força armada per part dels caps polítics, la qual pot ser indicativa i un punt de partida per a la nostra anàlisi de la pràctica en la governació de Dénia. Primerament, si bé de forma limitada, calia recórrer a l'exèrcit regular i posar-se d'acord amb el governador militar. En segon lloc es podia recórrer a la Milícia Nacional i tan sols en darrer terme als fusellers, els quals serien pagats per les diputacions provincials.¹¹

Al llarg d'aquest període breu cal tenir en compte l'evolució del ministeri de la governació i de la pròpia milícia nacional, així com les connexions de la delinqüència i l'acció política. Sovint la mateixa existència d'aquesta delinqüència era esgrimida pels antiliberals com a arma i suport dels seus arguments.

Al capdavant, abans d'entrar en el període 1824-1833, val la pena remarcar la importància no solament dels antecedents militars sinó també dels civils i judicials. D'altra banda, la creació d'un cos de policia anirà molt lligat a la mateixa configuració i maduració de l'estat. Per això mateix, no deixa de resultar una paradoxa que alguns autors assimilien el naixement de la policia a la divisió de poders de l'estat i que la seua creació es concrete en un moment de reacció absolutista. Potser que les competències en ordre públic de la Milícia Nacional ajuden a explicar una part d'aqueixa contradicció. Com també expliquen parcialment el fracàs de la iniciativa del marquès de las Amarillas, el 1820, per tal d'instaurar un cos de salvaguardes nacionals, el qual és considerat un precedent de la futura guàrdia civil.

També resulta discutible que un autor tan ben documentat com Turrado Vidal exigisca, per a parlar de policia, un abast territorial 'nacional' (se sobreentén

¹¹ TURRADO VIDAL: 2000, pàg. 71.

‘espanyol’) i un desenvolupament ciutadà de la seua activitat. Potser no ha estat viu el concepte de policia rural en tots els temps contemporanis? La formació de partides armades així com la persecució de facciosos i malfactors, no tenia lloc fins als indrets més allunyats?¹² De fet, segons el mateix reglament provisional de policia de 1822, la *seguridad de los caminos*, tractada al capítol V, era un tema fonamental, sobre el qual es graduaven els ajuts que podien reclamar els caps polítics.¹³

En tot cas, abans de travessar el llindar de la guerra civil de 1822-1823, convé remarcar l'ampla difusió de la creença que la força militar era decisiva en temes d'ordre públic, al temps que les tasques repressives predominaven sobre les preventives. A més a més, la situació de conflicte civil gairebé permanent i bèl·lic faria que les mesures extraordinàries predominaren sobre les ordinàries i moderades. Tot alhora, però, la intranquil·litat viscuda durant el trienni es trobaria en els mateixos fonaments de la voluntat reial de crear un cos de policia fort, controlat des de l'estat, el qual deixaria arrere una Inquisició que s'havia demostrat inoperant i que ja no reviuria mai més.

1.1.2 La creació de la Policia General del Regne i les seues subdelegacions

Un decret de la Regència de 8 de juny de 1823 (publicat a la gasetta del 14) nomenava un superintendent de vigilància pública. El segon article d'aquesta disposició li encomanava vetllar *por las condiciones de las personas que se hayan hecho o se hagan sospechosas por sus opiniones contrarias a la religión o al trono*. Segons López Garrido, en un context de reacció política, les garanties processals brillarien per la seua absència;¹⁴ la qual cosa s'accentuava amb la creació de les comissions militars

¹² El mateix Turrado (2000: pàg. 17) declara explícitament en el seu llibre que *se trata de una historia de la policia vista por y desde la policia*. Potser per això i per la seua pertinença al cos nacional de policia minusvalore el caràcter policial de la guàrdia civil.

¹³ Per aquest ordre, segons hem vist adés, eren l'exèrcit permanent, la milícia nacional local i els fusellers o *escopeteros*.

¹⁴ GARRIDO: 1987, pàg. 35. Una forma ben gràfica d'expressar això mateix és la de Pérez Galdós en la cita que encapçala el punt 3.1.

executives contra delictes de bandolerisme i d'opinió, és a dir, contra els delictes comuns i els polítics.¹⁵

La *Superintendencia General de Policía* va ser creada per un reial decret de 8 de gener de 1824.¹⁶ Amb el consegüent naixement de la *Policia General del Reino* es reconeix oficialment el moment fundacional de la policia estatal moderna com a cos independent de l'exèrcit o de les xarxes de vigilància associades a la Inquisició. La superintendència va ser declarada agregada al ministeri de Gràcia i Justícia, amb la

¹⁵ PEGENAUTE: 1974; BALLBÉ: 1983, pàg. 87 i ss. Aquestes comissions eren creades pel ministre de la Guerra pràcticament alhora que la Superintendència de policia, segons Reial Ordre de 13 de gener de 1824. Aquest conjunt d'antecedents contradiuen algunes històries paraoficials de la policia actual, les quals associen la creació de la policia amb la defensa dels drets i les llibertats dels ciutadans. Un exemple: *fue la necesidad de dotar a las ciudades españolas de una estructura de seguridad moderna, lo que determinó que en 1824, S.M. el Rey Fernando VII dictase la Real Cédula en la que se creaba la Policía General de Reino. Policía que, ya desde su origen, se pone a las órdenes de un magistrado con el título de Superintendente General... Es de destacar que la Cédula de 1824 configura la doble función que hoy tiene la policía moderna. Por una parte, velar por el libre ejercicio de los derechos ciudadanos persiguiendo a aquellos que los vulneran y poniéndolos en manos de la Justicia "en el plazo de ocho días, lo más tarde" según cita el Artículo XVI. Además de esta función de policía judicial, la Real Cédula configura la otra gran función de la Policía en relación a la prestación del servicio público de seguridad "garantizando el bien y la seguridad pública" mensaje en el que -a pesar del tono ilustrado de las palabras- encuentra eco el moderno deseo de la Administración Pública de dar un servicio que asegure el bienestar y la calidad de vida de los ciudadanos.* <http://todopolicias.ephpb.com/cuerpo-nacional-de-policia-f5/origen-de-la-policia-espanola-t981.htm>. [consulta: 7 de gener de 2009]. En la visió literària del liberal Galdós (1976: pàg. 419), *La Superintendencia de Policía y la Comisaría militar se diferenciaban poco en el fondo y en la forma.*

¹⁶ Va ser publicat en una reial cèdula de 13 de gener i va ser reformada segons reglament de 14 d'agost de 1827 (en Reial Cèdula del 19 d'agost). Alguns opinen que el Reial Decret que s'hi inseria suposava un paró en el desenvolupament de l'encara immadura institució policial. Veurem de comprovar-ho. Les atribucions atorgades al Jutge Superintendent eren la de dirigir la policia general així com servir de conducte als subdelegats de les províncies per als seus comunicats i consultes amb el govern. Proposava els empleats de reial nomenament i nomenava per si els altres. Recaptava i administrava els impostos corresponents al ram i per això disposava d'una comptadoria i una tresoreria principal, amb comptadors i dipositaris a les províncies.

qual cosa s'encetava també el procés de creació de la policia judicial i una certa subordinació a aquest poder.

Les missions del *arreglo de la policia de mis reinos*, segons el mateix decret, raïen en tres pols fonamentals: (1) la repressió de l'esperit de seducció; (2) l'extirpació dels elements de discòrdia... però també en (3) *desobstruir todos los manantiales de prosperidad*.

No es circumscrivia a Madrid, de manera que es prefigurava una administració centralitzada i escampada arreu del territori, tot seguint el model francès i no l'anglès, on predominen els esquemes locals. Va ser aleshores quan es va adjudicar el nom de subdelegats als caps de policia de les governacions o circumscripcions més menudes, al temps que subsistia –al País Valencià- la figura de l'Intendent General del Regne. Les subdelegacions es corresponien amb poblacions o partits importants, com és el cas de Dénia, i sumaven un total de 126. Són considerades un antecedent de les actuals comissaries provincials i locals. Els subdelegats comptaven amb una ampla competència per reclamar auxilis militars i judicials. La implantació de la policia arreu del territori espanyol comptaria amb membres civils (intendents, comissaris i zeladors) i uns altres militars que actuaven sota la dependència del ministeri de Justícia.

Segons Turrado Vidal, la comissió que va redactar la reial cèdula es va inspirar per a la seua elaboració en el reglament que regulava la policia francesa de l'època (potser no estiga de menys recordar la vigència europea del sistema Metternich o de la Santa Aliança, així com la recent intervenció dels cent mil fills de Sant Lluís). Era evident l'extrema i sensible interrelació del model policial amb els canvis polítics i socials.

Del mes de març de 1824 data el *Reglamento de Policía de Madrid y de las Provincias*, inclòs en la primera caixa del fons de què tractem, el qual fou elaborat pel superintendent general. Conté, respectivament, 180 i 121 articles, l'aplicació pràctica dels quals analitzarem amb més detall al llarg del treball.

En un primer capítol s'hi especifiquen les funcions del Superintendent General, el qual haurà de controlar i intercomunicar-se amb tots els empleats del ram a nivell nacional, així com donar i reclamar a les autoritats judicials i administratives les notícies necessàries per a les funcions respectives. En les seues oficines comptava amb una secretaria, dotada amb diversos oficials, un d'ells arxiver, així com amb tresoreria i dipositaria. També els intendents disposaran d'un aparell burocràtic important.

València disposava d'un intendent de primera categoria. A les comarques centrals valencianes, a més de la subdelegació de Dénia n'hi havia a Alzira, Alcoi i Xàtiva, totes elles ciutats cap de governació. Als pobles on no hi havia subdelegat de policia, els jutges exercirien les seues atribucions. D'acord amb el reglament, cada subdelegació tindria un districte, en el qual estarien compresos el pobles propis i els dels districtes propers en la capital dels quals no hi hagués subdelegació. En el nostre cas, el districte era equivalent a la governació borbònica, comprensiva de 70 poblacions, les quals es troben relacionades en un dels apèndixs i localitzades al mapa corresponent. Avui formen part de les comarques de la Marina Alta, la Marina Baixa i la Safor.

A València, el primer intendent en exercici seria Xavier Cornel, instal·lat el 23 de març de 1824.¹⁷ Ben prompte ho comunicava als 9 subdelegats del territori valencià, als qui enviava còpia del decret de 8 de gener i especialment dels capítols 7 al 9, fins que des de la Superintendència li enviaren els exemplars impresos (o els imprimís, finalment, a València). Així mateix, adjuntava dos exemplars de l'al·locució adreçada als habitants del Regne amb motiu de la instauració de la policia i feia ell mateix un breu discurs

Creería ofender la delicadeza y celo de usted por el mejor servicio del Rey si tratara de encarecer la importancia en el escrupuloso desempeño de un establecimiento cuyas ventajas descansan a primera vista, después de la ominosa crisis que acabamos de pasar y en la que ha corrido riesgo de poder sumergirse el estado, acaso sin retorno, por los excesos de una exaltación sin límites y de unas ideas trastornadoras de todo sistema de gobierno.

Com hem apuntat, al llarg del treball es podrà comprovar la pràctica d'un reglament tan detallat en allò referent a l'expedició de matrícules i cartes de seguretat, a passaports o, d'altra banda, al control de fondes i cases públiques, carruatges, així com les llicències d'armes, la caça i la pesca. El reglament regulava igualment les llicències de venda, les rondes o la imposició i distribució de multes. A més a més, caldrà tenir en compte disposicions posteriors; entre elles la mateixa *Instrucción provisional de contabilidad*, de 1825, conservada en una de les caixes del fons.

¹⁷ Arxiu Municipal de Dénia (en endavant AMD), Subdelegació de Policia (en endavant SP), 5/1-1.

La creació o recreació de la policia en el 1824 va ser durament criticada per militars i bisbes, gelosos de la seua pèrdua d'influència, per exemple, a través de l'antiga Inquisició. El bisbe de Tarazona la qualificava d'institució estrangeritzant. El capità general de València i Múrcia opinava que *en todo se entromete la policía, menos en lo que le toca*. Així mateix, criticava la seua desmesurada ambició per fer-se superior en l'esfera política.¹⁸

Aquestes queixes no foren balderes. Si per un costat és cert que no es va restablir la Inquisició, també ho és que la Reial Cèdula de 19 d'agost de 1827 va afavorir l'agregació del càrrec de subdelegat als corregidors o, com és el cas de Dénia (ja des de 1824), als governadors militars i polítics. Segons Ballbé, doncs, els coincidents interessos de militars i eclesiàstics aconseguiren col·lapsar el conat de potenciar aquest sector de l'administració en la línia administrativista que representaven Javier de Burgos o Sáinz de Andino.

Aquestes mesures sobre l'ordre públic es completaven amb la creació dels voluntaris reialistes que, al seu torn, es constituïen en una font important de desordres. D'entrada no depenien directament dels ajuntaments, però sí havien de ser mantinguts amb contribucions de caire municipal. Per contra, la reial ordre de 31 de desembre de 1824, amb un fort contingut polític, feia dependre aquest cos dels capitans generals. Tot i això, el febrer de 1826 es nomenava un inspector general d'aquests voluntaris sota la dependència directa del rei.

Al capdavall, la repressió absolutista recaurà sobre el tríode format per aquests voluntaris, per la policia general i per les comissions militars.

Al llarg de la dècada, però, hi ha canvis. El 1825 es suprimeixen les comissions militars i el 1827 hi ha la reforma endolcidora de la policia que afecta els subdelegats i l'abast real de la qual tractarem de calibrar.

¹⁸ BALLBÉ: 1983, pàg. 90-92. Les opinions de bisbes i capitans generals foren evacuades als 'Informes sobre el Estado de España', de 1825.

Encara caldria fer esment de la gairebé contemporània creació del cos de carrabiners de costes i fronteres (per Reial Decret de 9 de març de 1829), amb organització militar i missió de resguard fiscal. Aquest cos, especialment lliurat al combat del contraban, venia a acomplir part de les funcions dels antics guardes de la mar i depenia del Ministeri d'Hisenda.¹⁹ D'entrada, es tractava d'una altra mesura modernitzadora que posava en evidència el pes del ram hisendístic, aleshores en crisi terminal. Tindrem ocasió, certament, de constatar la seua presència i paper en la governació de Dénia.

Igualment hauríem d'esmentar, si més no, el paper dels lloctinents de justícia amb funcions de policia, que en la tercera i quarta dècada del XIX esdevenien vertaders agents de policia rural i urbana, així com predecessors de la guàrdia rural.

En tot cas i com ja hem pogut entreveure, el final del regnat de Ferran VII era de transició. Sobretot a partir de 1827, quan el rei sufoca la revolta dels agreujats a Catalunya. El poder monàrquic intentaria de controlar els voluntaris reialistes i reposar militars propers al liberalisme. Es designava els capitans generals com a subdelegats de policia i es preludiava la definitiva desaparició de la superintendència, el 1835, la qual, d'altra banda, havia estat normalment ocupada per un militar. Els superintendents a Madrid van ser el mateix fundador, José Manuel de Arjona, l'ultrareialista Mariano Rufino González i Juan José Recacho, qui n'estaria de director durant el període més llarg.²⁰

La dècada de 1830, doncs, serà una seqüència de canvis vertiginosos que afecten singularment la nostra observació. El 1833, coincidint amb el fi del regnat de Ferran VII, la policia va rebre un nou impuls, reflectit amb la promulgació d'una Reial Cèdula

¹⁹ Del 1827 disposem de referències concretes als empleats *en la costa marítima de ese distrito* a causa de la seua exempció en l'impost de la sal. El 3 d'abril del mateix any i en la mateix font, des de *Habilitación General de la Costa Marítima de este Reyno* es fa esment del cos militar de la costa marítima del Regne. Arxiu Històric de la Ciutat de Gandia (en endavant AHCG), AB-257. Cartes i ordres.

²⁰ TURRADO VIDAL: 2000, pàg. 96. Rufino ens consta com a tal en papers signats l'octubre de 1824 (AMD, SP, 5/1-2). D'altres fonts pendents de contrastar diuen que fins 1832 ho va ser el general De la Torre (després carlí); des de març de 1833, el general Martínez de San Martín, i més avant Herrero Prieto i Latre.

de 28 de desembre. Les explosions populars i els desordres públics farien reviscolar, momentàniament, les atribucions de la policia del Regne.²¹

El novembre i desembre de 1833 eren aprovades les mesures de Javier de Burgos, com a ministre de Foment, segons les quals s'hi establien els subdelegats de Foment, predecessors dels governadors civils. L'estament militar no va poder evitar la progressiva instal·lació d'aquests nous alts funcionaris i representants de l'estat, però sí tractaren de sostraure'ls les competències en policia i ordre públic. Les noves concepcions de l'exercici de la policia (segons Burgos, *una magistratura de beneficencia y protecció*, lluny de l'arbitrarietat i la vexació), no eren del grat dels generals. El mateix Burgos, el 12 de març de 1834, a contracor, signava una Reial Ordre segons la qual els subdelegats de Foment s'haurien d'entendre en temes de policia amb els capitans generals, interlocutors directes amb el govern. Correlativament, els governadors de les places també exercirien les funcions de policia, cosa que ens afecta de ple en el nostre cas denier. Segons ens diu Burgos, ja en les seues memòries, el caràcter provisional i extraordinari d'aqueixes mesures no impediria que, a la llarga, l'administració resultés entorpida, contrariada i espectadora passiva d'aberracions sistemàtiques.²²

Encara haurem de conviure en tan breu període cronològic amb altres canvis importants. A la mort de Ferran VII es va intentar que les milícies locals no derivaren a posicions clarament progressistes i radicals. Per això es creava l'anomenada Milícia Urbana (1834), després reanomenada Guàrdia Nacional, pel 1835, de la qual es volia marginar els elements més populars. A més a més, en els inicis de 1835, va passar a dependre dels omnipresents capitans generals.

A l'altre costat de la balança, els organismes de govern del primer carlisme palesaven la manca d'una policia professional. Per contra, ací podem comprovar de primera ma com, en els inicis de la guerra civil i successòria, el control de les conspiracions carlines per part de les autoritats policials dependents de l'estat era la preocupació primera i principal.

²¹ [http://www.cartujo.org/pag\(c\).htm](http://www.cartujo.org/pag(c).htm) [consulta: 10 de maig de 2009].

²² BURGOS. *Ideas de Administración...* 1841.

En el moment àlgid de la revolució liberal, el 1835, la superintendència de policia va ser suprimida i reemplaçada per una estructura de comissaris de seguretat pública a totes les províncies. No obstant, bona part d'allò previst en la Reial Cèdula de 1824 es va mantenir vigent fins la creació, el 1877, dels cossos de vigilància i seguretat, la qual cosa dona idea de la transcendència del tema que estudiem.

La forta interrelació i complexitat dels fets que hem esbossat breument donen també una noció de la importància del fet policial, tant des d'una perspectiva diacrònica com sincrònica. Però sobretot, allò que hauríem de concloure en aquesta introducció és la necessitat de conèixer les institucions de primera mà, amb una anàlisi el més exhaustiva possible que no solament ha de procurar la legislació (sempre amb una grau important d'abstracció i de llunyania) sinó sobretot les tècniques més sistemàtiques de l'arxivística o de la investigació social. D'aquesta manera, intentarem que el necessari coneixement institucional que ha de trobar-se darrera d'un escaient tractament arxivístic ens serveixi alhora per aportar alguna cosa al coneixement de l'aparell estatal policial en la seua acció concreta: en un lloc i en un temps.

1.1.2.1 La intervenció d'altres autoritats. Els conflictes de competències.

He pogut veure com la policia ho tenia difícil dins del delicat equilibri de poders que sempre reflecteix el mateix organigrama de l'estructura de l'estat. Per això ens ha semblat d'interés resseguir en el nostre fons alguns itineraris d'informacions i disposicions al si dels diferents organismes estatals. La generació de les decisions i l'aplicació de les mateixes, sobretot durant els inicis en la instauració del cos, generarien conflictes essencials.

Així, per exemple, una informació d'abril de 1824 sobre l'elaboració de brodat amb lemes revolucionaris, provinent del director de la policia de París, seguia les passes següents: capità general – secretari d'estat i del despatx de Guerra – secretari d'estat i del despatx de Gràcia i Justícia – superintendent – Reial Ordre – intendent –

subdelegat.²³ A nivell valencià i local podrem resseguir més endavant aquesta mena d'itineraris significatius.

Al nostre fons també apareixen testimonis d'alguns conflictes aparentment esporàdics i anecdòtics, però importants. De fet, serien bastant greus les polèmiques generades entre els empleats de policia i els dependents dels resguards de portes o *consumeros*. A Zamora hi va haver problemes perquè els dependents del resguard de portes *se habían declarado contra los de policía*. En el conflicte va arribar a intervenir l'Intendent de Rendes fins que una decisió salomònica i literària disposava que els individus del resguard observaren la millor harmonia amb els de la policia, tot castigant aquells que ho contravingueren.²⁴

La incomoditat que significava per a vianants i traginers haver de fer una o dues nits a l'espera del visat dels passaports va ser un fet que arribà a notícies del rei. Per la seua repercussió econòmica, des del despatx de Gràcia i Justícia eixiren ordres terminants per tal que es visaren en l'acte i es deixés circular lliurement aquells qui no foren sospitosos.²⁵

Un dels punts de fricció més evidents es donava en les relacions amb la Marina. El setembre de 1824 arribava una comunicació del ministeri a causa dels problemes sorgits entre el comandant general de Marina, del terç naval de Barcelona, i l'Intendent de Policia. Tot era perquè alguns individus terrestres (de marina) estaven pescant al port sense llicència, però amb permís del comandant. Finalment, es va fallar a favor dels seus caps 'naturals', aquells qui els donaven permís; i a favor també del privilegi dels matriculats per feinejar sense permís. La policia n'eixia perdent.

El març de 1825 es reproduïa un altre problema amb els matriculats de marina, en el qual hauria de resoldre el rei. Una altra vegada, aquest es pronunciava a favor dels privilegis i ordenances de la Marina, els quals permetien que els zeladors de muntanyes portaren armes per perseguir els talladors i incendiàries. La policia no podria

²³ AMD, SP, 5/1-2.

²⁴ AMD, SP, 5/1-2. 24 d'agost de 1824.

²⁵ AMD, SP, 5/1-2. 10 de setembre de 1824.

reclamar-los llicència d'armes i s'haurien de conformar amb fer-ho per als particulars. Una nova decepció.²⁶

L'exèrcit, per contra, no admetria cap privilegi dels policies pel que fa l'exempció dels sortejos de quintos; i així s'explicitava en ordre expedida per la secretaria de Gràcia i Justícia. No obstant, el juny de 1824, a través d'una altra Reial Ordre també expedida per al secretari d'estat de Gràcia i Justícia, els empleats de policia obtindrien l'exempció en allotjaments de soldats (especialment intendants, subdelegats i comissaris). Això es justificava pels serveis que prestaven i per la discreció necessària a l'hora de rebre visites de desconeguts informadors.

L'aplicació del reglament de policia també trobaria entrebancs a l'hora de ser aplicat al gran priorat de Sant Joan, a la Manxa, dependent de l'infant Don Sebastián. De fet, no s'hi aplicaria.²⁷

1.1.3 La governació de Dénia

Afortunadament, a hores d'ara comptem amb un estudi institucional que ens aproxima a l'Arxiu de la Governació de Dénia i ens situa en els precedents de la subdelegació de policia a Dénia.²⁸ Rosa Seser i Maria José Sastre, junt a Roc Chabás i Enrique Giménez, ens ajuden a penetrar en una institució cabdal per a la 'governació' del nostre país durant el segle XVIII i el primer terç del XIX.

No anem a recórrer ara tot el periple relacionat amb la implantació d'un nou mapa institucional arran de la Guerra de Successió i la Nova Planta de 1707, però sí cal remarcar el paper de les governacions i els corregidors en el funcionament del poder monàrquic del divuit i la seua articulació amb els poders locals. Com és sabut, el cas de Dénia seria un tant especial, ja que la seua condició de plaça amb significació militar i estratègica convivia amb la seua naturalesa de lloc de senyoriu, la qual cosa va provocar una dualitat de jurisdiccions. De fet, acabarien convivint un governador

²⁶ AMD, SP, 5/1-2 i 5/3. 24 de setembre de 1824 i 8 de març de 1825.

²⁷ AMD, SP, 5/1-2. 10 de setembre de 1824 i 19 d'octubre de 1824.

²⁸ SASTRE REUS; SESER PÉREZ: 1990.

militar, nomenat pel monarca, i un governador polític o alcalde major, representant màxim dels ducs de Medinaceli i president del consell municipal denier.

Per al nostre afer, és remarcable que tant el governador militar com el polític tenien competències en temes d'ordre públic. Entre la documentació servada, de fet, destaquen molts informes de caràcter policial.²⁹ El governador polític, de formació lletrada, tenia competències judicials com a alcalde major i a través de les veredes que feia circular exercia un cert control de l'ordre públic al districte. Entre les competències del governador militar o representant reial hi havia la de mantenir la seguretat del territori, controlant les quadrilles de bandolers, desertors i rodamóns. Aquesta dualitat de poders i la coincidència en el control d'afers relacionats amb la seguretat pública provocaria molta conflictes, en els quals el mateix duc de Medinaceli intentava de jugar un paper mitjancer. Un dels més sonats es produïa el 1752 al voltant de la tranquil·litat pública durant les festes de Dénia. Pau Gregori, el governador polític, hauria d'acabar informant el militar de les seues decisions, com corresponia a les places amb semblants ministres i tropa militar.³⁰ A aquest poders en lliça hauríem d'afegir també el pes de les oligarquies municipals.

Amb tot, quan arribem al 1824, la situació ha canviat substancialment. No sols perquè des de 1811 (i també des de 1814) els alcaldes majors deixaren de ser nomenats pels senyors, sinó perquè Dénia va ser incorporada a la corona el 1804, deixant de ser lloc de senyoriu. A partir d'aleshores, la ciutat comptaria amb un corregidor, al temps que l'elecció dels càrrecs municipals corria a càrrec de la Reial Audiència. Aquell any, Dénia era una festa i celebrava el seu alliberament del jou senyorial, cosa que certificava el fort reviscolament ciutadà del XVIII. El primer corregidor, Pedro Ferrer de Costa, assumia els oficis de justícia, amb jurisdicció civil i criminal, així com l'*alguacilazgo*. Aquests corregidors podrien nomenar un lloctinent per al seu tribunal ordinari i zeladors per la custòdia del terme; fins que el 1834 s'instaurava la nova planta dels partits judicials. Dos anys més tard (quan acaba el fons de la Subdelegació), el corregidor abandonaria la presidència del consell municipal i, en realitat, bona part de les seues competències. Fins 1859 persistiria, això sí, la figura d'un comandant o governador més estrictament militar.

²⁹ SASTRE; SESER: 1990, pàg. 227.

³⁰ SASTRE; SESER: 1990, pàg. 232

Amb les informacions aportades per Chabás i el fons de la Subdelegació hem elaborat un llistat provisional dels governadors militars i polítics que, a partir de 1824, incorporaren el títol de subdelegats de policia.³¹

- Lluís Maria Laviña, coronel. Ho va ser entre el 14 d'agost de 1814 i 1822. Diu Chabás que *mandó con mucho acierto*.

- El 9 de maig de 1823 Andreu Rodríguez consta com a governador militar de la plaça de Dénia.

- Francesc Mercader, capità, exercí el càrrec interinament. En els inicis de juliol de 1823, amb el canvi de règim, s'embarcà amb una companyia.

- Francesc Bordes, capità, exercí el càrrec des del 17 de juliol de 1823 fins el 3 d'agost del mateix any.

- Alexandre Tello, coronel, és un altre dels governadors citats per Chabás, el qual comandava el regiment de voluntaris de València.

- Joan Albi ens apareix ja als fons consultats. Ens consta que era subdelegat almenys entre el 30 d'abril i el 12 de setembre de 1824. Durant l'abril i el maig actuava com a subdelegat interí.³²

- Joan Liñan era cavaller de l'ordre de sant Joan i *de la Real y militar de San Hermenegildo*. Es trobava condecorat amb diverses creus de distinció i la de fidelitat. Era coronel d'Infanteria i va reemplaçar Albi el 6 d'octubre de 1824 a causa de la seua defunció. Es mantingué en el càrrec fins 1830.

³¹ CHABÁS: 1985, 457 i ss.

³² AMD, SP, 2/3 i 3/1.

- Don Carlos de Vargas va exercir durant un període de 1827 (Liñan ens consta en el mes de juliol de 1827 i torna a figurar el 1828).

- Josep Maria Beza era brigadier d'infanteria, cavaller de la Reial Ordre de San Hermenegildo i condecorat amb diverses creus. Va exercir, si més no, entre juliol de 1830 i 1834. Aquest darrer any, per l'agost, obtenia una llicència de quatre mesos per anar a Barcelona i recuperar-se d'unes dolences.³³ Mentrestant, el capità general nomenava interinament el comandant don José de Craft. El 17 de desembre, Beza tornava restablert de les seues dolences i prenia possessió per ofici del capità general del dia 12.

Segons l'impagable canonge Chabás, entre 1833 i 1840, la plaça va estar guarnida per una companyia de milicians nacionals. El 1845, el castell era declarat punt fort de tercera classe i com a tal seria dotat d'un governador i un ajudant segon, el tinent coronel Bernardino Trias. El 22 de gener de 1859, una Reial Ordre disposava l'abandó i demolició de diverses fortaleses, entre elles la de Dénia.

Cal dir i que aquestes informacions, si bé importants, no deixen de ser notes incompletes i provisionals. Més encara quan sabem de les oscil·lacions i redefinicions constants de les competències en matèria de policia. Sobretot als darrers temps (els anys 1830), encara mancats de llum.³⁴ La figura de Beza, malgrat tot, actiu entre 1830 i 1834, sembla donar una relativa continuïtat.

³³ AMD, SP, 11/3. Segons comunicació al governador civil d'Alacant de 3 d'agost de 1834.

³⁴ L'abril de 1833, per exemple, signava les llicències d'armes José María de Santocildes, capità general y *Subdelegado General de Policía de estos Reinos, etc.* El gener de 1835 era José Antonio Delgado, *del Consejo de Su Majestad y Gobernador Civil de la Provincia de Alicante*, qui signava les llicències.

1.2 La creació de la Subdelegació de policia: el *Gobernador Militar y Político y Subdelegado de Policía de Denia*

Ja sabem que el càrrec de subdelegat de policia era un afegit al preexistent de governador militar i polític de la plaça de Dénia. Per això mateix, el governador, un militar al cap i a la fi, va demanar el relleu de semblant funció. El mateix Intendent del Regne de València es manifestava comprensiu en l'afer: era conscient del pes i incomoditat que la missió de policia suposava per al governador militar i polític. Però malgrat això, manifestava que no podia rellevar-lo de les obligacions marcades pel reglament de policia (*no hallo medio ni está en mis facultades*). Especialment de tot allò referent a l'expedició de cartes de seguretat, la qual cosa considerava de suma importància i havia de ser executada per persona caracteritzada i capaç. De fet, en les capitals de primera classe, s'havia creat el càrrec de comissari per tal de descarregar els intendents. A continuació, però (després d'haver-se curat en salut), venia una postil·la ben significativa:

*si a pesar de esto considerase usted incompatibles los cargos de la gobernación militar y política con los acumulativos del ramo de policía, me parece puede y debe representarlo a Su Magestad por mi conducto sin perjuicio de esforzar su acreditado celo en el pronto despacho de las actuales cartas de seguridad en todos los pueblos.*³⁵

No tenim notícia que arribés a presentar cap memorial.

De forma paral·lela, l'alcalde de barri de Dénia també era remís al compliment de les seues funcions, pel que intendent i subdelegat es veien obligats a recordar-li les seues obligacions, marcades pel reglament i els edictes de policia.³⁶

³⁵ AMD, SP, 5/1. Ofici de l'intendent de 13 d'agost de 1824.

³⁶ AMD, SP, 5/1. Ofici de l'intendent de 13 d'agost de 1824.

Prèviament, pel mes de juny de 1824, el governador també havia assajat una altra via per descarregar-se de semblants responsabilitats: el nomenament d'un assessor lletrat. L'Intendent en va opinar negativament: no coneixia aqueix càrrec en cap intendència o subdelegació i, a més, els reglaments (que tot ho tenien previst) no parlaven tampoc de cap lletrat.³⁷

Parellament, com és lògic, preocupava l'engegament de la maquinària i els sistemes pertinents per al despatx dels negocis. Dels empleats en parlarem en el següent epígraf sobre l'aparell administratiu. Però ara, si més no, cal remarcar l'interés que el mateix intendent tenia en l'assumpte, reflectit en algunes de les seues missives. En una d'elles comunicava al subdelegat que

para que pueda observarse la uniforme claridad en el despacho de los negocios acordada por la Superintendencia cuidará usted de que no se incluyan en un mismo oficio dos asuntos inconexos mediante a que todos los negocios del ramo de policía deben correr por diferentes secciones en cada secretaría de las intendencias.

En una altra hom fa referència a la urgència i necessitat de sistematitzar la marxa dels negocis *mayormente en un establecimiento naciente, pues que de ello depende el orden, la sencillez en los trabajos y el acierto en las resoluciones.* Tot això venia a col·locació de què s'hi fera cas literal dels models i de les instruccions adjuntes.³⁸

Dóna la impressió que l'Intendent era escrupolosament legalista. I exigia que els subdelegats diferenciaren els seus comunicats o estats de la qüestió segons els diferents rams: *Seguridad Pública; Espíritu Público; Subsistencias.* Didàcticament, hi posava un exemple pràctic; i no deixaria d'insistir en el mateix assumpte.³⁹ Per altra banda i per tal d'economitzar, reduiria els dos comunicats setmanals a un, llevat dels casos que interessaren el govern.

³⁷ AMD, SP, 5/1-2. Ofici de l'intendent d'11 de juny de 1824.

³⁸ El subratllat és nostre. AMD, SP, 5/1-2. Oficis de 23 d'abril i d'1 de juny de 1824.

³⁹ AMD, SP, 5/1-2. 29 d'abril de 1824.

1.2.1 Les funcions

Són, evidentment, aquelles que marca el reglament. Ací, les agruparem de forma semblant a l'esquema marcat per a l'organigrama del nostre fons; tot alhora, entrarem en contacte amb la pràctica i les incidències.

Totes les funcions de la policia van connectades per un fil conductor que es podria resumir en una paraula: control. Però n'hi ha algunes més caracteritzadament burocràtiques i d'altres més properes a l'exercici i el monopoli de la violència.

1.- En primer lloc, tenim aquelles funcions relacionades amb el control de la població i particularment dels vianants. D'ací el projecte de fer un padró general, per un costat, i l'expedició de cartes de seguretat i passaports per l'altre.

2.- En segon lloc hi ha el control de determinades activitats. Primerament aquelles que impliquen l'ús d'armes i en segon terme les posades, les tavernes i la venda ambulat, les quals eren considerades focus potencials de delinqüència.

3.- En darrer lloc tindrem aquella funció més lligada a la pràctica de la violència i de la repressió: la recerca i captura de delinqüents, desertors, dissidents polítics i persones 'sospitoses' en general. De la recerca i captura en parlarem més a bastament en els capítols dedicats a l'evolució política.

1.2.1.1 El control de la població i dels vianants.

La confecció del PADRÓ GENERAL va ser un macroprojecte tan ambiciós com problemàtic en la seua execució. Haurem de tenir en compte que el primer padró oficial de població data de 1857 i, per tant, aquest podria ser considerat un dels precedents o un assaig.

L'execució d'aquest padró era prioritari per a la intendència. Aquesta insistia en què calia circular els pobles per comunicar-los les instruccions pertinents. Per exemple:

- si ha diverses famílies, tot i que convisquen, caldrà omplir fulls separats.
- caldrà numerar les cases dels carrers
- amb un conductor de confiança seran remesos els impresos, però cal no repartir les cartes de seguretat fins que estiga enllestit l'empadronament general (amb carrer, números de casa, illa de cases, etc.).⁴⁰
- cal suspendre l'elaboració dels extractes del padró general fins que s'envien els impresos.
- cal remetre 2000 fulls del padró general i 216 estats generals per resumir l'estat de la matrícula. Es distribuïrien 3 exemplars a cada poble del districte, un dels quals es tornaria al subdelegat, qui farà un resum general per a la intendència.
- les matrícules o padrons deuen mostrar gairebé matemàticament aquelles persones obligades a prendre carta de seguretat

Per tal de dur avant tot el procés seran moltíssims els oficis i els esforços consumits.⁴¹ Tot i això, la lentitud era exasperant i les consultes dels pobles eren considerades intempestives per la intendència. Les dates topall per a la seua execució es fixaren en diferents moments sense que s'acompliren.

Era palès que l'afer venia gran i sobrat a les autoritats locals. L'alcalde de Polop hi posava problemes per la poca instrucció dels alcaldes de barri i per l'excés de feina del seu secretari. Per això reclamava l'ajut de dos escriptors. La contestació del subdelegat es fonamentava en què *la formación de matrícula como las demás atribuciones de la policía siempre han estado al cuidado de las autoridades*

⁴⁰ AMD, SP, 5/1-2. Ofici de 28 de maig de 1824.

⁴¹ Entre altres, AMD, SP, 5/1-2, oficis de 4 i 22 de juny, 3 i 8 de juliol, 10 d'agost i 2 de setembre i 5 de novembre de 1824.

municipales. I cominava a què els alcaldes de barri de Polop, com a zeladors i ajudats pel secretari, feren allò que havien de fer.

En la mateixa línia s'hi expressaven els alcaldes de Gandia, Lluís Rojas i Josep Sorita, els quals també havien sol·licitat gent preparada per a fer el padró. La resposta era semblant: les funcions de policia, abans del decret de 8 de gener, corresponien als alcaldes ordinaris en raó del seu ofici i sense emolument. No hi havia lloc, per tant, per a la reclamació. A més, l'alcalde disposava d'una tercera part de les multes imposades als contraventors. Tot i això, la mateixa subdelegació va requerir els serveis d'un escrivà perquè ajudés.

L'EMISSIÓ DE PASSAPORTS I CÈDULES DE SEGURETAT (el precedent evident de l'actual DNI) era sens dubte un tema que ocupava i preocupava. D'entrada, durant el procés d'implantació de la nova administració policial, va ser problemàtica l'elaboració dels impresos així com la seua distribució arreu del territori. Igualment inquietava el cobrament de les tarifes corresponents, de les quals s'esperava traure els recursos necessaris per al funcionament de l'aparell administratiu. No és aquesta qualsevol cosa.

Per això mateix, diverses circulars insistien en la necessitat de cobrar els passaports (llevat dels pobres de solemnitat que comptaren amb el vist-i-plau dels rectors de parròquia). Una d'elles intentava fins i tot aclarir el mateix concepte (restringit) de pobre de solemnitat: aquell que no tingués casa ni terra pròpia o en arrendament; ni jornal diari, sinó solament la caritat dels fidels. Els rectors, sembla, aplicaven la seua atribució amb certa laxitud, la qual cosa va derivar en la marginació dels mateixos preveres en l'expedició de certificats, al temps que es considerava suficient el criteri de secretaris i fidels de fets.⁴²

De bon antuvi, com que no s'havien enviat bastants impresos des de Madrid, caldria fer les cartes i passaports en paper d'ofici, tot imitant la redacció. Això, però, va provocar problemes posteriors per la diversitat de criteris aplicats i l'emissió de circulars que contradeien la decisió inicial. Potser aqueixes faltes primeres expliquen

⁴² AMD, SP, 5/1-2. Comunicació de l'Intendent de 9 de juliol de 1824 contestant a les consultes del Subdelegat i del rector de Dénia.

que fins 1825 no trobem al nostre fons plantilles per a registres i altres tipologies documentals.

La facultat d'expedir passaports per part del nou cos policial seria causa de conflictes amb altres instàncies de l'administració, especialment quan es tractava de facilitar el pas al continent americà. Així, el fet que alguns intendents emeteren passaports a Amèrica va provocar les protestes dels jutges *'de arribadas'* dels ports. Com hem vist adés, per altres casos polèmics, alguns articles del reglament acabaren derogats i els passaports expedits haurien de ser revisats pels intendents. L'expedició de nombrosos passaports a l'Havana per part de l'Intendent de Cadis va provocar, així mateix, l'avís corresponent del capità general d'Andalusia i la suspensió posterior des de Madrid.⁴³

Arran de la persecució del contraban de tabac al Guadalquivir s'hi plantejava de bell nou la participació de l'exèrcit en la seua persecució; i també en la concessió de passaports. D'altra banda, el mateix subdelegat de Dénia elevaria consulta, fins Madrid, sobre si el comandant de marina de Dénia podia expedir passaports als matriculats. Com ja ens podem imaginar, el mateix intendent contestava dient que sí, per suposat: eren tan vàlids com els expedits pels militars i haurien de ser visats per la policia.⁴⁴ També podrien expedir passaports els comptadors de la Marina Reial i els comandants militars per a la gent sota la seua jurisdicció.

A escala local, els jutges dels pobles estaven capacitats per expedir passaports, cosa que preocupava les autoritats de dalt. Per Reial Ordre de 3 de juliol de 1824, de la secretaria del despatx de Gràcia i Justícia, se'ls volia fer entendre que havien d'expedir els passaports en condició d'encarregats de la policia i en els impresos corresponents.

⁴³ AMD, SP, 5/1. Circular de l'Intendent de 13 d'agost de 1824 transportant la comunicació de la secretaria d'estat de Gràcia i Justícia. El cas de l'intendent de Cadis en comunicació de 8 de juny de 1824.

⁴⁴ AMD, SP, 5/1. Circulars de l'Intendent de 16 i 24 de juliol de 1824. La contestació en 8 d'agost de 1824.

La casuística al voltant de l'expedició dels passaports era realment impressionant. Sobretot al voltant de COL·LECTIUS CONSIDERATS PROBLEMÀTICS. Per suposat, el constituït pels gitanos era un d'ells. Sobre l'afer, caldria retrotraure's a les nombroses reials ordres expedides sobre gitanos i a article 14 del decret de 8 de gener. Des de la superintendència també es prenen mesures sobre incompliment de l'exigència de passaports als viatjants.

El CONTROL POLÍTIC era, és clar, el punt clau. Per això els passaports eren limitats o regulats especialment per a aquelles persones que pretenien viatjar a Madrid i als reials indrets (fins i tot –o especialment- les amnistiades). Ni tan sols se n'expedirien als eclesiàstics, llevat que tingueren llicència reial. L'excepció sí que es facilitaria en certs casos, com ara per al retorn dels monjos de Sant Llorenç de l'Escorial.⁴⁵

Els empleats anteriors a 1820 i no purificats també constituïen un col·lectiu afectat negativament. Els oficials retornats de França, tot i que disposaren de passaport, haurien de residir a la costa i serien vigilats. En general, també s'establien mesures de control per als estrangers que viatjaven per Espanya. S'enviaria el seu passaport a Madrid i es vigilaria la seua conducta política. Qualsevol estranger o persona que se'n desplaçés tenia la condició de sospitós.

Dels passaports expedits per a França i Portugal sempre calia donar comunicació. Així mateix, caldria mirar amb lupa l'abús en l'ús del segell del consolat de Tànger per part de l'ex-cònsol. Fins i tot en els passaports expedits per Horne abans de ser destituït. Els passaports als estats pontificis seran expedits únicament per la secretaria d'estat. I els expedits a l'Argentina haurien de ser tornats per al seu visat. Els sards només podrien obtenir passaports si viatjaven per mar, però no així si ho feien per terra (per a la qual cosa requerien el permís del govern francès).⁴⁶

L'emissió dels passaports, doncs, connectava molt directament amb la seguretat i la repressió. Alguns amnistiats, de fet, arribaren a queixar-se perquè les anotacions fetes als seus passaports els comportava patir insults i altres problemes. L'encarregat de

⁴⁵ AMD, SP, 5/1. Circulars de l'Intendent d'11-5, 9-7 i 6-8 de 1824.

⁴⁶ AMD, SP, 5/1. 15 d'octubre de 1824 i 19 de novembre de 1824. AMD, SP, 5/3, 7 de gener i 11 de febrer de 1825.

policia de Priego havia consultat sobre el tema i, finalment, el superintendent va apuntar com a solució que s'assenyalés ruta fixa, la qual no es pogués variar; i que s'avisés a l'encarregat de policia de cada lloc perquè foren vigilats.⁴⁷

La concessió de passaports lligava, així mateix, amb la mateixa tinença d'armes, llicència que era exigible per a la seua expedició.

La formalitat en la seua expedició era un altre dels punts delicats. De vegades s'advertia les autoritats policials per evitar disgustos i conseqüències funestes per als mateixos portadors. Així havia passat amb els militars que feien postes i es trobaven amb problemes, justament davant de les mateixes autoritats militars. La normalització dels impresos tenia en bona mida l'objectiu d'evitar aquesta mena d'entrebancs.

1.2.1.2 El control d'activitats

Ja hem pogut comprovar adés l'interés de l'administració policial en el control d'establiments com les posades i certes activitats com la venda ambulants. Aquestes funcions, tanmateix, acabaran diluint-se a causa de la major implicació i abast d'altres administracions com les municipals i provincials en tot allò referent a l'ample concepte contributiu de 'matrícula industrial': al capdavant, tota activitat econòmica que no cabia en l'etiqueta urbana o rústica.

Tot i això, farem un breu esment de la 'POLICIA' DE SALUBRITAT I DE MERCATS que va associada, per exemple, al control de la venda ambulants. A les llicències que s'expedien hi apareixia l'obligació de l'observança de les normes de policia i edictes de bon govern *ya en orden a la salubridad de los comestibles o líquidos que se vendiesen y en que tanto interesa la humanidad como en la exactitud y fidelidad de los pesos y medidas*.⁴⁸ Amb la qual cosa, indubtablement, ens retrobem amb la tasca municipal dels antics mostassafs o de l'*almotacén* i els síndics instaurats al XVIII.

⁴⁷ AMD, SP, 5/1-2. 24 d'agost de 1824.

⁴⁸ Llicència expedida a Maria López, venedora ambulants d'Altea, el 19 de juliol de 1824. AMD, SP, 2/3.

Per a la burocràcia policial, però, entrar en aquest món li suposava un maldecap suplementari que potser la superava. Els arrendataris de lloc públics presentaren un memorial al superintendent perquè consideraven que haurien de pagar llicència pels seus propis establiments, però no per l'arrendament dels impostos. Per cobrar les tarifes exigides a tendes d'aiguardent i licors, a més a més, caldria categoritzar els establiments. Per la seua banda, el director general de propis i arbitres es queixava de la concessió de llicències a tavernes i altres establiments, en perjudici de les hisendes reial i municipals. Finalment, caldria concedir les llicències només als arrendadors o als establiments de venda lliure, però no als subhastats o estancats.

La documentació dels anys 1830 veurà renàixer de bell nou un cert interès per qüestions de salut que afecten la seguretat pública i en les quals s'implicaran a bastament les noves institucions com els governs civils i les diputacions provincials.

Estem parlant, per exemple, de l'epidèmia de còlera que pel 1834 i 1835 va fuetejar particularment la ciutat de Gandia. Pel setembre de 1834 la subdelegació de Dénia s'afanyava en informar el governador civil sobre els 500 atacats de còlera que hi havia en la ciutat ducal, entre els quals hi era el seu alcalde major, Benet Vélez de Hoyos. N'havien mort ja un centenar, en una setmana. Tanmateix, les informacions no li arribaven bé des d'altres poblacions afectades com ara Oliva i Altea. Els comunicats esperats des de molts pobles tampoc no arribaven. L'experiència comunicativa i competencial en aquest àmbit, va ser més aviat fallida.

Afortunadament, amb el pas del temps, les lectures que podem fer dels documents van distanciant-se de les intencions originals i eixamplant les seues perspectives. Així, els registres policials per al control d'aquells qui estatjaven a les posades de Dénia ens poden servir per retratar, gairebé dos segles després, el tràfec de persones d'arreu de la governació en relació a Dénia i el seu port. A través del registre corresponent es poden constatar, per exemple, les freqüents visites des dels pobles de la Safor, les persones concretes que hi anaven o els dies que hi estatjaven. Certament, és un bon instrument de coneixement de les persones dels pobles que viatjaven o tenien contacte assidu amb Dénia. Són més rars els casos de persones provinents de fora de la Governació (Ontinyent, Xixona, Lliria o la Vila Joiosa...).

Del seu costat, el registre per a l'obertura de posades i altres establiments⁴⁹ dona complida informació de l'existència de llocs de venda així com de les persones al seu càrrec; especialment en alguns pobles, com ara Pego, Teulada, Beniopa, Tàrbena, Callosa i, sobretot, de Gandia. Hi són retratats traginers-taverners, tenders, arriars de vi, carnissers, vinaters i d'altres venedors.

1.2.2 L'aparell administratiu

En todas las grandes poblaciones y en todas las épocas
ha existido siempre un infierno de papel sellado,
compuesto de legajos en vez de llamas,
y de oficinas en vez de cavernas.

Benito Pérez Galdós

Episodios nacionales. El terror de 1824.

Madrid: Aguilar, 1976, vol II, pàg. 419.

L'APARELL PROPI DE LA SUBDELEGACIÓ.- L'acció del subdelegat havia de tenir un suport administratiu i de força armada. Pel 1824 ens consta l'existència, a més del subdelegat, d'un secretari i un escriptor, els quals rebien, tots tres, un total de 641 rals mensuals. Era, doncs, un aparell administratiu esquifit però real; en ell, evidentment, no cabrien els oficials arxivers i els negociats d'arxiu que sí existien a les intendències i a la superintendència.

⁴⁹ AMD, SP, 2/4.

El càrrec clau per sustentar i dur avant la Subdelegació era el de secretari-comptador i dipositari. L'1 d'abril de 1824, Nicolau Merle acceptava el seu nomenament com a dipositari de la subdelegació de policia per part del governador interí, havent de posar-hi una fiança de 40.000 rals.⁵⁰ Merle era comerciant i tenia 46 anys; vivia al carrer major de Dénia i tenia familiars a Gandia. El seu nomenament va ser ratificat per l'Intendent el dia 13.⁵¹ Tot i això, en una revisió posterior trobaren a faltar l'aportació de les escriptures originals on constés el motiu o forma d'adquisició dels títols de propietat que s'aportaven com a fiança. Les precaucions comptables eren essencials.⁵²

El conjunt de l'administració policial tardaria en engegar-se i posar-se a to. A les darreries del 1824 el mateix superintendent es queixava de la molta feina que tenia, de manera que no podia atendre i contestar tots els assumptes que se li plantejaven. Sobretot els d'aquells pobles que, sense passar per la intendència, li feien arribar comunicacions sense data i sense especificar la província a què pertanyien.⁵³ El gener de 1825, el mateix intendent també seria reconvingut per no presentar complets els comptes de cabals.⁵⁴

El març de 1825, al seu torn, l'Intendent plantejava l'abús de moltes de les subdelegacions en despeses supèrflues i excessives. El superintendent disposà que mentre no arribés el nou reglament de comptabilitat que estava preparant-se només haurien de pagar els dipositaris l'estricta nòmina dels empleats.

En tot cas, cap a desembre del 24 hi havia senyals que es volia programar l'any venidor amb més cura. L'experiència serviria per calcular bé els impresos que calien

⁵⁰ AMD, SP, 5/1-1.

⁵¹ AMD, SP, 5/1-2. 4 de maig de 1824.

⁵² En un ofici de 29 d'octubre es consideraven insuficients els 35.205 rals de fiança que presentava Merle com a Dipositari. En calien 40.000. Se li tornen les escriptures originals, amb les quals (i amb les que calgueren) s'hauria de formar una sola escriptura original per la quantitat global, segons la valoració de perits. També hauria de constar la circumstància de trobar-se lliures o hipotecades.

⁵³ AMD, SP, 5/1-2. 3 de desembre de 1824.

⁵⁴ AMD, SP, 5/3. 7 de gener de 1825.

de cada classe. Així mateix, es demanava la remissió dels estats d'armes arreplegades i s'urgia el lliurament de la llista negra que feia temps es preparava. El superintendent, del seu costat, reclamava que intendents, subdelegat i autoritats de policia no imposaren més multes (amb objectes arbitraris) que les que estaven contemplades a les ordenances.

El caràcter marítim i de plaça forta de Dénia li atorgava sense dubte un caràcter particular. Per això no és estrany que es plantegés l'existència d'un alcalde de policia de la raval del mar. Un barri marítim de pescadors i comerciants, que fins i tot, per moments, va arribar independitzar-se del municipi mare amb el bell nom de Diana.

El cas és que el mariner Francesc Morant, segon pilot, va eixir electe en la votada que es va realitzar per a alcalde de policia; això mateix, però, no li va fer gens de gràcia. Es considerava exempt de l'exercici d'oficis públics segons l'ordenança de matrícules i va acudir al comandant militar de Cartagena. Damunt, també patia allotjaments i bagatges perquè l'ajuntament no feia cas de l'ordenança dels marins.

L'auditor de Cartagena va considerar que necessitava més antecedents i el criteri de l'Ajuntament per donar un dictamen. De manera que el dos de juny l'Ajuntament rebia una comunicació del comandant de Marina de Cartagena, Castellani. De moment, l'únic que sabem és que el subdelegat va enviar tota la documentació a València perquè l'Intendent decidira com a jutge.⁵⁵ Però no coneixem el resultat final.

Sobre les persones que van exercir com a secretaris de la subdelegació disposem d'alguna notícia però certament esparsa i incompleta.⁵⁶ Un dels secretaris que més

⁵⁵AMD, SP, 5/2. Subcarpeta amb informes de l'alcalde de policia de la raval del Mar. Maig-juny de 1824.

⁵⁶ Alguns noms de secretaris serien els de Josep Montaner, qui figura junt al governador Albi, i José Domingo Vidart. Un dipositari documentat va ser Bernardo Pedro Sarraillet (1833-1835).

temps va exercir va ser Joan Baptista Miralles, nomenat pel governador Liñán el febrer de 1828 i que ens consta exercint el càrrec pel 1833 i 1834.⁵⁷

El que sí sembla endevinar-se en els darrers anys de funcionament de la subdelegació és un cert desgavell administratiu i d'arxiu. Així, pel març de 1835, tot i revisar-ne les carpetes des de 1811 al 1828, no s'hi trobaven antecedents sobre el nomenament dels empleats del ram (llevat del cas esmentat de Miralles), cosa que es demanava des de la Intendència. En les darreries de 1835 es nota un funcionament deficient i alentit de l'administració, reflectit en les escasses entrades als registres.

Durant aquell any de 1835 la quantitat lliurada mensualment per als salaris era menor que en començar (457 rals, ara) però consta la percepció, el 1833, d'un 7% i un 3% de la recaptació per al subdelegat i per al secretari comptador.

1.2.2.1 La comptabilitat

Pel que fa aquesta matèria, una instrucció provisional del superintendent, de 21 de juliol de 1825 venia a concretar el seu funcionament. Tanmateix, no seria impresa i comunicada als pobles per l'Intendent de València fins l'octubre. S'hi tractava, sobretot, de controlar la recaptació i la distribució dels arbitres específics de policia que hem pogut veure.⁵⁸ En ella es remarca la responsabilitat dels alcaldes junt als dipositaris.

La veritat siga dita és que des de la subdelegació eixien quantitats importants per a la intendència en concepte de cartes, passaports i llicències (50.000 rals entre setembre i octubre de 1824). Les despeses consistien fonamentalment en el salari dels empleats, els materials d'escriptori, el lloguer de la casa oficina i les quantitats que s'ingressaven

⁵⁷ AMD, SP, 11/3. 11 de febrer de 1828.

⁵⁸ *Instrucción provisional de contabilidad que debe observarse por los alcaldes encargados de policía y depositarios de los pueblos de esta provincia dependientes de las subdelegaciones.*

Imprés signat per Xavier Cornel, a València, el 8 d'octubre de 1825. AMD, SP, 1/1.

a la intendència, a més d'algunes quantitats menors per transport de plecs a Alacant i els pobles del partit, així com per la correspondència oficial.⁵⁹

Els comptes els havia de presentar el dipositari, amb el vist-i-plau del subdelegat.⁶⁰ I era freqüent que s'hi posaren pegues a l'hora de la seua revisió, la qual cosa es feia amb gran meticulositat.⁶¹ Per poder engegar tot el procés, el pobles, pagans una vegada més, haurien d'avançar, dels seus comuns, els fons necessaris per tal de poder imprimir els impresos necessaris i costejar els documents rebuts.⁶²

1.2.2.2 L'administració als pobles

No cap dubte que alcaldes i rectors eren pilars fonamentals en la governació dels pobles. Als alcaldes, majors i ordinaris, hauríem d'afegir els altres components dels ajuntaments, sobretot els seus síndics o representants en diversos afers; però sobretot, evidentment, els secretaris, als quals dedicarem un apartat específic.

Cal tenir en compte que entre la governació de Dénia i els alcaldes ordinaris hi havia les alcaldies majors que n'eren set: Gandia, Oliva, Altea, Dénia, Callosa, Pego i Xàbia. A elles anaven amb especificitat algunes de les comandes;⁶³ i pel seu filtre arribaven moltes de les informacions procedents dels municipis més menuts.

⁵⁹ AMD, SP, 1/3.

⁶⁰ AMD, SP, 5/3. 17 i 21 de gener de 1825. La instrucció que s'aplicava era del dia 10.

⁶¹ AMD, SP, 5/3. 9 de febrer de 1825. En els quatre primers dies de cada mes, els dipositaris havien de remetre a la dipositaria principal del districte dos estats arreglats amb càrrec, data i existència de cabals. A més a més, cada any, el dipositari faria balanç econòmic i dels documents rebuts. Els dipositaris donaran impuls a la recaptació i donaran part, si s'escau, de la morositat dels alcaldes. Alcaldes, secretaris i dipositaris eren corresponsables de complir el reglament de policia.

⁶² AMD, SP, 5/1-2. 1 d'abril de 1824.

⁶³ AMD, SP, 5/1-2. 2 de setembre de 1824. Aleshores es remetien als alcaldes majors 15 reglaments i 15 decrets per a *los alcaldes de barrio que desempeñen las funciones de celadores*.

Cap la possibilitat que alguns pobles ballaren des d'una governació sense subdelegat a una altra; però en el nostre cas no hem pogut certificar canvis en aquest sentit. Per això venia l'interés dels intendents perquè cada poble especificués en els seus comunicats la seua adscripció a una o altra subdelegació.

Pel que fa els rectors, es partia de la base que podien tenir informació privilegiada i que havien de ser fidels a la defensa del tro i de l'altar. Tanmateix, no sempre aquests col·laboraven de bona gana. Quan per l'abril i maig de 1824 es buscava amb insistència l'antic governador civil d'Alacant, Carlos de la Cruz Pujalte, la majoria de rectors i ecònoms contestaren negativament sense més matisos. Tan sols el rector d'Orba va posar un plus d'interés en manifestar que el podria conèixer encara que anara disfressat, ja que el tenia ben aguaitat per haver-li suspès el curat.⁶⁴

Per estructurar l'administració policial es partia, doncs, de les autoritats i dels empleats públics existents. També es cert que, en ciutats de certa importància, com ara Gandia i Alcoi, es poden observar alguns moviments que apunten cap a la creació d'un negociat o almenys una certa diferenciació burocràtica dels assumptes relacionats amb la policia. El 1831, a Gandia, es pot comprovar la confecció d'un llibre registre de les circulars corresponents al ram de policia, que *hasta esta fecha se han unido al libro de las demás circulares del Ilustre Ayuntamiento*. D'altres registres i estadístiques que van de 1828 a 1868 seran expedits pel ram de protecció i seguretat pública. D'altra banda, les autoritats, en certes ocasions, solen afegir als seus títols el corresponent a la responsabilitat policial⁶⁵

Algunes de les circulars que arribaven als pobles solien instruir sobre el funcionament administratiu dels assumptes de la policia. Així, per exemple, explicaven com s'havien de presentar els passaports o aplicar noves tarifes. Les tarifes – qüestió central i ben important- es dividien en dos grups: els arbitres que es cobraven per l'expedició de cartes de seguretat i passaports i, d'altra banda, les llicències per l'obertura d'establiments. Sovint s'enviaven també plantilles dels impresos i estadístiques que

⁶⁴ AMD, SP, 5/1-1. Segons afirmava Joan Baptista Pol el 25 d'abril de 1824, *me vi obligado a pasar a Alicante y llorar en su presencia cuando me mandó suspender el curato de esta parroquia por servir y que no cumplía con explicar la Constición a mis feligreses*.

⁶⁵ Del 1829, per exemple (AMD, SP, 2/4) hi ha una llicència concedida per Don José Corbí i Marco, *abogado de los Reales Consejos, alcalde mayor por Su Majestad y encargado de policía de esta ciudad* [de Gandia].

calia presentar, així com instruccions concretes sobre casos en què calia o no concedir el passaport i les cartes de seguretat.

Des de la intendència de València o la subdelegació de Dénia, els pobles eren igualment avisats de qüestions puntuals i incidències diverses, com ara la concessió de passaports a milicians nacionals tinguts com a exaltats.

A la inversa, els municipis també plantejaven dubtes i consultes, les quals solien derivar del contacte directe amb els veïns. L'alcalde de la Núcia, per posar un cas, el juny de 1824, preguntava si els pobres que es guanyen el jornal amb la venda ambulat també havien de pagar: el seu *modus operandi* era del de vendre mercaderies que obtenien al fiat dels comerciants: mitja arrova de tramussos, farratge, melves i marietes.⁶⁶

Algunes qüestions venien resoltes i decidides perquè la iniciativa d'altres pobles peninsulars havia donat el seu fruit. L'efecte dels baixos ingressos obtinguts en la fira de Ciudad Rodrigo, en raó de ser exigits passaports i cartes de seguretat, seria fulminant. Per evitar perjudicis a la Reial Hisenda, en altres fires no serien exigits; i es referendarien debades els que foren presentats.

Com hem pogut comprovar, política i hisenda entraven en contradicció. Va ser sonat el cas dels pobles de Zamora, els quals es negaven a pagar les contribucions retardades, ja que l'ordre que les exigia provenia del suprimit govern constitucional. Des de la secretaria d'Hisenda es manifestava com a evident que caldria cobrar totes les contribucions i els ajuntaments existents haurien de prestar la col·laboració als anteriors (només en aquest tema, és clar).⁶⁷

Les autoritats centrals exercien o procuraven exercir el seu poder de tutela. Una ordre del 7 de maig de 1824 establia que els alcaldes i autoritats locals no publicaren bans ni reglaments sense consultar-ho abans, a no ser en cas d'urgència (qüestió certament

⁶⁶ AMD, SP, 5/1-1.

⁶⁷ AMD, SP, 5/1-2. 27 d'agost de 1824.

discutible). El febrer de 1825 es remetrien els impresos sol·licitats per l'encarregat de policia de Polop; amb l'excepció dels corresponents a l'ús d'armes o de cacera, que eren privatis d'intendents i subdelegats.⁶⁸

Les altes jerarquies també s'esforçaven en fer arribar les informacions amb discreció, així com exigir i regular la reserva escaient en les tasques d'informació i espionatge. Tant pel que fa, sobretot, els alcaldes majors, com també els rectors, que haurien de col·laborar en les tasques de vigilància i captura.⁶⁹

1.2.2.2.1 Els secretaris

Una Reial Ordre de 20 d'agost de 1824 definia aquests empleats com a secretaris nats de policia. No podien, per tant, defugir o eximir-se del despatx d'aquesta mena d'assumpes, com ho havien pogut fer abans de la publicació del reglament; *sin que por este trabajo se señale cosa alguna (no cobraran) sino a los que con su celo y actividad den pruebas de cumplir lo que Su Majestad tiene dispuesto y que esta asignación sea proporcionada a sus ocupaciones y a los fondos del establecimiento, castigando a los morosos...*⁷⁰

Certament, no seria fàcil convèncer els secretaris municipals que havien d'assumir més feina i responsabilitats sense que això impliqués un augment dels seus havers.

⁶⁸ AMD, SP, 5/1-2. 12 d'agost de 1824. AMD, SP, 5/3. 25 de febrer de 1825.

⁶⁹ AMD, SP, 5/1-2. 5 de novembre de 1824. Sobre l'afer, comprenia l'intendent que no es podien copiar les comunicacions a totes les autoritats del districte, però sí almenys als alcaldes de lletres o 'jueces reales mayores' que haurien de rebre un còpia tancada de les ordres y *demás pertenecientes al ramo de mi cargo*. AMD, SP, 5/2. 12 d'agost de 1824. Aquesta és una circular d'Albi als rectors demanant-los que investiguen junt als alcaldes i comuniquen amb reserva qualsevol novetat. Un altre cas en AMD, SP, 5/2. Subcarpeta amb vereda de maig de 1824.

⁷⁰ AMD, SP, 5/1-2. Comunicat de 3 de setembre de 1824.

Front a aqueixa situació de desmotivació, les autoritats esgrimien la filosofia del premi i el càstig que acabem de guaitar.⁷¹

Els secretaris d'aquesta època, molts d'ells actuant en pobles menuts i molt menuts, no sempre eren homes de lleis. Es podia tractar de nobles, metges, llauradors o senzillament d'algun veí il·lustrat que acomplia la funció. En alguns casos i en tenir un secretari diverses poblacions al seu càrrec, actuaven els seus succedanis o fidels de fets. A Gata, amb uns dos mil habitants, es tractava de l'única persona que podia o sabia exercir una funció semblant. Ja deia l'alcalde ordinari, Josep Signes, que, a més de tenir unes circumstàncies polítiques conformes i arreglades, era *el único en este lugar que por su ciencia puede desempeñar dicho cargo*. I si continuava en exercici era més pels precs d'aquest alcalde que no pel curt salari de dotze duros anyals. A Guadalest era el mateix secretari habilitat interí, Joan Mora, qui afirmava que a la vila només podia servir el sota signant, ço és, ell mateix.

ELS INFORMES RESERVATS DE 1831.⁷² En un conjunt de veredes fetes circular entre gener i març de 1831, el subdelegat de Policia va demanar els alcaldes i altres empleats de policia una 'nota reservada' en la qual hauria de figurar el nom complet del secretari *y cuales son sus circunstancias*, ço és, la seua moralitat i les seues idees polítiques.

El tema tenia un caire delicat i difícil. Els secretaris controlaven sovint la burocràcia i, amb ella o transcendent-la, una bona dosi del poder municipal: com podrien evacuar-se aquests informes sense comptar amb ells si en molts pobles podia ser el receptor directe i l'escrivent encarregat de redactar-los?

⁷¹ Quan va ser detés Miquel Cortell, de Salem, qui era portador d'una carta de seguretat de la classe gratuïta però havia pagar per ella, es van fer esbrinaments sobre la possible mala fe del secretari per tal de comprovar la seua malícia i posar el càstig corresponent.

⁷² AMD, SP, 8-2. *Noticias sobre secretarios de ayuntamiento que desempeñan la policía*. 1831.

En algunes localitats, de fet, informant i informat coincidien en la mateixa persona: així passava amb Joaquim Calatayud, veí de Murla. A Benigembla, la relació del seu justícia i ajuntament era signada pel secretari i veí Josep Taverner. El mateix que s'esdevenia a la Vall de Laguar amb Pasqual Oliver. Potser sorprén més que en Ondara, un poble relativament gran, signara també el secretari, Felip Gil, *no sabiendo yo [l'alcalde] ni los regidores firmar*.

A Tormos semblaven tenir algun problema en prescindir dels serveis del seu secretari, Don Vicente Peretó, el qual era *serucano*, de Sagra, i de gran *onrradés* (sic). A Benimeli, al regidor que semblava signar per compte de l'alcalde tampoc li seria fàcil comentar el *porte y sirgustancias del segretario* (sic). A Pamis també signava un regidor, Baptista Serra, per ordre de l'alcalde, que no ho sabia fer.

És cert que en alguns indrets la corporació municipal s'ho prenia seriosament i procurava prescindir del secretari en una gestió tan reservada. A Benimantell signava Miquel Morales *por los senyores del Ayuntamiento que no saben firmar y por impedimento del secretario*. El mateix passava a l'Atzúvia. A la Vall d'Ebo signava el secretari, perquè ningú més en sabia, però ho feia en nom de l'alcalde, els regidors, el síndic i els diputats.

Tot i aquests condicionants, no es pot dir que els informes foren pur tràmit o transsumpte els uns dels altres. Si bé sempre es tractava de cobrir l'expedient, hi ha matisos i diferències significatius. En ocasions, aquests informes posaven l'accent en l'evident i notòria addicció al tro i l'altar. D'altres, en canvi, destacaven amb més senzillesa qualitats com la intel·ligència o *el contento* del públic. Molt sovint, les contestacions obvien la faceta política i es limiten a parlar de la competència professional i del període d'exercici. D'allò del que sí es podria parlar és d'una 'zonificació' geogràfica, per grups de pobles, en les formes o estils d'acomplir l'encàrrec.

Al capdavant, fa la feta que els desitjos de les altes jerarquies contrasten amb la realitat local, dins de la qual els secretaris són tot un poder fàctic difícil de marginar o desbancar. D'altra banda, potser tinga algun sentit que s'efectuen moltes renovacions de secretaris pels anys 1827-1828 i 1829. Però encara no tenim una explicació

plausible; com no siga la relaxació del control polític, el qual motivaria, en part, la mateixa realització de l'enquesta de 1831.

Pel seu interès evident ressenyem ací, agrupadament, alguns dels 62 informes conservats, ço és, la majoria del total de 70 poblacions.

Com hem apuntat, alguns d'ells tendeixen a incidir en les qualitats dels secretaris. Així, el de Pedreguer exercirà l'ofici a contentament de poble i el de policia *con el mismo lucimiento*. El de Castells de Castells fruïa de *circunstancias políticas arregladas en todo a un hombre de bien*. A Benidoleig, Francesc Xavier Font, veí d'Orba i secretari d'ambdós pobles, exercia el seu treball amb puntualitat i *con la mayor exactitud y sigilo*. Vicent Peretó, secretari i natural de Sagra, treballava *con aplauso de todos de ver que no quiere más que la equidad y la justicia*. El del Verger, Josep Garcia, a més d'irrepreensible, tenia *bastante habilidad*. A Alcalalí, s'incidia sobretot en l'edat de Josep Ferrer de Damián (74 anys) i els seus 40 anys en exercici (abans, durant, i després del trienni constitucional). *Se ha portado bien y pacíficamente*.

D'altres són qualificats d'una forma bastant asèptica i concisa. Del de Xàbia, Antoni Pons, escrivà reial, només diuen allò de *sin nota en su conducta moral y política*. Josep Molines i Marià Guardiola, al càrrec respectivament de Tàrbena i Bolulla, exercien *sin tacha legal ninguna ni otra cosa que decir*. Casos semblants eren els de Beniarbeig, Daimús, l'Alquerieta de Guardamar i Alqueria de la Comtessa. A Benissa, l'escrivà interí, Juan Vicente Soriano, era *irrepreensible*. El de Setla, Mira-rosa i Mirafior presentava una *conducta arreglada en un todo*. De Pasqual Marza, secretari de la Vall de Gallinera, a Benialí, només hom pot saber que exercia el seu càrrec des de 1829.

La ciutat de Gandia també participava, com és tradicional, d'un to moderat. El seu alcalde major, Josep Corbí, certificava l'exactitud en el ministeri i l'exemplar conducta política de Joan Pastor i Baeza, secretari des de 1826. Però, *ai làs!* Les coses no són com semblen. L'experimentat escrivà no era precisament un exemple d'absolutisme. Pastor havia estat detingut el 1823 junt a un altre escrivà liberal, Pere Picornell, i els canonges Pere Camps i Pere Todolí.⁷³

⁷³ ALONSO: 1998, pàg. 174.

En altres casos, tanmateix, l'experiència i el compromís polític es fan particularment palesos. Miquel Durà, secretari de Llíber i de Xaló, a més de fruir de bona reputació i intel·ligència, havia estat alcalde un any i sergent de la companyia de voluntaris reialistes. Des de la mateixa infància se n'ocupava de la secretaria, els jutjats i l'escrivania reial, que ja exercia son pare. El de Benitatxell era considerat *uno de los más adictos a la real persona de Su Majestad* i el de Calp, Josep Zaragoza, que ho era des de 1824, *notoriamente adicto*. El de Senija, *amante del trono y del altar* i els de Parcent i Benimantell, *un verdadero realista*. El de Callosa, Don Vicente Ronda y Garulo, era segon comandant del batalló de voluntaris d'aqueixa alcaldia major.

De forma bastant semblant s'esdevenia a la Font d'en Carròs, poble important on hi era Valentí Just, notari i oficial de voluntaris reialistes. L'alcalde de Benimeli és encara més complit i explícit en aclarir que, a més de ser considerat el seu secretari addicte a la reial persona, no va pertànyer a la milícia voluntària o a societats secretes en temps de l'abolit sistema constitucional.

Des del jutjat de policia de Polop semblen trobar-se molt pagats de Don José Thous, de l'estat noble i oficial retirat d'infanteria, *cuyas circunstancias políticas son las más brillantes a favor del paternal gobierno de Su Majestad*. Era secretari des de 1818, va ser depositat en el Trienni i, des de 1823 fins al dia, *desempeña la secretaría de policía... con toda delicadeza y honor*.

Al nord de Dénia, a la Safor, la major part dels casos es presentaven bastant neutres i estandarditzats. Tant a Bellreguard com a Palmera, Vilallonga o Almoines, els secretaris anaven acompanyats de totes les circumstàncies morals i polítiques. Possiblement, Bertomeu Marco i altres secretaris encarregats de redactar i/o signar els escrits volgueren mantenir un to mesurat i sense excessos. A Beniarjó, José Ignacio Avargues, capità retirat –i purificat-, s'havia portat *con la mayor integridad*.

Beniopa, Benipeixcar i Miramar elevaven una miqueta el to, parlant de conductes irrepremissibles, tant des del punt de mira moral com polític; o d'addicció pública a Sa Majestat.

Més problemàtic s'autopresentava el secretari del Real de Gandia, Salvador Monzó, sergent dels seus voluntaris, els quals es trobaven integrats en la tercera companyia de voluntaris del batalló de Gandia. Procedia de la Font, on pel 1827 havia estat acomiadat *sin causa ni motivo alguno*. Aveïnat al Real, també va arribar a exercir com a secretari del proper Benirredrà, on informaven de la seua manifesta adhesió *según noticias que hemos podido adquirir*.

Un tant irregular semblava el tarannà del secretari de Piles, Francesc Frígola, qui ho va ser entre 1812 i 1822 i es reincorporava el 1828. Amb tot, el justícia referendava la seua conducta moral i política, així com la seua addicció, *no habiendo pertenecido jamás al abolido sistema ni a reuniones secretas o clandestinas*.

El secretari d'una ciutat important com Oliva, des de 1829, no oferia dubtes. Don Francisco Vicente Terrades era capità dels voluntaris reialistes agregat a la companyia de caçadors del batalló de la ciutat de Dénia. No cal dir més. Especialment fidel al nou règim semblava també Vicent Mascarell, veí de Beniarjó, qui va ser reposat amb l'entrada de les tropes reialistes, el 1823, i exercia al seu poble, a Beniflà i a Rafelcofer. Havia ocupat la secretaria de policia *desde que se estableció este importante ramo* i continuava *con la mayor exactitud, esmero y pericia*. Des de la 'desgraciada època', manifestava *una relevante conducta moral y política y desedido amor al altar y trono*, a més a més d'una clara desafecció a la Constitució.

Potser encara tenia més mèrits Antonio Vicente Domínguez, secretari de Potries des de 1828. No solament tenia les circumstàncies recomanables i era comandant del regiment de voluntaris reialistes. *Enemigo declarado de los enemigos del País*, [havia estat] *perseguidor de la ordas de foragidos que en estos pasados años afligían este Reino*. I això en companyia dels seus quatre fills i del comandant de la companyia de fusellers, Francesc Baus, *hasta lograr su exterminio*.

En acabant aquest epígraf potser pague la pena de fer referència a les etiquetes que els mateixos emissors dels informes es posaven. No són molts però sí alguns els que signen com a *encargado de policía de tal o qual poble*. En altres oficis consta, per exemple, *Alcaldía Mayor de Altea y su tierra* o *Alcaldía Mayor de Guadalest* i la seua

vall. És més freqüent que figuren títols com *Justicia Real Ordinaria de la baronía de o alcaldía de*. Segurament per error i en un excés de zel, apareix la *Subdelegación de policía del pueblo de Rafelcofer*.

Tot plegat, alcaldes i corporacions respongueren positivament pels seus secretaris. Al capdavant, eren ells qui els nomenaven i deposaven. Amb la qual cosa, la fiabilitat de l'enquesta s'ha de relativitzar. És molt probable que darrere de declaracions per cobrir l'expedient hi hagués (a més de Joan Pastor i López) alguns liberals i buròcrates no massa contents amb la 'situació'.

1.2.3 Relacions i fluxos d'informació

Hem pogut comprovar en diverses ocasions com la circulació d'informació, en sentits diversos, és essencial per a l'activitat policial. Contínuament, a cada poble, estan arribant notícies de tota mena. Per començar, són abundantíssimes les sol·licituds de recerca i captura a les autoritats municipals, a través de les comunicacions que van arribant des de Madrid o València i es fan circular des de Dénia. Entre elles, en els darrers anys, no serà estrany que apareguen dirigents dels voluntaris reialistes.⁷⁴

També seran força freqüents les crides als pagaments i l'acompliment de diverses ordres. Al llarg de 1824, els alcaldes i justícies foren repetidament acusats de morosos pel que fa el ram de policia, sobretot en relació a la distribució de cartes de seguretat, el padró i altres impresos. Com que no feien cas de l'Intendent (i per cobrir aquest les seues responsabilitats), es va demanar ordre a Madrid per tal que *apremie con todo rigor de derecho a los alcaldes morosos...* verificant-se el cobrament en un termini curt. Fins i tot van a arribar a eixir comissions destinades als pobles (al càrrec dels seus justícies i autoritats), sistema que s'havia comprovat útil a València.⁷⁵ La indolència o la culpabilitat dels empleats subalterns no en serviria de disculpa.

⁷⁴ Per exemple: una circular reservada de 11 de novembre de 1831 tractava de localitzar a Don Pedro González, agutzil major i capità dels voluntaris reialistes de Puente Don Gonzalo, d'on havia fugit AHCG, AB-1592/16.

⁷⁵ AMD, SP, 5/1-2. 19 i 22 d'octubre de 1824.

Aquestes informacions sovint circularan a través d'una mena de roda d'autoritats. Així, per exemple, davant d'alguns abusos de pescadors de Moraira, que eixien en barques per la nit, actuaven, successivament, el requisidor de la costa de Benissa, el Subdelegat, l'Intendent i el Capità General. Era aquest darrer qui, al capdavant, prenia mesures, després d'una entrevista amb l'anterior, a València.

Gairebé sempre, la roda de contactes és indicativa de l'exercici de poders, de competències i d'influències. Per això és significativa la presència del govern civil en els darrers anys; però també de la capitania general. De fet, sovint s'optava per donar comunicació a ambdues instàncies. També hi són presents els carrabiners de costes i les autoritats de la marina.⁷⁶ Durant la presumpta conspiració de setembre de 1834, a Dènia, seria força significatiu que el governador digués, explícitament, que *me he puesto también de acuerdo con el ayudante militar de marina y comandante de carabineros para con su socorro unidos cooperar todos a la conservación de esta plaza*.

⁷⁶ AMD, SP, 11/3. *Cuaderno de correspondencia...* En els dies 1 i 3 de juliol de 1835 el governador s'havia adreçat al comandant de carrabiners de costes i fronteres del districte i a l'alcalde major de Xàbia.

1.3. Evolució i balanç d'un temps de reacció i revolució

Figúrese usted, señora doña Robustiana, que el gobierno abre un poco la mano y comienza a perdonar, a perdonar... Pues ya tiene usted la Revolución encima.

Pero, señora doña Jenara de mis pecados, si aquí no hay causas, ni jurisprudencia, ni ley, ni sentencia, ni testimonio, ni pruebas, ni nada más que el capricho de la Comisión Militar y de la Superintendencia, sometidas, como usted sabe, al capricho más bárbaro aún de los voluntarios realistas.

Benito Pérez Galdós

Episodios nacionales. El terror de 1824.

Madrid: Aguilar, 1976, vol II, pàg. 401 i 435

1.3.1 La repressió política

És clar que la repressió d'una postguerra té moltes cares que van des de les execucions sumàries fins a la por quotidiana i el jornal no trobat. Evidentment, ací tractarem els aspectes més estrictament policials dels que parlen les nostres fonts.

El control d'armes, del qual disposem d'informació, és un aspecte que té molt a veure amb eixa situació, però el veurem més en detall en un dels epígrafs propers. Parlarem, doncs, per començar, d'una diversitat d'aspectes de la repressió per centrar-nos, a continuació, en un cos repressor per antonomàsia (els voluntaris realistes) i acabar amb el món de les conspiracions liberals i dels papers que feien córrer.

Sense dubte, una de les primeres mesures policials seria la d'elaborar la famosa 'llista negra', aleshores nomenada oficialment índex alfabètic invers (és a dir, llistat per cognoms). Ací deuriem incloure's tots els constitucionals, ço és, els voluntaris nacionals, els membres de companyies o batallons sagrats; els reputats o coneguts per maçons o comuners; els tinguts per liberals exaltats o moderats; els compradors de bens nacionals i els secularitzats. A més a més, s'hi afegirien els qui van ser membres d'alguna junta o amb càrrec destacat (com ara diputat a corts); oradors i escriptors, guerrillers... i així fins un total de quinze categories de subversius. Les dones figurarien en un altre índex a part. Els encarregats de policia de cada poble haurien d'elaborar el seu propi llistat, lliurar-lo i quedar-se amb una còpia.⁷⁷

Els retards i morositats en la confecció de la famosa llista, tanmateix, foren importants i arribaren a molestar el superintendent. Aquest en tenia molt d'interés i advertia que cap encarregat de policia hauria d'al·legar ignorància: *el secretario estará obligado a leer al nuevo encargado este decreto, que juntamente con el índice se conservarán entre los papeles reservados de la policía.*

No obstant això, molts dels alcaldes foren remisos. El major de Pego, Pedro Antonio Portillo, aportava com a excusa haver estat molt ocupat en els judicis militars i, fins i tot, haver tractat poc amb el veïnatge.⁷⁸ Josep Figueres, l'alcalde major de Gandia, en el to perseverantment moderat que caracteritza els dirigents d'aquesta ciutat, s'excusava de no haver completat l'índex de persones assenyalades per la seua molta feina al càrrec de l'Ajuntament i de dos tribunals; i afegia: *dicho índice pide por su naturaleza mucha circunspección, tino y conciencia, pues se trata nada menos que de inspeccionar y tachar la conducta de un vecino.* En una ciutat com Gandia, això havia de costar molt de temps.⁷⁹

⁷⁷ AMD, SP, 5/1-2. 2 d'octubre de 1824. AMD, SP, 5/2. 23 de maig de 1824. En aquest darrer comunicat es demanava la col·laboració dels rectors en la captura dels qui s'havien alçat abans del reial decret de 7 de març de 1820 i de tots aquells definits en les 15 categories de subversius.

⁷⁸ AMD, SP, 5/1-1. 21 de novembre de 1824.

⁷⁹ AMD, SP, 5/1-1. 1 de desembre de 1824.

A partir de la confecció de la llista vindrien els efectes secundaris. Per exemple: si algú de la llista, fill o criat seu, demanava passaport, s'haurà d'avisar a les autoritats de l'itinerari previst. Tampoc no s'hauria de donar cap passaport als constitucionals, a no ser que l'encarregat de la policia pogués justificar el motiu del viatge i trobar fiador segur.

I, evidentment, els informes i recerques. Al llarg de 1824 es demanen, per exemple, els coneixements necessaris sobre Carles Morant, vicecònsol, i de Francesc Ballester, en Altea i Benidorm. Es buscava també a Vicente Abancini, company de l'ex-frare Nebot i així un llarg etcètera.⁸⁰

Ja hem pogut comprovar adés la forta connexió de l'emissió i visat de passaports amb la funció repressiva i la vigilància de la conducta política.⁸¹ Pel 1825 es podien veure, tanmateix, alguns símptomes de normalització de la situació.⁸² D'altra banda ens

⁸⁰ AMD, SP, 5/1-2. 29 de maig d 1824. 1 de juny de 1824. 4 de juny de 1824: sobre localització del marquès d'Abrantes, portugués fugit. 2 de juliol de 1824: sobre detenció d'una llista de constitucionals, començant per Espoz i Mina. 16 de juliol de 1824: sobre detenció de Pedro Sáinz de Baranda i altres constitucionals (tots amb el títol de 'Don'). 27 de juliol de 1824-7: sobre els oficials arribats de França.

⁸¹ Realment serien innumbrables i inacabables els casos documentats de recerca i captura per motius polítics. Per citar-ne alguns més (tots en la caixa 5 de l'AMD, SP, expedients 1 i 2. Citem la data de l'ofici de referència, sempre de 1824): la comissió militar de Valladolid ha fet causa contra un possible espia, de nacionalitat francesa, Alexandre Echevarria, del qual es vol la captura (15-10); sobre detenció de Juan Espinal, apòstata franciscà, i Antonio Burriel (15-10); busquen a Cayetano Valdés, Gabriel Ciscar, el regent olivà, i Gaspar Vigodet (en dos oficis successius de 16 i 21 de novembre); cerca i captura de Francisco de Paula Ferrer, oficial que fou de l'arxiu de la secretaria d'hisenda, José Maria Monedero, oficial honorari de l'arxiu de la Secretaria de la Reial Hisenda i comptador de la major de comptes, així com un llarg llistat de militars, funcionaris i ex diputats (10-8); sobre detenció immediata d'un llistat de persones per a la sala del crim de Sevilla, entre elles Evaristo de San Miguel (28-1-1825); sobre detenció, en cas d'arribada a algun port, del cònsol del govern dissident de Colòmbia a Gibraltar (11-2-1825).

⁸² El 25 de febrer, per exemple, l'intendent Cornel informava que s'havia anul·lat el decret contra els portuguesos i que aquests podran circular amb normalitat d'acord amb un tractat de 1778. Caldrà alliberar-los si es trobaven presos.

trobarem, en aquesta ocasió i en successives, amb desordres l'origen dels quals no sabrem fins ulteriors investigacions⁸³

De forma paradoxal, tanmateix, de vegades eren les mateixes autoritats absolutistes les que es sentien encalçades en alguns pobles, presumiblement de majoria liberal. Per l'abril de 1824, l'alcalde de Piles oficiava directament a l'intendent Cornel per manifestar-li la seua por de la pressió exercida pels liberals del seu poble, capitanejats per Lluís Climent, el qual havia estat processat anys enrere i fugit d'Eivissa. Aquests es burlaven dels seus bans i l'alcalde disposava de pocs i desarmats voluntaris que s'atreviren a protegir-lo. El seu desconcert i aïllament es manifestava bé en la frase què *los émulos exaltados me transtornan las ideas*.⁸⁴

Al capdavall, resulta ben palés, en la correspondència i en les ordres governamentals que s'hi fan circular, que la repressió política és obsessiva i la funció clau del nou cos. No serà difícil llegir sermons i discursos al voltant *de obras y libelos pestilentes, de libros infames, que corrompiendo los hombres y dando pábulo a sus pasiones, alhagan sus caprichos... o bien encubren los sofismas con que seducen los incautos...* De fet, com veurem amb major detall, el control de proclames, libels i obres de caire liberal seria el motiu d'un bon nombre de les circulars arribades des de la intendència de València, aleshores amb Xavier Cornel com a titular.⁸⁵

Això anava evidentment lligat a l'activitat conspiradora dels liberals, la qual tenia sovint l'origen en els exiliats a França i Londres i, com a epicentre, gairebé sempre Gibraltar.

⁸³ Són desordres la causa dels quals no apareix especificada en les fonts. És el cas d'un ofici en el qual l'alcalde del Núcia li hagués plagut comptar amb la presència física del subdelegat: *quedo enterado de las diligencias que usted me dice en su oficio de 9 del haber practicado en virtud del mío de 30 del mes anterior sobre los desórdenes cometidos en Polop y la Nucia*. AMD, SP, 5/1-2. 14 de maig de 1824.

⁸⁴ AMD, SP, 5/1, 18 i 20 d'abril de 1824. El mateix intendent va remetre l'ofici de l'alcalde de Piles al subdelegat per tal que s'entengueren directament.

⁸⁵ AMD, SP, 5/1. Text extret de la circular de 13-8-1824. Altres circulars des de València sobre el mateix tema en 9-4-1824, 11-5-1824 o 10-8-1824.

En relació amb la propaganda subversiva del moment, doncs, hi havia els moviments dels liberals des de l'estranger i Gibraltar, de vegades lligats al contraban i al comerç. De tot això en parlarem d'ací poc, si bé ara farem una cala en els tan nomenats i omnipresents voluntaris reialistes.

1.3.1.1 Els voluntaris reialistes

Amb tot el que portem dit, no ens pot sorprendre l'abassegadora documentació municipal i militar generada per aquest cos reialista. En bona part a causa dels nombrosos problemes de tota mena que va provocar el seu engegament, funcionament i, sobretot, el seu finançament.

Amb evidència, la posada en marxa d'arbitres específics per al manteniment dels voluntaris constituïa un punt de fricció fonamental. D'altra banda, els excessos serien freqüents entre els voluntaris, fins al punt que alguns comandaments arribaren a demanar l'expulsió del cos d'alguns dels seus membres, al temps que d'altres foren processats.⁸⁶ Els voluntaris eren remisos al pagament de les contribucions veïnals alhora que a l'obediència i dependència de les autoritats locals. Ells adduïen sempre els seus mèrits, privilegis i l'obediència deguda als capitans o comandants generals.

Ja des de bon antuvi, la confiança que mereixien i el seu armament/ desarmament serien problemàtics. En data primerenca, el superintendent hauria de respondre a una falsificació d'ordres del General Aymeric, comandant de voluntaris reialistes de la cort. Tractant de desmentir una remor de desarmament hauria d'esclarir que els voluntaris conservarien les armes, en principi, però sempre que la seua conducta i comportament no els fera desmereixedors de la prerrogativa. Així mateix, mentre no estigués organitzat l'exèrcit, continuarien servint els jornalers; però no se n'admetrien de nous.⁸⁷

⁸⁶ A Gandia, la corporació municipal reialista, presidida per Sebastià Vallier, decidia el 15 d'abril de 1825 posar arbitres específics per a la dotació de 250 homes, entre ells 20 músics. Poc després, el 15 d'abril el comandant del batalló, Santiago Sáenz de Juano, demanava a la corporació l'expulsió del cos d'Andreu Perelló i Andreu Martínez per *repetidos los excesos de la criminal y escandalosa conducta*. AHCG, AB-255.

⁸⁷ AMD, SP, 5/1-2. Circular del superintendent de 6 d'abril de 1824.

Les friccions entre capitans generals, policia i corporacions municipals eren un pa quotidià, fins i tot en ajuntaments complidors com el de la ciutat de Gandia. Pel març de 1825, el capità general considerava aquesta ciutat com a fidel i es manifestava satisfet dels gravàmens que s'havien aprovat per als voluntaris, els quals, deia, no resultaven pesats per a la *clase menesterosa*. Seria aleshores quan es formava una Junta Protectora formada pel president de l'Ajuntament, el rector més antic, el síndic procurador i el comandant dels voluntaris.

Tres anys després, però, la qüestió del seu finançament es trobava encara irresolta. El secretari de la Comissió Protectora de Voluntaris Reialistes de Gandia, Joan Polo i Llanos (un hàbil navegador en totes les aigües polítiques) esperava de l'Ajuntament *disposiciones en obsequio de este benemérito cuerpo*. Aquestes, bàsicament, haurien de consistir en dotacions per a gorres, tambors, morrions i jaquetes *para las partidas que deven salir en persecución de malhechores, pues los uniformes se destruirían muy en breve*. També capes per a l'abric dels qui eren al reforç nocturn de guàrdia.⁸⁸

Però els regidors, al seu torn, pregaven el governador del partit que arbitrés fons; i així anaven passant-se la bola. A més, l'ajuntament interpretava que les disposicions del capità general no implicaven que tots els voluntaris hagueren de tenir uniforme... al capdavant, un veritable embolic que derivaria en polèmiques constants i un munt de paperassa. En molts casos, els arbitres imposats serien a totes llums insuficients per a l'armament, per als uniformes o per a les cananes. A penes si donarien per fer algunes rondes.

És cert que els voluntaris eixien en missions de persecució de bandolers.⁸⁹ A petició dels voluntaris reialistes de Palència, que s'oferien a perseguir malfactors, per donar estímul, es concedia la facultat que pogueren quedar-se amb *la parte correspondiente*

⁸⁸ AHCG, AB-257. 23 de febrer de 1827.

⁸⁹ Un cas documentat és l'eixida que un caporal i 12 voluntaris van fer per apressar Joan Marsal en la nit del dia 17 d'abril de 1827. Informava d'això Joan Cerrato, comandant d'armes de Gandia. AHCG, AB-257.

*de los efectos que pertenezcan a los reos.*⁹⁰ Així mateix, com de passada, es demanava des de Madrid un estat detallat dels cossos de voluntaris reialistes per tal de valorar com els havien promocionat les autoritats.

Els privilegis que pretenien els voluntaris eren sens dubte un altre punt de discordances. Va ser el mateix superintendent, un reialista ell mateix, qui proposava el rei d'eximir els oficials de l'exigència de les cartes de seguretat. Per contra, era el mateix ministeri de la guerra el qui prevenia sobre els abusos de les autoritats locals dels pobles i caps dels voluntaris en l'expedició de passaports. Aquest ministeri hauria de prevenir els capitans generals per tal que tot voluntari reialista estigués obligat a demanar passaport a la policia.⁹¹

1.3.1.2 Les conspiracions liberals

Si bé les conspiracions més conegudes i amb efectes pràctics al País Valencià foren les dels germans Bazán, pel 1826, i Torrijos, pel 1831, el nostre fons evidencia que el seguiment policial dels moviments liberals fou ben intens des de bon antuvi i que les temences foren ben vives en tot moment.

Ben abundants són les circulars reservades en les quals s'informava sobre les maquinacions del liberals, els quals tenien com a principals punts d'entrada Gibraltar, València, Cartagena, Cadis i Barcelona. Eren freqüents, especialment, les informacions arribades des de Gibraltar i Màlaga a través dels respectius intendants de Cadis i de la darrera ciutat. Al llarg de 1824 sovintejaren les notícies, com comprovarem. Començant, ja, per un possible 'rompiment' general a tota la Península. També és cert que, a les darreries d'agost, es parlava d'un desmentiment o esvaïment de les remors procedents del camp de Gibraltar.

La costa entre Màlaga i València era una zona on els liberals esperaven 'rompre' i on es suposava que s'hi feien acumulacions d'armament ocult. Es tractava, a més a més, com hem pogut comprovar, de controlar els viatges de personatges fixats. També

⁹⁰ AMD, SP, 5/1-2. 29 de maig de 1824. Així ho havia plantejat el superintendent al rei.

⁹¹ AMD, SP, 5/3. 1 de febrer de 1825.

arribaven notícies de conspiracions al País Basc, a Canàries...⁹² I des de París s'enviaven brodatats amb lemes com *libertad o muerte*; mentre en una ciutat de l'interior es feien mocadors amb la inscripció de *Viva la República!*.⁹³

El subdelegat, en bona mida, hauria de concentrar els seus esforços en la localització d'un llarg llistat de personatges implicats en aquests moviments conspiradors. Entre ells destacaven

- el pare Nebot i Mina. El 30 d'abril de 1824, el primer tenia disposada la seua partida de Gibraltar *con alguna gente oscura de este país per alçar partides*. Disposaven de diners per a comprar gent.

- el coronel francès Hudson Latour, *acaso el más malo de todos los revolucionarios*. Tementava sobre la costa de València *con gente armada a ver si prende el fuego de la rebelión* i era portador de cartes incendiàries.⁹⁴

- Díaz Morales, ex diputat que viatjava de Córdoba a Barcelona per l'abril, segons informació dels intendents de Màlaga i de Cadis. Amb Hudson i d'altres, pel maig, eixia en una nau des d'Almeria cap a València.

- el coronel Matías Escute, fugat de Santa Catalina en Cadis.

- Antonio Moñino, diplomàtic murcià i ex cònsol exaltat a Niça. Pel maig de 1824 viatjava des de Marsella a Tortosa, per mar, acompanyat d'agents revolucionaris.

⁹² AMD, SP, 5/1. Entre altres circulars, fan referència a conspiracions i ordres de detenció de liberals les datades a València en 11, 19, 20 i 23 d'abril de 1824, 2, 9 i 16 de juliol de 1824

⁹³ AMD, SP, 5/1-2. 9 d'abril de 1824.

⁹⁴ AMD, SP, 5/1-2. 11 i 14 d'abril de 1824.

- Es rastrejava també l'embarcament d'oficials arrecerats a França i salpats des de Cette: Tomàs Aguirre (molt compromés, havia estat a València), Martín Ibáñez i un altre de Montevideo que s'havia d'embarcar cap a València.

- No podia faltar algun membre d'una família valenciana de forta tradició revolucionària, el qual era considerat l'enllaç o comissionat dels de Gibraltar: Manuel Beltrán de Lis.

A les darreries de l'estiu de 1824, tanmateix, *el más malo de los revolucionarios*, abans heroi i ara traïdor, va esdevenir informador de la policia.⁹⁵ També a l'agost es tenia notícia de l'ocupació de la plaça de Tarifa per les tropes reials, dirigides per José O'Donnell.

Tanmateix, les notícies inquietants no es detenien. En els inicis de setembre, l'Intendent de policia de Màlaga identificava dos patrons de naus que havien participat en una conjura. Estaven de viatge per la costa i es demanava la seua detenció. En el mateix mes, el capità general informava que a Cartagena s'havien descobert monedes impreses amb el bust de Sa Majestat degollat, i altres amb la cara clavetejada *con signos indecentes y denigrativos*.

Però l'enemic també sotjava de prop, i a les darreries de l'any s'esdevenia la conspiració que més directament afectava Dénia. De fet, va ser el mateix superintendent de Madrid qui, preocupat, escrivia a València, el dia 12 de novembre, que

ha llegado a mi noticia con no poca sorpresa que en la plaza de Denia hay bastante número de oficiales indefinidos que asociados con otros paysanos de sus mismas ideas se reunen clandestinamente, pervierten el espíritu público, fomentan desórdenes y atentan contra la tranquilidad pública y aún contra la seguridad de dicha plaza que, se me ha asegurado, está próxima a causar un disgusto.

⁹⁵ AMD, SP, 5/2. Vereda reservada de 24 d'agost de 1824.

El superintendent reclamava ser informat de l'afer i de quines providències s'havien pres per al seu remei... *informándome al mismo tiempo si los individuos que componen aquel ayuntamiento merecen la confianza y concepto de los realistas*; quin és l'esperit públic que regna i quina classe de desordres s'han comés. Qualsevol cosa! Volia també un llista dels indefinits i del seu capteniment, així com d'altres sospitosos. I al temps que apel·lava a la responsabilitat del subdelegat, l'amenaçava també *si por su negligencia o falta de medidas preventivas llegase a padecer el reposo de aquella ciudad*. L'Intendent, del seu costat, també es queixava: *nada me ha dicho usted como debiera en los partes semanales*.⁹⁶

Sembla que la cosa no passaria a més; però faria que no es baixés la guàrdia en previsió de possibles noves conspiracions i s'estigués a la mira. Era evident que els liberals, millor o pitjor organitzats, estaven ben vius i no paraven ni pararien d'intentar-ho. A més a més, pel gener de 1825, corria la interpretació que l'aliança entre els reis espanyol i francès produiria una carta constitucional 'y otros absurdos'.

Entre els nombrosos conats, crida l'atenció una missió dels carbonaris, duta a terme per un xicon napolità de 18 anys. No era, tanmateix, un fenomen estrany o atípic. Les notícies alarmants corrien amb rapidesa i la seua simple emissió seria prou causa per encetar un procés judicial. Una i una altra vegada veurem reproduïts uns discursos que insisteixen en la màxima vigilància, en la troballa d'armes ocultes, en l'espionatge de reunions i l'advertència darrera que, en cas contrari, els mateixos intendants i subdelegats podrien rebre una poc desitjable visita de residència.

Amb el pas dels anys, el desembarcament dels germans Bazán a Guardamar, pel 1826, i la conspiració de Torrijos de 1831 obririen camí en l'elaboració del model de 'pronunciamiento', on l'alternativa política insurreccional ja no pretenia anar aparellada

⁹⁶ AMD. 5/1-2. 16 i 19 de novembre de 1824. Per desembre també preocupava la 'situació' de Gandia, però no sabem per quina causa: si per conspiració, bandolerisme o totes dues coses alhora.

a una sublevació general. Bazán nomès pretenia 'rompre', és a dir, desembarcar en un territori on el marc polític li fora favorable per al pronunciament.⁹⁷

Els germans Bazán arribaren a Guardamar del Segura el febrer de 1826, amb la qual cosa, diuen, entrava el País Valencià a l'escenari de les insurreccions liberals de la dècada ominosa. No debades, Cartagena i Alacant havien estat els darrers bastions de resistència liberal. El mateix coronel Antonio Fernández Bazán havia participat en l'aixafament de l'alçament reialista a Oriola, de juliol de 1822; així com en el control de les partides que assetjaven Castelló de la Plana i València en la primavera de 1823. Portaven amb ells abundant material de caire polític: proclames (una d'elles adreçada als valencians), lletretes per ser cantades amb l'himne de Riego i un reglament provisional de govern. La intervenció del Capità general, Carvajal, va ser decisiva en l'afusellament dels conspirats. A ell adreçava els oficis, per exemple, l'alcalde major d'Oriola pel 1826.

A les darreries de 1828 va eixir de Londres Antoni Lorenzo Gaitán per tal d'organitzar els liberals valencians. Comptava amb l'ajut de Eduard Creus, de l'Alcúdia, comissionat d'Espoz i Mina, així com amb una xarxa de triangles maçònics a Carcaixent, Alberic, Cullera, Xàtiva, Castelló de la Plana i Dénia. Els caps de la conspiració a València eren Marià Castell i Antoni Garrigós.⁹⁸ L'actuació de Gaitán seria obstaculitzada sistemàticament per la policia secreta de Regato, els agents de la qual es trobaven infiltrats en l'organització d'Espoz i Mina. De fet, va tornar a Londres i des d'ací es va traslladar el 1830 a Gibraltar.

Els conats insurreccionals de febrer-març de 1831 a Andalusia serien investigats per la policia i seguits de repressió. Els intents acabarien amb els afusellaments de Màlaga de desembre del mateix any. Al País Valencià s'intentava de fer el pronunciament a Peníscola.⁹⁹

⁹⁷ CASTELLS: 1983, pàg. 73 i ss. 1831.

⁹⁸ Archivo General del Ministerio de Justicia (AGMJ), Armario Reservado, lligall 60; AHN, Consejos, lligall 12210. Citat per CASTELLS: 1983, 85.

⁹⁹ Significativament, els liberals que volien prendre Peníscola recaptaven informació sobre el nombre de tropes de l'exèrcit, el nombre de voluntaris reialistes i el de carrabiners, així com de paisans.

Una vegada avortat aquest intent en el mes de juliol, Manuel Barceló ho intentaria en la comarca de la Marina. Tenia suports a Callosa, Finestrat, Relleu, Alcoi, Alacant i Dénia. El mateix Barceló afirmava que *Denia está al corriente y no faltará, pero quiere seguir el impulso de Cartagena o Alicante...*¹⁰⁰ Alhora n'era sabedor que la policia de València investigava els partits de Dénia i Alacant per desmantellar branques de la Junta de Gibraltar. Aquestes investigacions van esbrinar el recer de Barceló a casa de Pere Agulló, veí i llaurador de Finestrat. El subdelegat de policia de Granada, Ramon Pedrosa, interceptava sistemàticament la seua correspondència. Tanmateix, Barceló va utilitzar la seua xarxa d'amistats per fugir, sembla, fins Alcoi. Amb la seua recerca frustrada i la seua desconexió de Gibraltar acabava la contribució valenciana a l'alçament de Torrijos.

Encara el maig de 1832 es prenen mesures contra la introducció i difusió del manifest de Don Pedro i la proclama de l'almirall anglés Yertorius, *que los refugiados han hecho traducir en castellano y en papel muy pequeño y ligero...* Continuava la vigilància de vaixells sospitosos als pobles de la costa i, com veurem tot seguit, l'entrada de periòdics i d'emigrants refugiats a França.

Piles, que com sabem ja, estava plena de liberals, era objecte d'especial vigilància. Pel juliol de 1832 l'alcalde major d'Oliva estava buscant un Josep Torregrossa del poble esmentat. Però el cas és que n'hi havia tres conveïns amb el mateix nom. Semblava tractar-se d'un jove de 22 anys, casat a Gandia, que va traure passaport per anar a Marsella amb una càrrega de taronges. Malgrat els repetits esforços dels confidents i les exquisides investigacions no es va poder esbrinar massa sobre Torregrossa i el seu company d'expedició, Antoni Sanchis; ni tampoc sobre les seues relacions amb

¹⁰⁰ Carta de Manuel Barceló a Gibraltar, adreçada a Torrijos i Manuel Flores Calderón. 8 de novembre de 1831. AGMJ, Armario Reservado, lligall 63 bis. Citat per CASTELLS: 1983, 94. En la nit del 29 de març de 1831 havien d'eixir de Gibraltar 2 bucs amb matrícula de Motril i de Santa Pola, amb emissaris del revolucionari Torrijos. Uns s'adreçaven a las Alpujarras i d'altres a Cartagena-Múrcia-Alacant. Una de les naus anava capitanejada per Rafael Galiana, d'Elx. Aquesta informació anava adreçada als alcaldes de Xàbia, Teulada, Calp i Altea.

els liberals del districte i els exiliats. Finalment es va recórrer al rector que tampoc no va posar res en clar.¹⁰¹

Per a l'estudi de la repressió liberal, doncs, les nostres fonts, encara no del tot explotades, són molt explícites i significatives. Especialment útil per a l'estudi dels represaliats polítics a nivell d'Espanya pot resultar la *Libreta reservada de los nombres de los sujetos que estan reclamados por el ramo de policia*¹⁰². En ella s'hi troben anotades 72 persones: molts funcionaris (no pocs arxivers), militars, gent del comerç, ex diputats i caps polítics... A més a més, es troba complementada per una altra llibreta, de la mateixa data, en la qual, a més dels liberals, com l'oliva Gabriel Ciscar, s'anoten delinqüents comuns, bandolers o contrabandistes de poblacions valencianes i de regions veïnes; desertors o fugades dels esposos.

1.3.1.2.1 La repressió intel·lectual o el control dels papers

Les nostres fonts també són importants per conèixer la vessant ideològica i intel·lectual de la lluita liberal. Si bé ara no tenim ocasió de contrastar aquestes informacions amb les aportades per altres estudis, potser siga escaient deixar constància d'algunes d'elles. Potser la més important siga aquella que adjudicava a la policia el paper protagonista a l'hora d'incautar aquesta mena de materials impresos.

- En els inicis de maig de 1824 avisen de la impressió a Versalles de l'*Apología católica del proyecto de constitución religiosa*, de Juan Antonio Llorente.

- A finals de més, el superintendent té notícia de l'existència de 22 caixons plens de llibres 'impíos' esperant en la frontera per Baiona. Entre ells bíblies protestants en espanyol.

- El tres d'agost es plantejava arreplegar els exemplars existents de dues representacions plantejades des de Lleó i Valladolid pel 1821. Eren sospitoses. S'hi parlava, entre altres coses, de 'ciudadans'.

¹⁰¹ AMD, SP, 11/10. Dos oficis de 29 de juliol de 1832 i dos més de 8 i 9 d'agost.

¹⁰² AMD, SP, 2/5. Desembre de 1824.

- El 13 d'agost, una circular arribada des de Madrid advertia de la circulació de *obras y libelos pestilentes*, l'únic fre de les quals és, al capdavant, *la probidad y la moral religiosa*.

- En acabant setembre, s'advertia de la introducció de llibres i obres prohibides. Particularment eren perseguides les darreres obres impreses a París: *Locura española* i *Tratado de los sofismas*, de Jeremies Bentham, així com un fullet en portugués: *Resposta as injustas e fantasticas... dos governos arbitrarios*.

- Una vegada més, per l'octubre s'advertia de la introducció de papers. Ara s'esmentava sobretot el periòdic imprès a Londres *El Español Constitucional*.

- El consell consultiu del rei del dia 23 de desembre de 1824 adjudicava a l'estructura policial la recollida de llibres prohibits introduïts des de 7 de març de 1820; i a la Junta reservada d'estat la seua classificació: *desaparezcan para siempre los libros, folletos, caricaturas, pinturas obscenas y escandalosas...*

- El gener de 1825 es tractava de controlar el llibel *Máximas e instrucciones políticas que el Grande Oriente de España ha mandado poner en ejecución*.

- Ara, en el febrer de 1825, es parlava sobre *El defensor de la patria*, periòdic procedent de Buenos Aires.

- L'intendent Cornel, pel març, agraeix el zel del subdelegat respecte al que li diu sobre *El estrañamiento de los dominicos en España*, de Don Domingo María Vila.

- A les darreries del mateix mes busquen un llibre en francès: *Le suhaite de bonne année de memorial catholique pour l'année de grace de 1825*.

1.3.2 Ordre públic, bandits i contraban

És habitual que el bàndol considerat com a enemic siga identificat com a una colla de bandits, lladres, saltejadors o rodamóns.¹⁰³ Així passava amb els liberals, certament nombrosos, i també amb els seus contraris quan canviaven les tornes. De la mateixa forma, canvia substancialment la percepció general de la concreta, qüestió altament significativa per al nostre treball, on els objectius estatals i particularment policíacs, xoquen amb la pràctica i les sensibilitats locals¹⁰⁴. En el nostre cas, el paper de la policia en el control de la violència potencialment guerrera és clau. Es ve d'un conflicte civil i es tracta d'evitar un altre, precisament, a través del control d'un gran sector social i ideològic del país, gairebé majoritari.

D'altra banda, les formes d'extracció de recursos per part dels liberals, com també dels absolutistes, serà un tema clau sobre el qual no anem a aprofundir ara. Igualment és estratègica la propaganda ideològica, sobre la qual acabem de veure un tast. En aquest breu epígraf només apuntem algunes idees i alguns casos reals de pràctiques violentes. Però més avant tindrem ocasió de fer un dibuix més exhaustiu del bandolerisme en la governació de Dénia a les acaballes de l'Antic Règim, en els moments finals i agònics de la seua subdelegació policial.

Una mostra de la pluralitat de perspectives que esmentàvem és fàcil d'observar, per exemple, en la visió policial de la relació del contraban amb els revolucionaris. Una Reial Ordre traslladada pel superintendent i adreçada a la secretaria d'estat de la Guerra, després comunicada al secretari del despatx d'Hisenda, venia a dir que si el contraban ha estat sempre germen de crims, ara és utilitzat pels revolucionaris per comunicar-se i planejar. Les notícies des de Màlaga, Cadis i Campo de San Roque així ho confirmaven, ja que els contrabandistes eren portadors de missatges a i des de Gibraltar. Era aquest un cas en què calia promoure la col·laboració entre diversos cossos de seguretat: de fet es pretenia mobilitzar els resguards de rendes i jutjats de la

¹⁰³ KALYVAS: 2005, p. 31.

¹⁰⁴ KALYVAS: 2005, p. 33.

Reial Hisenda *para que en unión con los resguardos de rentas celen los empleados dependientes de esa subdelegación.*¹⁰⁵

A les darreries de 1824 també hi era present a la demarcació, a Oliva, un altre cos d'ordre ben significat: la companyia solta de fusellers del Regne per a l'extermini de quadrilles de bandolers. Hi havia acudit per decisió de la cambra del crim de la Reial Audiència de València i del fet arribava notícia a l'Ajuntament de Gandia per comunicació de Joan de Liñan; aquesta vegada, però, no com a subdelegat de policia sinó com a governador. Paral·lelament a l'enviament de la força armada, i com era habitual, es constrenyia els justícies locals declarant-los responsables d'allò que s'esdevingués. Se'ls ordenava una batuda en els seus respectius termes, a l'eixida del sol, pels paratges on solien estatjar o transitar els malfactors; i se'ls amenaçava amb sancions en cas de connivència amb els bandolers, cosa gens impensable.¹⁰⁶

Per l'estiu de 1827 el tinent comandant de la columna de fusellers del Regne, Francesc Baus,¹⁰⁷ tornava pels encontorns, a Pego. Dirigia una força composta per tropa i fusellers però reclamava també l'associació de sis voluntaris reialistes armats, municionats i dotats amb l'haver que els correspongués.¹⁰⁸

Com acabem de veure, doncs, seria freqüent que molts assumptes relacionats amb l'ordre públic passaren al governador sense que s'especificués el seu càrrec policial. A més a més, és clar, exercia les atribucions més estrictament militars, com ara l'aprovació provisional dels càrrecs entre els voluntaris reialistes.

El contraban, doncs, preocupava conjuntament els rams d'hisenda i de policia i, almenys en el cas del tabac pel Guadalquivir es plantejava la participació de l'exèrcit en la seua persecució. Més minvat havia de ser el paper de la policia. A propòsit del comerç il·legal de blat per Barcelona es va plantejar la seua actuació i es va acordar que no n'hi hauria cap inconvenient en què *desempeñe la parte de confidencia.*

¹⁰⁵ AMD, SP, 5/1-2. 18 de maig de 1824.

¹⁰⁶ AHCG, AB-255.

¹⁰⁷ Baus havia estat nomenat capità d'aquesta companyia pel capità general Xavier Elío el gener de 1816. ADPV, Govern Civil, caixa 1.

¹⁰⁸ AHCG, AB-257.

Precisament, la consciència del rei i del despatx de Gràcia i Justícia de què calia traure fons per pagar l'espionatge del contraban faria que s'adjudiqués a tal fi una quarta part d'allò que la policia capture *pero sin perjudicar los resguardos a quienes no puede estenderse esta distribución*.¹⁰⁹ Com sempre, unes i altres tasques policials connectaven les unes amb les altres: per això es tractava d'impedir l'expedició o el visat de passaports a aquells que feren del contraban una forma de vida.

1.3.2.1 Vaixells per la mar

El contraban o la pirateria per mar és, sens dubte, d'arrelada tradició. Els pobles de la comarca de la Marina, nomenada així de forma significativa, han viscut durant segles guaitant, esperant i tement la mar.

Tampoc no és gens estrany, doncs, que en un període de sotracs com el que rememorem, es requerís la vigilància dels pobles de la costa per afers molts diversos però que afecten la seguretat pública (contraban, conspiracions, contagis...)

Les fronteres entre el contraban i la revolució ja hem vist que podien ser evidents però també fosques, fins i tot per als contemporanis. Així, el desembre de 1824, s'havia rebut informació sobre quatre naus contrabandistes que van desembarcar en Santa Pola per aigua i van sostenir un tiroteig amb la guarnició del lloc. El partit d'Alacant es sentia atacat aleshores per una partida de revolucionaris. Per això se li demanava al subdelegat que esbrinés si realment es tractava de bucs de contrabandistes.

En altres casos, el fet de desembarcar armes feia més palesos els propòsits. Ara, el juliol de 1834 i a través del capità general arribava la notícia d'una pollacra amb 40 ó 50 homes albirada per les costes de Cartagena, amb armes. Serien considerats facciosos.

¹⁰⁹ AMD, SP, 5/1-2. 17 de juliol de 1824.

En la següent onada revolucionària i contrarevolucionària de 1835, per la primavera, a les 6 de la matinada del 25 de maig, es rebia ofici de l'alcalde major d'Altea. Havia donat ordre al comandant del batalló d'urbans, resident en la Vila, perquè previngués qualsevol temptativa de desembarcament. S'avisava el capità general i tres dies més tard l'alcalde major d'Altea assegurava que havia fondejat un vapor francès sospitós, per la qual cosa sol·licitava auxili dels justícies i comandant urbans de la comarca. En consonància amb l'ordre jeràrquic del moment, es disposava la transmissió de la notícia al comandant general de la província i, per correu, al capità general. Tanmateix, a la vesprada s'informava que les sospites no eren fundades. Només volia carbó o llenya. Es suspenia el dispositiu i es retiraven les forces d'Altea.

En els primers dies de juliol, un bergantí que es passejava per la costa va encendre de bell nou les alarmes, després de la comunicació de l'alcalde major de Callosa. Aquest va avisar tot seguit l'alcalde i el comandant de milicians urbans de Calp. De fet, s'havia autoritzat l'ús de la força pels pobles comarcans a causa del perill de desembarcament. El vaixell es considerava relacionat amb el contraban, però n'hi havia molta gent a bord. Encara se li unia una altra nau i una nit es situava front a la cala de la Granadella. No en sabem més; i potser el subdelegat tampoc.

Les naus, és clar, no actuaven aïllades. Hi havia connexions de la costa escarpada amb l'interior muntanyenc. Pel març d'aquell tel·lúric any de 1835 l'alcalde major de Guadalest donava compte de l'alçament d'una partida a Famorca i mobilitzava el urbans. En realitat, però, la primera impressió va esdevenir la constatació que es tractava de dues partides: una de carrabiners i una altra de contrabandistes que s'adreçaven cap a la costa.

1.3.3 Altres funcions policials

Les notícies que hem aplegat de funcions policials diferents a les ja vistes són bastants minses. El juny de 1824, per exemple, es plantejava la recerca de tres xiquets perduts a Madrid. De la delinqüència comuna també se'n diu alguna cosa, però bastant menys que no de la política. A penes alguna referència esparsa, com la del furt sacríleg d'un viril a l'església d'Onil.

Un dels dubtes plantejats, en aquest cas per l'Intendent de Burgos, intentava esclarir si els delinqüents solts en el trienni havien de trobar-se presos o no. La contestació va ser que en els delictes comuns caldria fer un arrest i fer complir la condemna que faltés.

Bastants més són les referències al control dels religiosos secularitzats. Pel 1824 s'intentava saber quins residien als seus pobles d'origen. Per l'abril, el governador eclesiàstic informava que molts d'ells contravenien les normes, es disfressaven i canviaven de nom. El subdelegat haurà de controlar els que no tinguen permís del governador i no permetre la seua permanència. De 1834 i els inicis de 1835 hi ha alguna notícia sobre frares disfressats o sobre la cerca d'un llec de Xixona. També es buscava a fra Miguel de Huesca, general que fou dels agustinians.

El problema es farà especialment greu arran de l'exclaustració de l'agost de 1835. Calia controlar molts frares circulant i els seus passaports. Un cas problemàtic, que va llevar moltes hores als encarregats de policia, va ser el de tres frares que estaven a Benissa. L'alcalde d'aquesta població tenia ordre del governador civil per tal d'expedir-los passaport i confinar-los a Dénia, donat el seu caire contrari a la Reina; però sembla que ni ells ni els que esperaven en una Dénia curulla de presos tenien moltes ganes de fer el recorregut, que va estar ple d'incidències.¹¹⁰

1.3.3.1 El control d'armes.

Més coneixences tenim al voltant del tema anunciat ací. Per començar, cal dir que tenir armes era bastant habitual en determinades circumstàncies i entre certs oficis. Un dels indrets on era corrent la seua concentració eren les alqueries i cases rurals, on l'isolament podia posar en perill la seguretat de persones, hisendes i collites. En

¹¹⁰ AMD, SP, 11/3. Oficis de 23 d'agost, 6, 16 i 22 de setembre de 1835. El governador considerava inconvenient tenir-los com a residents, ja que el veïnatge és curt i la guarnició també. Ja feia prou amb mantenir la seguretat dels molts presos que n'hi ha. Un d'ells, Josep Narro, es va fer malalt i va estatjar a Teulada almenys unes setmanes.

aquests casos, la llicència que es tramitava solia ser gratuïta. Era un fet molt habitual a Pego, Oliva, Piles o a les finques rurals de la plana deniera.

També sovintejava el seu ús entre traginers, arriers, traficants, factors i gent del comerç en general. Hom suposava que havien de passar per camins i llocs perillosos i que podien ser atacats per bandolers. Els traginers procedents de Finestrat eren els més citats en el registre de llicències d'armes no prohibides.¹¹¹

Els nobles i hisendats, alguns d'ells connectats amb el comerç, també solien ser propietaris d'armes. És el cas de Joaquim Company i Francesc Moran, de Gandia, o el de Carles Orduña, potentat de Guadalest, qui consta també com a fiscal de muntanyes. Certament, s'hi observa una certa identitat entre nobles i hisendats, de vegades explícita (cas d'en Josep Marquesta, de Benissa, *hacendado noble*). Sol ser aquesta mena de gent la que copa llicències de dues, tres i quatre escopetes. Com també alguna vídua: donya Lluïsa Bosch i Polart, a qui se li va morir ben jove el seu home, el comerciant Blai Jeroni Cañamás, disposava de quatre escopetes, segurament destinades a la seua casa de camp, més coneguda com a 'hort de la Bosca', a Oliva. L'ús d'armes també s'estenia a una ampla capa de llauradors benestants, els quals conformaven la majoria clara dels qui fruïen de llicències. És el cas, per exemple, dels Torregrossa de Piles o de Josep Vives, d'Oliva.

Destaca també la presència de tota mena de clergues, la qual cosa es troba en consonància amb la seua activa participació en la guerra del Francés o en els conflictes civils del XIX: n'hi havia de preveres (un d'ells beneficiat), religiosos (entre ells un observant), cures o ecònoms. Molts d'ells eren aficionats a la cacera. En menor mesura hi són presents els artesans, alguns d'ells potents, com els argenters o els torcedors de seda, la major part de Gandia.

Ser autoritzat a l'ús d'armes no era fàcil en uns moments, delicats, de canvi i fidelització polítics. Calia detallats informes que només podien procurar les autoritats locals: cura i fidel de fets; secretari, regidors i alcalde; justícies i ajuntaments; alcalde

¹¹¹ AMD, SP, 2/9. Els informes de degà i Ajuntament de Gandia a favor de Ramon Pelayo, argüeixen com a motius, a més de no haver estat milicià nacional, *el resguardo de su persona e intereses del comercio* (AMD, SP, 3/4).

major i degà (en el cas de Gandia) eren, de forma col·legiada, els qui havien de respondre de la situació d'arrelament d'individus i famílies, així com de la seua conducta *arreglada* o *hombria de bien*: al capdavant, del conjunt de la seua conducta política i moral. De vegades apareixen sol·licituds dels mateixos interessats (sovint escrites pels escrivans municipals),¹¹² però en qualsevol dels casos havien d'anar acompanyades dels corresponents informes.

És clar que els registres no contenen totes les persones que tenen armes. La gent dels pobles es resistia, de fet, a demanar llicència per caçar amb gossos i hi havia molts casos de gent humil que no declarava.¹¹³ La concessió pel mateix superintendent de permisos per fer batudes d'animals predadors del ramat portava implícit el que existien armes sense llicència.¹¹⁴ Més palesa era la reconvenió que va rebre el justícia de Callosa per consentir l'ús d'armes sense llicència.¹¹⁵

L'estès bandolerisme, del seu costat, justificava mesures especials. Una encomanda de l'Infant Francesc de Paula, de Reial Ordre, permetia que en una casa de Castells

¹¹² No moltes. Una d'elles la de Salvador Aparisi, tractant de Beniopa, qui addueix el fet d'haver de traslladar ramats *y efectos propios de su caudal para atender a las contratas que tiene hechas de carnes, así en el abasto de este lugar como de otros*. AMD, SP, 3/5.

¹¹³ AMD, SP, 5/1-2. 10 de setembre de 1824. Segons diu aquest ofici sí que cal la llicència si bé sense demanar llicència d'armes *que parece inútil en circunstancias diversas*.

¹¹⁴ AMD, SP, 5/3. 4 de març de 1825. Al superintendent li havien arribat queixes de diversos pobles sobre la proliferació d'animals predadors (del ramat). En vista que molta gent humil no tenia diners per traure la llicència i no podia participar en les batudes... *en atención a que muchos de estos infelices no tienen posibles para sacar las correspondientes licencias...* va tenir a bé donar permís perquè hi participen, sempre amb l'antuència dels jutges encarregats de la policia.

¹¹⁵ AMD, SP, 11/11. *Libro borrador de oficios particulares de los pueblos del partido de esta Subdelegación de Policía*. 1824-1832. 19 de novembre de 1828. En ofici adreçat 'al regente de la Real Justicia Ordinaria y encargado de policia de Callosa Ensarriá', se li deia que estava permetent l'ús d'armes permeses sense la llicència preceptiva de la Subdelegació, tot amb el corresponent perjudici a l'interés del ram i a les reials ordres. Se li obligava a què arreplegués les armes sense llicència en tres dies. L'encarregat d'arreplegar-les serà el comandant del batalló de voluntaris.

de Castells (poble al bell mig de la muntanya entre Alcoi i Dénia) es concentraren quatre escopetes, a més d'altres en mans de cinc veïns assenyalats.¹¹⁶

Més greu era el que passava a Còrdova. Des d'ací, el seu intendent informava que lladres i contrabandistes es feien donar llicències d'armes a la força (sobretot en pobles menuts). Això va provocar una nova ordre per tal que les llicències d'armes només les pogueren expedir els delegats de policia dels caps de partit, els quals les haurien de remetre als jutges i alcaldes respectius.¹¹⁷

Tot amb tot, tornem a l'evidència que l'interés genèric en el control de la violència i de les armes es concentrava en el vessant més estrictament polític, certament lligat al conflicte civil que travessava bona part del XIX. A l'agost de 1824 ja s'havia fet circular una Reial Ordre per a què els subdelegats retiraren les llicències d'armes a les persones sospitoses de liberalisme i enemigues del govern legítim.¹¹⁸

Encara a les darreries de 1824, un seguit de bans amb ordres de la Superintendència comminava a ARREPLEGAR LES ARMES UTILITZADES EN LA *GUERRA CIVIL* (sic) i que podien trobar-se en mans dels antics milicians nacionals. En realitat, això venia motivat per la temença que es vivia a Madrid del perill d'un alçament general. El textos eren traslladats pel subdelegat als pobles i publicats en les places.¹¹⁹

A LA RECERCA DE CONSTITUCIONALS RECONEGUTS. A més dels casos vistos, a Calp buscaren i trobaren armes en casa de Marcel i Baptista Albi, sospitosos d'un

¹¹⁶ AMD, SP, 3/1.

¹¹⁷ AMD, SP, 5/1-2. 17 d'agost de 1824.

¹¹⁸ AMD, SP, 5/1-2. 24 d'agost de 1824.

¹¹⁹ AMD, SP, 2/8. *Testimonios sobre presentación de armas de todas las clases...* [en subcarpeta antiga]. 30 de juny de 1824 a 19 de desembre de 1824. Un d'aquests bans era el publicat per l'Intendent del Regne el 9 d'octubre, a conseqüència d'allò disposat pel superintendent de Madrid en ordre del 4 d'octubre. En un altre ofici de 26 de novembre de 1824 (AMD, SP, 5/1-2) es parlava de l'existència d'armes en mans sospitoses. El superintendent volia un estat de la qüestió de totes les armes i on es trobaven.

assassinat (sembla que polític) l'any 1823. Marcel ho negava però les van trobar amagades en la palla.

No era la primera vegada, ni molt menys, en què les autoritats tractaven de controlar el molt estès ús i tinença d'armes. Durant el règim anterior i per circular del comandant militar de l'antiga província de Xàtiva, en 6 d'abril de 1823, s'havia fet ban perquè tots els veïns, exceptuant els milicians voluntaris, presentaren armes i escopetes amb municions, les quals van ser dutes a la mateixa Xàtiva.

A Oliva, nucli important entre Dénia i Gandia, amb uns 7000 habitants, es pot resseguir ben bé l'enorme interès d'un i altre bàndol en lluita pel control de l'armament en mans de particulars. El comandant Trillo, el 10 d'abril de 1823, va rebre del seu justícia 41 escopetes, tres sabres, un espadí i 10 cartutxos. El 9 del més següent també en rebia Andreu Rodríguez, governador militar de la plaça de Dénia: concretament quinze fusells, quinze baionetes i 17 cananes o cartutxeres lliurades per l'ajuntament constitucional. Ja en la nova situació política, el 17 de juny constava la recepció de quatre fusells i tres baionetes per un comandant d'una partida de voluntaris reialistes.

La tendència al l'espoli de totes les armes disponibles és especialment constatable a la vila olivana. En un altre rebut signat per Bernat Perles, comandant d'una partida de voluntaris, consta la recepció, de mans de l'alcalde de la vila, de dos fusells, una canana i dues baionetes; i encara per un altre rebut de Llorca consta en 17 de juny el lliurament d'un espadí daurat, dues escopetes, un fusell i una canana. Finalment i amb motiu del ban que apuntàvem en començar, només es presentaven tres armes de foc en el jutjat de l'alcalde ordinari Carles Martí De Veses. Era lògic, tenint en compte els antecedents: i si es trobaven en poder de Martí era per ser cossos de delictes, presumiblement procedents de milicians constitucionals.

Aquests antecedents potser expliquen en part que la majoria de les certificacions presentades per les autoritats dels pobles en les darreries de 1824 informaven que no s'havia presentat cap arma, ni tampoc se n'havien trobat als registres. Així ho feia, per exemple, Baptista Icardo, secretari de l'Ajuntament de Benirredrà. Constatava, això sí, l'existència de cinc escopetes en mans dels voluntaris reialistes. En un altre comunicat, de 7 de novembre, el mateix secretari Icardo deia que només s'havien

presentat dues armes les quals restaven, igualment, a disposició dels voluntaris reialistes.¹²⁰ A Palmera, el secretari Bertomeu Marco donava explícitament com a motiu el fet que, en temps constitucional, les armes es van portar a Xàtiva. En casos més extrems, com a Benimeli, hom certificava que no s'havia trobat cap arma; ni tan sols en mans dels voluntaris reialistes. A Forna tampoc no hi havia armes però des d'ací es donava una informació certament indicativa: ja les van dur a Xàtiva, i les poques que quedaven, deien els seus amos, les van vendre per por a que les demanassen.

ELS REGISTRES. Tot i allò afirmat anteriorment, a alguns pobles continuaven localitzant-se armes. A l'Alqueria de la Comtessa, el 20 de desembre de 1824, es trobaven 8 escopetes llargues i 2 fusells. També se'n trobaren a Xaló, on es repartiren *en poder de los sujetos más acreditados de arraigo y voluntarios realistas de este pueblo*. A la Font d'en Carròs, les armes passaren a mans del justícia i servien per fer la ronda. Per efectuar els registres, sovint s'ajuntava tot un estol divers de forces que, a Beniardà, estaven composades pel secretari, l'agutzil, el fidel de fets, el sergent-comandant dels voluntaris reialistes i una partida de tropa que es trobava perseguint malfactors.¹²¹

¹²⁰ N'hi ha un estat signat per Baptista Icardo concretant numèricament aqueixes dades, en 19 de desembre de 1824. AMD, SP, 2/8. En el certificat de Beniopa, el mateix secretari, Icardo, escriu que han trobat un sabre (més dues escopetes que havien trobat abans): tot resta a disposició dels voluntaris reialistes, com a Benirredrà.

¹²¹ A Sagra: una escopeta i un fusell 'serrado' del Rei. Les altres armes estaven en poder dels reialistes: 7 escopetes, un fusell i una baioneta. En el registre de novembre de 1824 no es va trobar cap arma més. A Xaló només es presentava una arma. Es va fer registre per la nit amb ajut dels voluntaris reialistes i dels soldats *que custodiava el comisionado del señor Intendente de Policía*. Es presentaren en casa de Domènec Montaner, milicià exaltat (també ho era el seu fill). Negaren però confessaren... i se'ls trobaren armes. Es localitzen també en bastants més casos. AMD, SP, 2/8. 21 de novembre de 1824. En la Font d'en Carròs s'hi trobaren 6 escopetes llargues, 2 carrabines, 1 trabuc i tres fusells: 12 en total (Ibid, 20 de desembre de 1824). A Salvador Moratal, el novembre, se li havien trobat armes de tota mena: un veritable arsenal constituït per 16 ó 17 armes de foc, tres sabres i tres baionetes. Se li va incoar procés i no se l'esperava 'en uns dies' (Ibid, 20 de desembre de 1824). El comunicant era Salvador Monroig, secretari, *de orden de esta justicia*. Per a Beniardà, on finalment no es va trobar res, Ibid, 28 d'octubre de 1824.

A Benifato, casa per casa, van anar l'alcalde, el fidel de fets, el regidor primer i l'agutzil-pregoner. En no trobar cap arma, encara hi va acudir un comissionat del capitost militar Francesc Samper, *y se las llevó* (sic). En Parcent (també de forma infructuosa) només feren el registre el secretari, l'alcalde ordinari i l'agutzil del jutjat.¹²²

Aquests escorcolls també ens serveixen per obtenir informacions valuoses, com ara l'existència o no de milicians nacionals en un poble. A Beniopa, deien, no n'hi va haver. També podem saber qui tenia armes, a més dels coneguts voluntaris. Moltes d'elles es trobaven en mans del justícies: si més no els dels pobles d'Orba, Rafelcofer, Fornà, Vilallonga, Mirafior, Setla i Mira-rosa, Bellreguard, Alcalà, Piles i Tormos que, en total, tenien en el seu poder 42 escopetes. A Mirafior, concretament, les armes servien per fer les rondes i eren una de l'alcalde, una altra del regidor degà, una l'altra del síndic, una l'altra del lloctinent i una altra del dipositari de policia.

També en tenia a la seua disposició el ja citat Carles Maria Orduña i Ciscar, gran cacic de la Marina. A Guadalest, disposava de les armes procedents del malfactor Joan Cortés, segons ell per ordre de Samper, lloctinent del capità general Elío.

En conjunt, però, les autoritats locals no frueïen de la confiança dels superiors. Per això tornem a trobar premis, càstigs i sermons. Així, la delació en la possessió il·lícita d'armes seria premiada amb 100 rals al delator, els quals pagaria l'infractor en concepte de multa. En el fons, la filosofia del superintendent enuncïava que entre els principis de la veritable filantropia i del bé públic hi era que *la autoridad que no se hace obedecer provoca ella misma los delitos, engendra los criminales*.¹²³

Del seu costat, les autoritats locals també tenien dubtes. Pere Torres, de Benissa, preguntava sobre què passava en el cas dels nobles que tenien dret a tenir armes; o d'altres persones amb llicència. I temien, com és lògic, les multes i les mesures que els superiors podien prendre i prenien contra ells.

Fins i tot, passats els moments més àlgids de la reacció absolutista, l'interés pel control armamentístic continua viu. Segons ofici del governador de 21 de setembre de

¹²² AMD, SP, 2/8. 1 de novembre de 1824.

¹²³ AMD, SP, 5/1-2. 12 d'octubre de 1824.

1830 tenia lloc un nou intent de col·lectar armes. S'hi volia controlar ara aquelles que, tot i amb llicència, pogueren tenir antics milicians nacionals. Tanmateix, en la major part dels casos, les indagacions i els resultats foren negatius¹²⁴. Per enèsima vegada es registraven moltes de les cases de milicians i d'aquells *que mostraron su adhesión a aquel sistema*. Pel 1834 hi ha nous regiments i indagacions.

1.3.3.2 Els pròfugs i desertors

La busca i captura no solament afectava aquells que es trobaven estigmatitzats políticament sinó també un ample ventall de fugits de les presons o dels exèrcits. Aquesta és una funció de llarga tradició que afecta el control d'un exèrcit amb un càncer permanent: el degoteig i la pèrdua del seu element bàsic: l'humà.

Evidentment, no anem a aprofundir ara en les causes múltiples i complexes de les desercions. Les nostres fonts ens parlen més de persones concretes buscades. Però també hi apareixen reflectides pràctiques com ara els subornaments que provocaven la fugida de presos, sobretot polítics. Sobre això es prengueren mesures com la de traslladar les guarnicions o fer els alcaids responsables personals dels reus.¹²⁵

També disposem de certs detalls sobre les captures. El setembre de 1834, l'alcalde ordinari del Verger capturava un desertor amb l'ajut de dos carrabiners, el passava al castell pres, per ser considerat perillós, i enviava comunicació al governador i al capità general. Del seu costat, els voluntaris reialistes i després els milicians urbans farien sovint de buscadors i escoltes.

¹²⁴ Si més no, el to d'algunes contestacions resulta cridaner. Segons Josep Morell, secretari de la baronia de la Xara, *dice este Ayuntamiento que los milicianos que había no fueron llamados a ninguna parte ni llegaron a tener armas, ni en el día las tienen tampoco*. AMD, SP, 2/10. 11 d'octubre de 1830. Resulta curiós igualment que Vicent Madaleno, escrivà del jutjat del marquesat de Guadalest i baronia de Confrides, afirmés que no n'hi havia cap subjecte que hagués estat milicià nacional. En canvi, el fidel de fets sí reconeixia l'existència de milicians que ho foren, si bé no tenien armes, ja que foren lliurades en el seu moment als comissionats enviats.

¹²⁵ AMD, SP, 5/1-2. 8 de juny de 1824.

Entre els pròfugs n'hi havia

- oficials i militars d'alta graduació

- el tinent coronel Santiestevan.
- un tinent que fou de la dissolta companyia de fusellers (*escopeteros de Getares*).
- oficials i comandaments de dos regiments; 7 membres del regiment d'infanteria de Cantàbria i tres militars més. Hauran de ser jutjats per l'auditoria de Guerra d'Aragó.
- crida l'atenció la freqüència dels fugits de la guàrdia reial, entre ells un granader de Múrcia.
- un subtinent eixit sense llicència ni passaport de la Puebla del Salvador, en Conca.

- pròfugs de presons, hospitals i correccionals

- empleats públics

- dos oficials empleats en la secretaria de la Capitania General de Castella la Vella t eixit sense llicència ni passaport de la Puebla del Salvador, en Conca.

- soldats, quintos i reclutes

- Lluís Bredich, el qual és capturat.
- dos desertors del batalló lleuger de voluntaris de la Rioja i del segon regiment de la Guàrdia Real.
- desertors de l'illa de León, del Reial cos d'artilleria de Marina.

1.3.4. Punts d'inflexió i canvis de cicle: 1827 i 1833.

Desde la guerra vengo haciendo quiebro como un bailarín,
sin saber a que faldón agarrarme

Benito Pérez Galdós

Episodios nacionales. El terror de 1824.

Madrid: Aguilar, 1976, vol II, pàg. 435.

El 1827 tenia lloc la revolta dels agreujats, els qual solien cridar allò de *¡Viva la Inquisición! ¡Muera la policía!* El ministre Calomarde va insinuar la possibilitat que la supressió de la policia calmaria els ànims. Allò cert és que el decret de 17 d'agost de 1827 la va deixar reduïda a les qüestions més estrictament polítiques.¹²⁶

La reforma de Calomarde significava la pèrdua d'autonomia de la Superintendència, la qual quedava agregada al ministeri de Gràcia i Justícia. Els intendants passaven a ser subdelegats. D'altra banda, les competències també es veien reduïdes, i així les obertures d'establiments passarien a ser gestionades pels corregidors i els alcaldes. Pel 1832 apareix reflectida en les nostres fonts l'anomenada *Subdelegación General de Policía de los reinos de Valencia y Murcia*.

En la proximitat de la mort del rei i en temença de desordres, fou promulgada una Reial Cèdula que reposava la policia en totes les seues funcions, segons el reglament de 20 de febrer de 1824. Tanmateix, va ser una decisió efímera, ja que es va revocar parcialment, primer, i de forma definitiva el 1835.

¹²⁶ TURRADO VIDAL: 2000, 97.

Les relacions entre subdelegats principals de policia i capitans generals van ser regulades per una reial ordre de 12 de març de 1834. El seu enunciat era ben explicatiu: *Real Orden mandando que por ahora se entiendan los subdelegados de Fomento con los capitanes generales en lo relativo a Policía, y que ésta la ejerzan los gobernadores militares en sus zonas y territorios.*

Això mateix buidava de contingut la superintendència, de manera que, al·legant motius econòmics i en plena guerra carlina, un Reial Decret de 4 d'octubre de 1835 la suprimia definitivament. Per a alguns autors, això consagraria la militarització de l'ordre públic en Espanya, la descurança dels aspectes preventius i la promoció de la noció d' 'enemic intern'.

Certament, en el període que va de setembre de 1826 a novembre de 1828 hem trobat alguns símptomes de paràlització burocràtica.¹²⁷ En altres documents de l'època s'observa també una activitat minsa al llarg de 1828 i una certa irregularitat en els registres corresponents als anys previs a 1830.¹²⁸ Potser aquests siguen senyals d'un desconcert a l'hora de seguir les noves directrius marcades, com ho sembla també la utilització errònia dels termes 'intendència' i 'subdelegació' al llarg de 1828. Pel 1835 també es veuen senyals de desgavell burocràtico-polític.¹²⁹

¹²⁷ AMD, SP, 11/11. *Libro borrador de oficios particulares de los pueblos del partido de esta Subdelegación de Policía.* 1824-1832. Concretament entre 1-9-1826 i 18-11-1828. Els dos apunts estan fets tot just a continuació l'un de l'altre i amb la mateixa lletra, la qual sí ha canviat respecte a l'apunt previ, de 25-10-1825.

¹²⁸ AMD, SP, 11/10. *Libro borrador de oficios reservados de la Subdelegación de Policía de Denia.* 1826-1831. Els oficis van ordenats a número corregut.

¹²⁹ El 16 de març de 1835 es reclamava l'enviament dels índexs inversos o llistes negres; però en molts pobles no els trobaven *ni en las secretarías del ramo y archivos de sus respectivos ayuntamientos.*

Si de la burocràcia passem a l'escena política també trobarem termes que ens poden induir a la confusió. Si més no, és singular la mescla semàntica en alguns oficis on els revolucionaris, ara, pel 1827, proposen la proclamació de Carles V.¹³⁰

La mateixa ambigüitat i polisèmia s'observa en els moviments conspiradors observats a la governació de Dénia, si bé podem sospitar que es tracta de moviments reialistes. El febrer del mateix 1827 Batista Albert, veí de Callosa, escampava remors inquietants per la vila de Benissa i organitzava reunions.¹³¹

1.3.4.1 Temps de revolució: bandolerisme i reacció

No anem a insistir ara en els canvis polítics pregonos que es donen amb la mort de Ferran VII, amb la transició moderada de l'Estatut Real i amb l'aprofundiment en la revolució liberal que té lloc entre 1834 i 1836, fins arribar a l'aprovació de la Constitució de 1837. Sobre tot això hi ha una bibliografia impressionant que no anem a desgranar ara.

D'altra banda, és evident que cal escorcollar de forma més exhaustiva la informació que aporta el fons i el seu contrast amb altres fonts. Tot amb tot, hem decidit de fer una cala en la correspondència dels darrers temps d'existència de la Subdelegació per tal de poder tenir, si més no, un punt de comparança amb els inicis, tractats amb més

¹³⁰ AMD, SP, 11/10. 21 de gener de 1827. Aquell dia s'acusava rebut de l'ofici de l'intendent de dia 16 relatiu a impedir la circulació de *papel criminal y horroroso que los rebolucionarios españoles refugiados en Londres tratan de imprimir en castellano e inglés con el fin de esparcirlo por el Reino reducido a un [il·legible] de injurias e invectivas contra la sagrada persona del rey nuestro señor, proponiendo la proclamación de Don Carlos Quinto.*

¹³¹ AMD, SP, 11/10. 25 de febrer de 1827. En ofici del dia anterior, l'intendent demanava notícies de l'expedient remés a capitania sobre les notícies esparses per la vila. En l'expedient hi són les declaracions preses, davant de testimonis, a l'Albert en la reixa de la presó de Benissa. Albert es trobava treballant en la casa de Miquel Vilanova i per la nit van acudir un espardenyer i un sabater. Parlaren sobre allò que apareix en una carta incautada.

detall.¹³² Cal tenir en compte que cap a 1834 estaven canviant les tornes i ara el que calia ser certificat per la policia era l'adhesió a Isabel II: una reina que seria esgrimida com a bandera pels liberals. Cosa que valia particularment per a secretaris, ajuntaments i rectors.

La correspondència adreçada al subdelegat de policia de València, al Superintendent de Policia de Madrid i al Subdelegat de Foment d'Alacant ens dóna una certa idea de l'oscil·lació institucional i geogràfica dels poders interlocutors en els temes policials. També és cert que potser ací es mesclen temes i competències que afecten tant el subdelegat com el governador militar i polític (al capdavant, la mateixa persona). Llevat de casos excepcionals, predominen les relacions amb el govern civil, amb el subdelegat de València i també amb la capitania general de València i Múrcia.

En la correspondència abunden els temes comptables o els comunicats senzills sobre cerques i captures. Així mateix, el governador civil era informat puntualment sobre l'estat de la salut pública així com de la 'tranquil·litat' i de l'esperit públic, sovint relacionats amb les subsistències. Encara no hem comprovat perquè (si bé no resulta estrany en aquesta època de trànsit i contradiccions), també intervé el governador civil de València, el qual remetia les rectificacions que havia posat la comptadoria general del ram als comptes de la Subdelegació.¹³³ Pel 1835 també hi apareix una altra figura: el dipositari principal de policia de la província d'Alacant.

Tot plegat, el gros de la informació, les cartes més llargues i prolixes, afecten la delinqüència i la revolta política que, com hem pogut entreveure, es trobaven fortament interconnectades. Foc a dojo contra el govern: bandolerisme, reialistes i liberals radicals. Per terra i per mar. La Marina i la Safor eren en aquells moments un bullidor

¹³² La font utilitzada i de la que provenen les cites que apareixen a continuació és AMD, SP, 11/3. *Cuaderno de correspondencia con el subdelegado principal de Policía de Valencia, señor superintendente general del Reino y señor subdelegado de Fomento de esta provincia. 1834-1835.* És un copiadore de correspondència.

¹³³ En els inicis de 1834 s'hi registres diverses comunicacions adreçades al subdelegat principal de Foment, a València, com sabem figura antecessora dels governadors civils. Potser que el subdelegat de València tingués més competències que el d'Alacant i/o continuara la inèrcia de la uniprovincialitat de l'antic Regne de València.

de conflictes entrelaçats i vectors diversos. No tant la ciutat de Dénia, marcada pel seu caràcter de plaça militar o la ciutat ducal de Gandia, d'una tradició política segellada per la moderació i el consens.

Només començar l'any 1834 esclatava una primera insurrecció a la Vall de Gallinera, interior muntanyenc en el rerepaís de Pego. Front a ella, el governador de Dénia prenia decisions ràpides. La més important la de donar avís als huit alcaldes majors de la seua circumscripció i mobilitzar *considerables columnas de urbanos* que discorrien per tota la circumscripció. Segons se'ns narra, amb zel patriòtic, ho escodrinyaven tot en defensa de la candorosa reina. Al capdavall, en el punt de la vall on s'esperava l'alçament sediciós es van concentrar més de mil urbans que amb la seua sola presència dissuadiren els revoltats. Sense enemic, van haver d'abandonar la Vall perquè no hi havia prou recursos per atendre'ls.

Des de Dénia també havia eixit el comandant de la quarta companyia, Ramon Quintana, qui remetia a la seua fortalesa tres presos de Benialí, Patró i Benitaia (nuclis del municipi de la Vall de Gallinera). El primer havia estat capturat perquè, a més de llegir i requisar els butlletins que rebia l'Ajuntament, tenia sis escopetes i armament a sa casa (en contrast amb els urbans del lloc, desarmats). El segon, secretari de l'Ajuntament, perquè en lloc d'acomplir les ordres del govern, les entorpia (sic); el tercer, agrimensor, per insultador dels urbans i per ser cantor de cobles que *ni aún en el año 23 serían tolerables*.

Sense cap dubte, un dels pobles que per aquells anys fou un focus impenitent de bandolerisme va ser Vilallonga de la Safor, a cavall entre l'Horta de Gandia i les darreres muntanyes prebètiques. Segons els redactors dels informes consultats, era un poble propens al furt 'per la seua topografia'. Comptava aleshores amb un miler d'habitadors.

Pel juny de 1834 apareixen les primeres notícies en la nostra font: un assalt i rapte patit pel tractant Felip Corral, pel qual van demanar uns centenars de pesos. Se'n donava notícia al subdelegat de Foment d'Alacant per l'alcalde major de Gandia i l'ordinari de Vilallonga. Tot seguit, el subdelegat de Dénia sol·licitava una partida de

tropa per combatre la gavella de lladres que ja era coneguda i vagarejava pels voltants.

Tres mesos després, el dia 14 de setembre, era trobat a la mateixa Vilallonga el cadàver de Xavier Balaguer, veí d'Oliva i bandit famós, amb dues ferides d'arma de foc i altres de ganivet, segons notícies, produïdes pels seus mateixos companys. Aqueix mateix dia, la justícia d'Oliva informava que a la propera Forna¹³⁴ s'havia reunit una facció de 16 homes *con bigotes y barba larga y con mantas morellanas, muy andrajosos, habiendo asesinado a Don José Sancho, hermano del subteniente don Andrés Sancho*. Tot alhora s'enduien a la serra els prohoms olivans Carles i Antoni Martí de Veses, pels quals demanaven 1000 lliures. Uns dies més tard havien tornat a sa casa, presumptament després de pagat el rescat.

En un ofici d'octubre saltava la llebre: la Junta de Vilallonga *toleraba en parte tales excesos*. Així que el governador de Dénia oficiava els seus membres amb fortes reconvencions, fent-los responsables de possibles atemptats *por su apatía*. Del seu costat, el mateix governador no estalviava esforços. Va mobilitzar les milícies urbanes dels pobles propers, si bé no van arribar a tenir la quadrilla *a las manos*. Amb l'expansió del còlera, a més a més, estaven suprimits els passos i l'espionatge es feia difícil. Finalment, el governador es va decidir a perseguir-los personalment quan pogués deixar la plaça. Com que havia rebut reforços del capità general, eixiria en uns dies per controlar aquesta gavella o d'altres que poguessen sortir. Si no ho havia fet abans, era pels molts negocis que tenia a la seua oficina.

Els mesos hivernals foren silenciosos en el tema però pel febrer i març de 1835 s'encetava una febril activitat de les gavelles que es perllongava fins l'estiu. De bell nou es mobilitzaven els milicians urbans que, conscients de la protecció que els donaven els veïns de la baronia de Vilallonga, es disposaren a tancar les boques de carrer que donaven a les muntanyes *para que no tengan el asilo y entrada que tienen los perversos y puedan ser capturados*. No tardaran molt en endur-se a la fortalesa de Dénia els veïns del poble Batista Roig i Miquel Salvà. Els acusaven de trobar-se complicats en robatoris i protegir els malfactors.

¹³⁴ Oliva, Forna i Vilallonga constitueixen una mena de triangle que va des de la costa del sud de la Safor fins les primeres valls muntanyenques a un i altre costat de la serra de l'Almirall.

La Safor i el nord de la Marina vivien en aquesta primavera un autèntic formigueig de bandolers. En un escrit del 17 de març, l'ajuntament d'Oliva localitzava quatre persones amb arma blanca i rostres mascarats que fugien cap al port de Pego. Cap a les aigües de Pego, uns deu dies després, s'adreçaven també una dotzena d'homes armats que havien estat albirats a Alfauir i havien furtat unes mantes morellanes.

El 29 del mateix mes, a Oliva, era tirotejat el lloctinent Baptista Cardona. De bell nou, el dos d'abril, es veien homes armats pels voltants de Vilallonga; però també per Teulada i Benitatxell. El governador comminava els pobles perquè perseguiren a tota costa *tan perjudicial canalla*. El dia 5, els de Vilallonga baixaven cap a Orba però no eren localitzats. Finalment, la força comandada Vicent Ausina penetrava a l'heretat de Benitzaina (Dénia), capturava Jaume Cervera i pels pèls escapaven Josep Ortolà, alies *Llutxent*, i Antoni Sala. El governador disposava, d'un altre costat, que es feren batudes pels pobles de l'Horta de Gandia i propers a Vilallonga i Alfauir. Per a Benitatxell i Teulada eixien dues partides de 20 urbans cadascuna.

Les peripècies foren innumbrables i contínues.¹³⁵ El dia 16, els urbans de la força de Vilallonga, comandants pel sergent Josep Maria Serra, capturaven Josep Ortolà Minyana, veí d'Orba i originari de Llutxent, a la Vall d'Albaida. Des del Real de Gandia se l'endugueren a les presons d'Oliva.¹³⁶ Era aital la gosadia dels bandolers que fins i tot 17 d'ells baixaren fins Piles, prop del mar, i s'endugueren Carles Navarro fins una ermita d'Oliva. Tingueren temps d'obtenir un rescat de 600 pesos, alliberar-lo i fugir.

¹³⁵ El dia 8 d'abril de 1835, a boqueta nit, va ser ferit a Vilallonga el caporal de la partida d'urbans establida allí, Modest Banyuls, probablement pels malfactors. A Oliva, el dia 9 es presentaren 8 ó 9 homes a la muntanya de sant Antoni i s'endugueren Antoni Borràs, Josep Sendra i Vicent Collado quan tornaven a casa amb els seus treballadors. Aquests va lliurar una quantitat i van poder tornar a casa a les 12 de la nit. Hi va haver una gavella d'urbans en la seu cerca però no aconseguiren res. A Oliva i Teulada la tranquil·litat pública volava pels aires. Uns dies després, per implicació en diversos robatoris, eren apressats a Oliva Joaquim Sans, Francesc Vives, Vicent Calatayud, Antoni Gisbert, José Pellicer i Vicent Miralles.

¹³⁶ Sobre aquest bandoler es pot veure la ressenya biogràfica d'ARCOS: 2009 (bis)

La temperatura pujava per moments. En els darrers dies d'abril, el comandant de la partida d'urbans establida a Vilallonga, Josep Maria Serra, feia present al capità general la necessitat extrema de formar quatre partides d'urbans, amb 20 homes cadascuna i amb un subaltern. La mesura era aprovada i es disposava la seua formació als partits judicials de Callosa, Pego i Gandia.

És a partir d'aleshores quan pren protagonisme l'actuació del comandant d'urbans del partit de Pego, Joaquim Antoni Sendra de Montserrat. Un capitost pegolí que ja havia mobilitzat homes armats durant la guerra de Napoleó i tenia experiència bèl·lica i influència.¹³⁷ Només posar-se en moviment, la partida va matar un dels bandolers més influents i va ferir dos quadrillers, presos després a Oliva. El governador no es va estar d'omplir d'elogis Sendra per la seua exactitud, puntualitat i zel. Li va donar les gràcies per haver abandonat la família i fer-se'n càrrec dels urbans; i acabava demanant el governador civil que publicqués els fets al butlletí oficial.

El mateix Sendra, en un ofici de 5 de maig, comunicava l'aprensió de dos bandits gràcies a la seducció de l'*Agre*. Gosava afirmar, també, que era propera la presentació del capitost Vicent Garcia, *el Gall*, un dels darrers que restaven a Pego, qui també va escapar. El governador plantejarà que l'envien a l'Àfrica però Sendra, gat vell, propugnava que se li perdonés la vida; perquè el Gall podria donar informacions útils i corregir-se. Finalment, *el Gall* es va presentar, va restar a les presons de Pego i va fer certes declaracions interessants. A mitjans de maig, la situació de Pego era considerada tranquil·la, sense robatoris. Encara més: el dia 21, Sendra de Montserrat comunicava la joiosa notícia de la captura del cap i fomentador de les gavelles de

¹³⁷ Joan Baptista Sendra de Montserrat i Vives va ser el primer membre d'una saga de revolucionaris coneguts com a 'Mayorazgo'. Nascut a Pego el 1782, era un llaurador acomodat, promotor de la dessecació dels arrossars de Pego al riu Racons. A mitjans de Maig de 1808 reclutà voluntaris per tots els pobles dels indrets pegolins, amb despeses pròpies, formant una nodrida companyia de guerrillers.

El 1814, perseguit pels reaccionaris, hagué d'emigrar a França, d'on tornà dos anys després. Amb l'alçament de Riego de 1820, fou nomenat capità d'un Batalló de Nacionals i el 1823 se'n tornà una altra vegada a França, on estatjà durant un altre any. Després tornava a Pego per a dedicar-se a dessecar noves terres, fer sèquies al Racons i plantar tarongers a Mostalla. Va morir a Pego el 1836, poc després dels esdeveniments que narrem. Notícies facilitades per Joan Baptista Bisquert Sendra, descendent seu.

Vilallonga: Salvador Carrió, alies *Xesa*; així com el seu company Francesc Ferrer, *el Tort*. Tots dos foren conduïts a Dénia.

Era aquest un moment de certa glòria. El capità general valorava com a encertada la mobilització dels urbans i es mostrava sorprés pels resultats tan bons i ràpids, cosa que atribuïa als comandants Sendra i Alsina, a la seua *actividad, celo, fatiga y desvelos*. L'efecte palpable va ser la represa del tràfec dels qui tenien por i no eixien a causa de la *canalla protegida por algunos malintencionados y prevalidos de la escabrosidad del monte*. Per darrere planava la qüestió que Sendra havia invertit els seus propis recursos, presumiblement per comprar voluntats i informacions. En el fons és de pensar que invertia en el seu propi prestigi i excel·lència política, la qual acabaria heretant el seu fill, líder de la Gloriosa el 1868. En el rerefons planaven igualment els lligams entre bandolers i braços armats de la política. Els serveis de Sendra no sols afectaven els robatoris: *según algunos datos, se proponía el Chera insurreccionar este partido haciéndose jefe de alguna facción*. Al capdavall, la publicació dels fets als butlletins oficials seria un acte de didàctica i de propaganda, perquè tots se n'assabentaren i constituís *a los vuenos estímulo, a los malos escarmiento*.

El degoteig de bandolers capturats no parava. El mateix 31 de maig es presentava a l'alcalde ordinari de Vilallonga el bandit Joaquim Escrivà i Mascarell, un altre dels de la zona, que va ser assegurat a les presons de la Font. L'1 de juny, per la via ràpida, eren executats a Gandia Antoni Sala, de Teulada, Carrió, *Xera*, i Francesc Ferrer, *el Tort* de Vilallonga. El dia 4, l'Escrivà, que es trobava pres a la Font, era traslladat a Pego per decisió del jutge de lletres del districte.

També pel mes de juny, un multa de 200 ducats era imposada al municipi de Vilallonga. Alcalde i ajuntament al·legaven en contra que, malgrat la vigilància, no havien pogut barrar la introducció de bandits al poble. Tanmateix, deia el governador de Dénia, *es bien notorio y a usted le consta que la indicada población de Villalonga ha sido hasta aquí el asilo y madriguera de todos los foragidos que divagaban por estos contornos*.

Amb un mes de relativa calma pel mig, el 19 de juliol, un altre cop!, una gavella de malfactors tornava a voltar per Vilallonga, aquesta vegada formada per unes huit persones capitanejades pel Frare, entre elles dos andalusos. Una vegada més, el governador confiaria l'afer a la partida d'urbans del partit judicial de Pego, comandada pel benemèrit i gelós Sendra de Montserrat.

Una altra volta, també, en els inicis d'agost, el governador agràia els interessants serveis de Montserrat i de Don Vicente Ausina, comandants de les seccions d'urbans dels partits de Pego i de Dénia: per l'eliminació de la 'canalla', però també per haver invertit els seus havers propis en espionatge. Plantejava als seus superiors que mereixien un premi i compensació, amb la qual cosa proposava que foren beneficiaris directes de les multes imposades a Vilallonga i Teulada. No sols perquè ho mereixen, sinó perquè els servís d'esperó en el futur. Guanys privats i serveis públics es confonien una vegada més en una simbiosi difícil de discernir i d'extirpar.

Aquell agost de 1835 el mateix Sendra donava notícia de l'absència de bandolers a Vilallonga. Però, segons carta interceptada a la dona d'uns dels buscats, alguns anaven incorporant-se a la facció. Els urbans, finalment, podien retirar-se a les seues llars. Però encara uns anys més tard d'aquests fets, l'activitat delictiva era ben viva al poble falderer de la Safor. El 1838, 23 bandits foren ajusticiats, abatuts o condemnats i Josep Pastor, alcalde de la població pel 1834, també era arrestat i processat.¹³⁸

Per la part de la Marina Alta es movien els urbans de Pedreguer comandats pel tinent Vicent Ausina. Ja coneixem la seua incursió a l'alqueria de Benitzaina, en la qual va localitzar un dipòsit d'armament, va capturar Jaume Cervera i se li va escapar Llutxent per cames. Però encara n'hi havia un tercer, Antoni Sala, veí de Teulada, a qui va localitzar en una casa d'aquesta vila en la matinada del 12 de maig de 1835. Tot seguit el va portar a Dénia.

Sala no era un jovenàs com Llutxent. En anys passats havia escapat dels presidis de Ceuta i de Melilla, des d'on va passar a Orà. Feia un any i mig que vagarejava per Teulada. Segons els informes de la governació, la justícia del poble no el prenia per la molta temor que se li tenia; també perquè era ben astut a l'hora de burlar les mesures.

¹³⁸ ARCOS: [2009], pàg. 9.

Finalment, però, el tinent Ausina, amb el seu desvetllament, marxés i contramarxés, va triomfar. El governador acabava el seu comunicat als superiors recomanant el zel de Don Vicent i del seu sergent, Gabriel Server, qui va sorprendre el Sala quan se n'eixia per la porta falsa del seu habitatge, fent-li rendir la carrabina i les cananes.

Com era d'esperar, Teulada seguí els passos de Vilallonga i va patir una multa de la qual intentava evadir-se. Però el governador no cedia; i posava en evidència com la justícia del poble havia deixat que Sala no sols es passegés pel poble, a cara descoberta, sinó que disputés partides de pilota. Es deia, també, que l'alcalde de Teulada havia manifestat que de cap manera l'havia de prendre.

Per aquells mesos centrals de 1835 el governador de Dénia i el de la província investigaven també 'l'apatia' dels alcaldes de Polop i la Núcia. El subdelegat de Dénia deia que a la Núcia abundaven els rodamóns i que l'alcalde no prenia cap mesura. Proposava d'enviar el jutge de lletres de Callosa (de provada integritat i fidelitat) perquè, amb cautela, es desplaçés a la Núcia i esbrinés el que passava. A propòsit del tema, els informadors del subdelegat li havien dit que *aún los más malos tienen en sus manos las armas de Isabel II nuestra cándida Reyna, raó per la qual és urgent el exterminio de ombres inútiles a la sociedad, educando alcaldes de celo y que ninguna relación tengan con los que amedrantan la vecindad.*

Pel juny seria igualment investigada la conducta i l'opinió del rector de Bolulla qui, des de la remoció de l'Ajuntament es trobava *íntimamente enlazado con Vicente Morant y demás corifeos del partido absolutista*. Tot això infonia alarma i sospita als veïns que s'havien pronunciat per l'actual ordre de coses. Pel seu caràcter i temperament, consideraven que no podia ser part activa en contra del govern; però la seua poca o molta influència era perjudicial per a la causa pública. S'acabava recomanant el seu trasllat a un altre poble.

Realment, a Bolulla, com a molts altres pobles, les coses estaven canviant. A fons. Les elits eren substituïdes. Les persones de confiança i fidelitat governamental informaven de com, confirmant remors, l'ajuntament de Bolulla havia exclòs de l'enllistament de la milícia urbana quatre dels majors contribuents, tot substituint-los per altres menors. La causa no era una altra que eren considerats absolutistes purs. Però això no era tot: els

informants, amb diafanitat i concisió, donaven compte de la fondària dels canvis socials, polítics i econòmics que, entrelaçats, estaven produint-se. Per això cedim a la temptació de copiar unes frases: [aquests absolutistes] *han sido separados y privados del mando que creían perpétuamente fijado en su familia, y con el cual de la miseria, al paso que los acomodados de dicha baronía han empobrecido, han pasado a ser los más hacendados de la misma.* El canvi en el poder municipal i l'exclusió dels Morant i dels Jover en la milícia també es relacionava amb el temor a que col·locaren els seus propis dependents i refermaren el seu poder. Molts vocals no gosarien a oposar-se'n *por temor nacido del terror que en su despótico mando de medio siglo han infundido a los moradores de la expresada población.* Així doncs, el 'canvi de situació' (amb el consegüent canvi de les elits) havia afectat aquells que ara eren apartats i que no deixarien de tocar pedra o qualsevol mitjà per tal de no avenir-s'hi. Sembla que emprengueren, de fet, el camí del carlisme.

Un equiparable paper d'espionatge feia el regidor segon de Ròtova a conseqüència d'un decret del governador civil de la província.¹³⁹ Segons la seua informació, Josep Pérez, natural d'aquest lloc i secretari d'Alfauir, va ser sergent dels reialistes i va ser processat per trobar-se'l en una casa sospitosa junt a altres. Pérez, multat i apercebut, en un altre temps havia estat destinat pel govern per a la persecució de malfactors i *conserva en la actualidad algún partido en los contornos de Rótova.* Era evident, doncs, que pels seus coneixements i les seues relacions tenia influències. Tot i que no se'l creia capaç d'insurreccionar el poble, l'informador considerava que era tal la prevenció amb què el poble el mirava -i tan gran l'ansietat per perdre'l de vista- que el millor per a la tranquil·litat pública seria foragitar-lo de Ròtova.

Una altra població en la que preocupaven els absolutistes, aquesta molt més important, era Xàbia. Pel mes de juliol de 1834 el sermó que mossén Vicent España havia predicat a la seua església, amb referències als maçons, va alçar polseguera. Segons els esbrinaments pertinents, el sermó es basava en un escrit sobre la persecució de l'església, sense referències als perseguïdors. Però el mateix orador va confessar que s'havia referit a *esos indignos masones.* Fins i tot, es deia, havia parlat d'*idiotas.*

¹³⁹ Continuem utilitzant com a font principal AMD, SP, 11/3. *Cuaderno de correspondencia...* En aquest cas un ofici de 10 d'agost de 1835.

A mitjans de setembre, l'alcalde major de Xàbia comunicava l'aparició de 14 homes armats en el camí que anava a Teulada, *todos con barretinas o gorras al parecer militares*, els quals havien apallissat Baptista Bisquert i una altra persona en sa casa de camp. Una vegada més, facciosos i lladres es confonien. El mateix alcalde major no sabia discernir-ho, si bé apuntava la necessitat de mobilitzar els urbans en la seua persecució.

Pel maig de 1835 hom parlava, ara sí, d'un conat de conspiració en la vila de Xàbia, sobre la qual resultava ben difícil investigar, malgrat l'oferiment de recompenses i reserva a persones de confiança. El dia 17 d'aquest mes, no obstant i vista la tranquil·litat regnant, es retiraven els urbans que ocupaven la població. La malfiança, però, persistia i el mateix 31 de maig eren mobilitzats els urbans de la companyia de caçadors de Dénia com a mida de precaució. De bell nou, però, recularen i es retiraren quatre dies després per estalviar despeses. Xàbia restava al càrrec de la seua corporació municipal.

Cal apuntar ací, si més no, les diferents tradicions polítiques de Dénia i Xàbia, nuclis veïns – a un i altre vessant del Montgó-, de dimensions semblants i tradicionalment enfrontats. La primera arrossegava una tradició mauleta i austriacista que es continuaria amb el liberalisme. En la segona predominaven els elements botiflers que, d'alguna manera, es continuaren amb l'absolutisme i el carlisme. Aqueix ambient hegemònic era, pensem, la raó de la indefinició de l'alcalde major, de la presència dels urbans de Dénia o dels entrebancs que trobava la investigació, presumiblement per la fondària i les implicacions de la trama. No debades deia el subdelegat que *por desgracia dicha villa está tachada por desafecta en general al gobierno que felizmente nos rige. Per no cansar no le refiero las ocurrencias habidas en la nombrada villa desde el momento del desarme de los exrealistas... desprecio sobremanera las especies que vierte el regente de Jábea*. Per contra, és precisament a Dénia on hem trobat l'única notícia lligada al radicalisme liberal: la troballa, pel gener de 1834, d'un plec amb un conte anònim i obscé sobre el pretenent Carles cinqué.

Però Dénia tampoc no s'havia lliurat del tot. Malgrat la visió de control que ens dona el cronista Chabás¹⁴⁰, certa en una mida, la plaça també patia les convulsions. El

¹⁴⁰ CHABÁS LLORENS:1874-1876, pàg.

setembre de 1834, el mateix governador afirmava que, per notícies fidedignes, sabia d'una conspiració contra la capital de la subdelegació que preveia el seu propi assassinat *con otros varios sujetos del pueblo*. Hi havia reunions en barrancs i als pobles contra *este punto confiado a mi cuidado*. I dins de la mateixa plaça. El governador, evidentment, reaccionà amb energia: va formar reforços d'urbans i patrulles, tot i que només disposava d'un ó dos oficials. Així mateix, contactava amb l'ajudant militar de marina i el comandant de carrabiners (qüestió ben il·lustrativa de l'aliança de forces armades en cas de perill). Amb tot, deia sentir-se segur, voltat com estava de bons espanyols i patriotes.

La població de Dénia era bastant sensible contra els absolutistes. Més encara quan a penes feia unes setmanes, el 12 d'agost de 1835¹⁴¹, la ciutat s'havia unit a l'alçament constitucional d'Alacant. Així, el setembre era gran el disgust davant de la presència d'Antoni i Bernat Proli, pare i fill, veïns de Gandia. Aquests venien rebotats des d'Alcoi i des de València, però la causa principal del malestar era que ambdós havien estat de guarnició a Dénia com a membres de la milícia reialista; el primer com a oficial. Encara que el governador considerava la població deniera fidel i tranquil·la, reconeixia la repugnància que els provocava la seua presència. Per això va demanar els seus superiors que els Proli, junt a un grup de tres religiosos, foren trets de la ciutat.

Precisament per aquelles dades arribaven notícies des dels diversos pobles sobre la col·locació de làpides d'Isabel II amb l'adició de *Constitucional*.¹⁴² La plaça seria sens

¹⁴¹ CHABÁS LLORENS:1874-1876, pàg.

¹⁴² AMD, SP, 11/3. El 13 de setembre consta la recepció d'oficis procedents de Altea, Callosa, Xàbia, Xaló... així com l'arribada de notícies des d'Ondara, Pego, Pedreguer i altres pobles. 6-8-35. Curiosament, o significativament, uns dies abans del triomf del moviment constitucional de l'estiu de 1835 el superintendent encara donava notícia sobre la instal·lació en Espanya de la societat secreta de temparis sublimes, que eren maçons comunistes i carbonaris reformats, *teniendo por objeto destruir nuestras actuales instituciones y realizar sus planes de reformas violentas e ilegales que indudablemente precipitarían la nación en la anarquía con ruína de su libertad*.

dubte un bullidor on acudien els milicians nacionals més convençuts per enfortir la seua defensa.¹⁴³

¹⁴³ AMD, SP, 11/3. El 5 de novembre, per exemple, hom pot copsar la notícia de la presència dels tiradors de la guàrdia nacional de Gandia, els quals haurien de fer d'escoltes d'un tal Aznar, que va resultar mort en les goles de Benissa.

1.4 Conclusions

Sembla que la intervenció dels cent mil fills de sant Lluís front a un exèrcit empestat de liberals va fer reflexionar el monarca en el sentit que no es podia fiar ni de les seues forces armades ni de l'administració de l'estat: motiu que es troba en el fons de l'ampla política repressiva amb els tres eixos coneguts: comissions militars, policia i voluntaris reialistes.

Pel que hem vist d'alts càrrecs i funcionaris perseguits, de membres de la Guàrdia Reial fugits i de la mateixa paranoia dels reialistes, sembla que la decisió reial estava bastant fundada. De fet, el control dels enemics polítics, conspiradors conspicus i perseverants, sembla el primer objectiu de la jove policia, la qual hauria d'apuntalar un estat en fallida global i certament encaçat.

Com han assenyalat els primers autors que s'han aproximat al tema, les friccions amb el poder militar van ser importants. Pel que hem comprovat, de forma particularment intensa amb la Marina i els seus matriculats. A més a més, el poc esperit col·laborador dels capitans generals es complementava bé amb el recurs constant a la força armada local.¹⁴⁴ Al capdavant, tanmateix, sobretot a la darrera etapa, els capitans generals jugaren un paper innegable i protagonista en els temes d'ordre públic. Si bé els caps polítics o governadors civils també prenién cartes en l'assumpte, de forma compartida, segons ens pinten les nostres fonts.

Els fusellers del Regne, del seu costat, igualment dependents del capità general, se'ns fan presents. Però els hem vist actuar poques vegades i, quan ho feien, normalment eren acompanyats de forces locals i de tropa. També és cert que pel 1835, vist el

¹⁴⁴ El superintendent Recacho, el 1826, afirmava dels capitans generals que *unas veces, porque la autoridad militar no tiene fuerza disponible; otras, porque la tiene ocupada en otros asuntos del servicio y no pocas por competencias que tanto perjudican al servicio de Su Majestad. Siempre se ha auxiliado con mezquindad y nunca se le ha franqueado el auxilio que ha pedido y necesitado...* cf. TURRADO: 2000, pàg. 104.

desordre global, es van crear 30 places noves i es va instal·lar el reforç d'un sergent i alguns números a l'exconvent de sant Roc de Gandia.¹⁴⁵

Si bé la policia no comptava amb un cos armat específic, també és cert que obeïa els interessos estatals de cada moment. D'ací que la seua acció, en determinats casos i moments, s'hagués de recolzar en cossos armats ben diferents com els voluntaris reialistes i la milícia urbana. Precisament la manca d'una força armada policial i els canvis polítics (uns des de dalt; d'altres provocat per la via radical) són els que expliquen una participació tan viva d'aquests cossos en el manteniment de l'ordre. Una participació que, francament, no concebíem tan activa com hem pogut comprovar ja que, erròniament, pensàvem que una milícia no professional i amb membres lligats a altres obligacions professionals i familiars, malament podia fer aquest paper.

Tanmateix, una vegada més, hem vist que les forces armades locals prenen un innegable protagonisme i un pregon significat en l'esdevenir històric. Potser Joaquim Sendra de Montserrat a Pego, o els Bertran de Lis a València, siguen casos certament paradigmàtics. En les seues persones conflueix l'existència d'un poder econòmic i una clientela político-militar que, posada al servei de l'estat, encimbella aquests líders en un núvol de fama i prestigi que serà alhora popular i operatiu en les altes instàncies de poder.

Tot amb tot, no podem obviar el caire experimental d'aquesta etapa per a un plantejament més madur de l'organització policial. Algun símptoma hem trobat en el sentit que es tractava molt sovint de prevenir més que no directament de reprimir. La xarxa de confidents existent –o pretesa- hauria de jugar aqueix paper. Però també és cert que la clàssica oposició entre els termes prevenir / reprimir, inclinant-se, lògicament, per la primera opció, no siga a la fi més que la doble cara d'una mateixa moneda: el control social, a un preu o a un altre.

Tampoc no hauríem de menysprear l'experiència des del punt de mira de les funcions més burocràtiques. Com hem apuntat més amunt, unes es consolidarien amb el temps: els passaports i les cartes de seguretat, avui documents nacionals d'identitat.

¹⁴⁵ ADPV, Govern Civil, Caixa 47.

D'altres es traspassarien a l'administració local: les llicències d'obertura i funcionament d'establiments i venda ambulants. I d'altres a la guàrdia civil, com els permisos d'armes.

És cert que la delinqüència comuna va tenir un pes molt baix, almenys en la documentació que hem pogut escorcollar. En els darrers anys de funcionament, era bastant evident la dualitat principal en la temàtica de la correspondència conservada: per un costat, l'ordre públic i el bandolerisme; de l'altre els temes econòmics: els ingressos i la distribució de passaports.

2 DESCRIPCIÓ ARXIVÍSTICA

2.1 El fons

¡Si todo esto es vana fórmula;
si yo escribo porque me pagan para que escriba;
si esto es puramente lo que yo llamo *pan de archivo!*

Benito Pérez Galdós

Episodios nacionales. El terror de 1824.

Madrid: Aguilar, 1976, vol II, pàg. 435.

Aquesta mena de fons, pel que hem pogut veure fins ara, són poc abundants. Entre altres coses perquè la documentació de les mateixes governacions o corregiments del XVIII i els inicis del XIX, en ser dissoltes, van passar a l'estatus d'institució caducada i de segon o tercer rang, a la qual cosa s'afegeixen les expurgacions i els trasllats indiscriminats, les guerres i tota l'ampla casuística que juga en contra de la conservació dels arxius. En els millors dels casos, com el nostre, van ser confosos o integrats amb la documentació municipal de la ciutat en cap i s'han conservat sovint per la seua inclusió als arxius locals. No per això s'ha de descartar la seua possible derivació a una altra mena d'arxius, com ara els patrimonials, els militars o els regionals. En tot cas, com tantes altres vegades, disposem de les 'restes del naufragi' o del producte de la 'selecció natural' i política.

Segons Nicolau Guanyabens, qui estudia el corregiment de Mataró i en revisa alguns altres a Catalunya, moltes de les sèries es solen trobar força desfigurades i

incompletes.¹⁴⁶ Tot i això, en el cas de Mataró, encara s'hi conserven 30 caixes de la Subdelegació de Policia. A pesar de tot, el mateix autor estima que, entre la documentació del corregiment, aquella que té una reglamentació més clara i és susceptible de ser estudiada i organitzada, és la relativa a la subdelegació de policia.¹⁴⁷

A Dénia, els fons de la governació van passar a formar part de l'arxiu històric local, el qual, pels anys 1970, comptava amb una numeració correlativa, única, per a tot el seu cabal documental. Tanmateix, hi havia dos fons diferenciats, si bé aleshores batejats com a *Serie Gobernación de Denia* i *Serie GTP* (Gestió Tàctica Policial).

La 'série' de governació tenia 25 lligalls amb documentació des de 1700 a 1836, entre la que predomina la correspondència. La 'série' GTP comprenia i compren el període 1823-1836 i estava formada per 7 lligalls, del contingut dels quals Martí remarcava la seua coherència i homogeneïtat.¹⁴⁸ L'any 2001, l'actual arxivera, amb bon criteri, va individualitzar aquest fons i li va afegir materials esparsos que ara ja es troben reunificats en un total d'onze caixes.¹⁴⁹

¹⁴⁶ GUANYABENS: 1994, pàg. 15-16. Segons les seues paraules, aquesta documentació corregimental, dins de la qual s'hi serva, de vegades, la corresponent a les subdelegacions de policia, és reduïda, fragmentada, barrejada amb la documentació municipal i descompensada.

¹⁴⁷ *Ibidem*, pàg. 18

¹⁴⁸ Potser valga la pena encartar la curiosa identificació que Martí fa d'aquest fons: *documentación de lo que en términos generales podríamos llamar la gestión táctica policial en la Gobernación de Denia y de cuyas iniciales se forma la sigla que le da nombre*. Certament, no veig clara la necessitat de crear un nou concepte i sigles quan la normativa i els impresos parlen ben explícitament de la *Subdelegación de Policía de Denia*. Sobre el seu contingut, remarcava sobretot el seu interès per a l'estudi de la repressió fernandina posterior al trienni liberal. MARTÍ: 1981, pàg. 8-9.

¹⁴⁹ Són els 'òlims' les referències que ens permeten saber que les antigues caixes 430-432 formaven part del fons GTP definit per Martí Muñoz com a Gestió Tàctica Policial. El mateix Martí havia numerat el fons local com Arxiu Administratiu (caixes 1-317) i l'Arxiu Històric (des de la 318 en avant). Els òlims 349 i 350 són els extrets d'entre la documentació municipal per l'actual arxivera. Els òlims 1, 23 i 35 eren signatures provisionals que no tenen cap significació.

La cronologia arrenca el 1824, llevat d'alguns passaports solts, expedits el 1823. Martí enceta el fons GTP el 1823 i el fa finir el gener de 1837. La valor i individualitat del fons augmenta en la mesura que l'Arxiu de la Superintendència i el de la Intendència de València, de moment, no es troben localitzats. Tampoc tenim notícia de l'existència d'arxius equiparables en altres seus de subdelegacions al País Valencià.

2.1.1 Organigrama del fons

1. Normativa

2. Administració

2.1. Comptabilitat

2.2. Correspondència.

2.2.1. Llibres copiadors, esborranys i registres.

2.2.2. Entrades

2.2.3. Eixides

3. Funcions- Activitats

3.1. Control de vianants

3.1.1. Cartes de seguretat

3.1.2. Passaports.

3.2. Llicències d'obertura; posades; venda ambulat.

3.2.1. Llicències sobre posades, tendes, tavernes i cafés.

3.2.2.- Registre per als comunicats d'entrada i eixida de les posades

3.2.3.- Llicències per a mercaderies i venda ambulat

3.3.- Control d'armes. Llicències de caça, pesca i armes no prohibides.

3.4.- Recerca i captura.

Per a calibrar i madurar la validesa d'aquest organigrama, construït sobre el prèviament elaborat per l'arxivera Rosa Seser, és evident que poden ser útils les comparances i contrastos amb altres subdelegacions.

Segons ens informa la directora de l'Arxiu Comarcal de la Segarra, Dolors Montagut, la documentació del corregiment de Cervera va arribar a l'Arxiu Comarcal juntament amb la documentació municipal de Cervera. A hores d'ara l' inventari és molt sumari i no es troba informatitzat.

Pel que fa a la Subdelegació de Policia hi ha 35 capses classificadores, amb una cronologia que va de 1823 a 1842. La documentació conservada de la Subdelegació, ens diu Montagut, és la següent:

- Correspondència
- Comunicats sobre moviments de tropes, seguretat pública, operacions.
- Requisitòries
- Confinaments
- Comunicats sanitaris, mercats, subsistències
- Correspondència sobre expedients, llicències; comunicats sobre passaports, multes, ús d'armes i establiments públics.
- Comptes d'entrada i sortida de cabals.
- Recaptació d'arbitris
- Registres d'expedició de llicències
- Padrons (escadussers) de poblacions del Corregiment.

Aquest esquema o relació de tipologies documentals no és equiparable al nostre. Possiblement, tampoc tracta de ser un organigrama de caràcter jeràrquic. Segurament, els propis creadors dels fons o els gestors posteriors han deixat el seu segell particular. La correspondència, a diferència de Dénia, es troba repartida en diferents apartats temàtics o funcionals: un per als assumptes de gestió burocràtica (llicències, armes...); un altre per als comunicats relacionats amb la sanitat i els mercats, i un altre genèric. Els comunicats sobre seguretat pública i moviment de tropes també es troben diferenciats. Hi ha dos epígrafs amb contingut econòmic i uns padrons de població que, per escadussers que siguen (cosa lògica, després de haver vist la seua problemàtica confecció), hauran de tenir un gran valor informatiu.

En el cas del corregiment de Puigcerdà, la poca informació que hem pogut copsar coincideix bastant amb l'estructura del nostre fons.¹⁵⁰

- Reglaments (1824)
- Comptabilitat (1830-1839)
- Correspondència
 - Registres (1833-1836)

Per al cas proper del corregiment d'Alcoi i d'acord amb les informacions del director del seu Arxiu Municipal, Josep Lluís Santonja, cal dir que

- el fons del corregiment ocupa 78 caixes d'arxiu. La documentació que s'hi conserva, bàsicament, és el despatx d'ordres i veredes i la correspondència amb les diverses poblacions que formaven part del Corregiment d'Alcoi.

- No té un subfons o 'série' referent a la subdelegació de Policia, però sí hi ha constància de la seua existència. De fet, hi ha un expedient d'*Instalación de la Subdelegación de Policía en esta villa y su partido*, de 1824¹⁵¹, integrat en la sèrie de seguretat pública. Hi inclou, al principi, el *Real decreto de Su Magestad comprensivo de las reglas que han de observarse en el establecimiento de la Policía General del Reyno*.¹⁵² I va seguir d'una instrucció manuscrita on es descriuen les funcions del subdelegat de Policia i de les *Secretarías de las Subdelegaciones*.

- Pel que fa a temes de seguretat i ordre públic, es pot veure el fons de *Corregimiento*: concretament les caixes 2604 a 2607, que inclouen:

- *Mano de veredas de Policía*
- *Mano de veredas de varias autoridades*
- *Correspondencia diversa*.

¹⁵⁰ 'Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà: fons del Corregiment de Puigcerdà (1716-1840)'. Opuscle. Puigcerdà: Consell Comarcal de la Cerdanya, etc., 1999. Facilitat per Erola Simón, de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya.

¹⁵¹ Arxiu Municipal d'Alcoi, sig. 5436/002

¹⁵² *Ibíd.* Reimpresso en Valencia: En la Oficina de D. Benito Monfort, impresor del intendente de Policía de este Reyno, 1824.

En aquest cas, doncs, l'interés de l'expedient de creació de la subdelegació contrasta amb l' inexistència del fons. Però en els temes relacionats a l'ordre públic es torna a veure, com a Gandia, Sabadell i altres poblacions, la voluntat dels secretaris per concentrar les veredes i comunicacions relacionades amb el ram de policia.

Tot plegat i de moment, ens veiem obligats a fonamentar-nos en el nostre fons i en la primera aproximació realitzada per Rosa Seser, la qual considerem assenyada i ajustada a la realitat legal, funcional i de la pròpia documentació. Allò que sí hem fet és reagrupar la comptabilitat i la correspondència en un gran apartat referent a l'administració. També hem diferenciat, entre les funcions-activitats, la de recerca i captura. Finalment, hem distingit tres sèries entre les llicències d'apertura: les llicències sobre posades, tendes, tavernes i cafés; el registre per als comunicats d'entrada i eixida de les posades i les llicències per a mercaderies i venda ambulant.

2.1.2 Fitxa descriptiva

Àrea d'identificació

Codi de referència

ES (Espanya)
XAMA (Xarxa d'Arxius de la Marina Alta)
AMD (Arxiu Municipal de Dénia)
SP (Codi del fons)

Nivell de descripció

Fons

Títol

Subdelegació de Policia de Dénia

Data(es)

De creació: 1823-1837.
D'agregació: 1824-1837
Predomina: 1824-1836.

Volum i suport

1,10 ml
11 unitats d'instal·lació

Àrea de context

Nom del(s) productor(s)

Subdelegació de Policia de Dénia

Història del(s) productor(s)

La *Superintendencia General de Policía* va ser creada per un reial decret de 8 de gener de 1824 i amb ella naix la *Policia General del Reino*, agregada al ministeri de Gràcia i Justícia. D'ella depenien els intendants de policia de les províncies, una de les quals estava conformada per l'antic Regne de València.

Del mes de març de 1824 data el *Reglamento de policía de Madrid y de las Provincias*. La ciutat de València disposava d'un intendent de primera categoria i les subdelegacions es corresponien amb poblacions o partits importants, com és el cas de Dénia. Sumaven un total de 126 en Espanya, 9 de les quals eren valencianes. Són considerades un antecedent de les actuals comissaries provincials i locals.

D'acord amb el reglament, cada subdelegació tindria un districte, en el qual estarien compresos el pobles propis i els dels districtes propers en la capital dels quals no hi hagués subdelegació. En el nostre cas, el districte era equivalent a la governació borbònica, comprensiva de 70 poblacions. Aquestes, avui, formen part de les comarques de la Marina Alta, la Marina Baixa i la Safor.

La Reial Cèdula de 19 d'agost de 1827 va afavorir l'agregació del càrrec de subdelegat als corregidors o governadors militars i polítics, cosa que en Dénia ja es produïa des de 1824.

A les darreries del regnat de Ferran VII, es designava els capitans generals com a subdelegats de policia i es preluïava la definitiva desaparició de la superintendència, el 1835.

Història
arxivística

A Dénia, els fons conservats de la governació van passar a formar part de l'Arxiu Històric de la ciutat, el qual, pels anys 1970, comptava amb una numeració correlativa, única, per a tot el seu cabal documental. Tanmateix, sí hi havia dos fons identificats, si bé aleshores nomenats *Serie Gobernación de Denia* i *Serie GTP* (Gestió Tàctica Policial).

El fons de la Governació tenia 25 lligalls amb documentació des de 1700 a 1836, entre la que predomina la correspondència. El fons GTP estava formada per 7 lligalls. L'actual arxivera, amb bon criteri, l'any 2001, va individualitzar aquest fons i li va afegir materials esparsos que ara ja es troben reunificats en un total d'onze caixes. Els òlims permeten saber que les antigues caixes 430-432 formaven part del fons GTP definit per Martí Muñoz com a Gestió Tàctica Policial. Els òlims 349 i 350 són els extrems d'entre la documentació municipal per

l'actual arxivera, Rosa Seser.

És evident que s'han patit processos de selecció o destrucció, probablement no reglats.

Dades sobre
l'ingrés

Es desconeixen però cap deduir que en algun moment els fons passaren des de les oficines de la subdelegació i/o el castell de Dénia, a l'Ajuntament.

Àrea de contingut i estructura

Abast i
contingut

Predomina la correspondència rebuda, sobretot des de la Intendència de València, així com l'enviada des de la Subdelegació a les justícies i autoritats dels pobles del districte. Hi ha registres i llibres copiadors bastant complets de la mateixa, la qual afecta tots els àmbits de competència de la policia, entre els quals destaca el control i la repressió dels moviments liberals. Hi ha registres de cartes de seguretat i de passaports emesos, així com de llicències d'obertura, de posades i de venda ambulants. També resta testimoni sobre el control d'armes així com sobre la recerca i captura de delinqüents, desertors i opositors polítics. La documentació comptable és fragmentària i testimonial.

Sistema
d'organització

1. Normativa

2. Administració

2.1. Comptabilitat

2.2. Correspondència.

2.2.1. Llibres copiadors, esborranys i registres.

2.2.2. Entrades

2.2.3. Eixides

3. Funcions- Activitats

3.1. Control de vianants

3.1.1. Cartes de seguretat

3.1.2. Passaports.

3.2. Llicències d'obertura; posades; venda ambulant.

3.2.1. Llicències sobre posades, tendes, tavernes i cafés.

3.2.2.- Registre per als comunicats d'entrada i eixida de les posades

3.2.3.- Llicències per a mercaderies i venda ambulant

3.3.- Control d'armes. Llicències de caça, pesca i armes no prohibides.

3.4.- Recerca i captura.

Informació
sobre avaluació,
tria i eliminació

Conservació permanent

Incrementos

Àrea de condicions d'accés i ús

Condicions
d'accés

Lliure

Condicions de
reproducció

Es pot reproduir d'acord amb la normativa de l'Arxiu Municipal.

Llengües i

escriptures dels
documents

Castellà

Característiques
físiques i
requeriments
tècnics

Paper

Instruments de
descripció

Fitxer catalogràfic provisional en procés d'elaboració.

Àrea de documentació relacionada

Existència i
localització dels
originals

Existència i
localització de
reproduccions

Documentació
relacionada

Bibliografia

MARTÍ MUÑOZ, José (1981): *Catálogo documentación. Archivo de Denia*. Alacant: Instituto de Estudios Alicantinos.

SASTRE REUS, Maria José; SESER PÉREZ, Rosa (1990): "El Archivo de la Gobernación de Dénia: aproximación al estudio institucional", dins *III Congrés d' Estudis de la Marina Alta. Actes*. Dénia: IECMA; Institut Juan Gil-Albert; Escola Taller Castell de Dénia, pàg. 227-235.

Àrea de notes

Notes

El fons es complementa amb l'Arxiu de la Governació de Dénia i, en menor mesura, amb els municipals de Dénia i de les poblacions del districte.

Àrea de control de la descripció

Autoria i
data(es)

Jesús E. Alonso. Maig de 2009.

Fonts

Regles o
convencions

Norma de Descripció Arxivística de Catalunya (NODAC), Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Subdirecció general d'Arxius / Associació d'Arxivers de Catalunya (2007), versió electrònica (<http://cultura.gencat.net/Arxius/nodac.htm>...) i la segona edició de la ISAD(G), versió catalana (2001).

2.2 Les sèries

Com es pot deduir de l'apartat anterior, una cosa és la legislació, una altra és la gestió diària, amb l'arxiu de l'oficina productora, i una altra el que avui resta de tot això.

En qualsevol cas, és evident que el reglament de policia de 1824 és decisiu i condicionant del funcionament administratiu de la policia primera. Per això hem volgut, de bon antuvi, realitzar aquest quadre comparatiu en el qual hi ha dues seqüències marcades per la legislació i una marcada per la realitat del nostre fons.

Taula comparativa de funcions o competències de l'alcalde de barri (Instrucció i Real Cèdula -1768-1769-); dels subdelegats de policia (*Reglamento de Policía para las provincias de 1824*) i de les sèries del fons de Dènia.

FUNCIONS	Alcalde de barri	Subdelegat	Sèries del fons de Dènia
Matrícula o padró veïnal	Sí	Sí	no [mencions]
Expedició de cartes de seguretat	-	Sí ¹⁵³	Sí [Registre de cartes de seguretat]
Passaports	-	Sí	Sí [Registres] [Sol·licituds i passaports solts]
Control de posades i mesons	Sí	Sí ¹⁵⁴	Sí. [Registre de llicències sobre posades, tendes, tavernes i cafés] <i>[Registro para los partes de entradas y salidas de las posadas]</i>
Control de tavernes i cases de joc	Sí	Sí	Sí [Llicències sobre posades, tendes, tavernes i cafés]
Control de carruatges públics		Sí	No
Llicències per a ús d'armes, caça i pesca		Sí	Sí

¹⁵³ El capítol XI del reglament versa de *las matrículas y cartas de seguridad*.

¹⁵⁴ El capítol XIII del reglament versa de *las fondas, posadas, cafés y demás casas públicas*.

Venda de mercaderies i professions ambulants	-	Sí	Sí [Registres de llicències per a mercaderies i venda ambulants]
Detenció de delinqüents	Sí	-	Sí [Cerca i captura de presos]
Facultats de policia urbana	Sí	-	-
Dur un llibre de fets o incidències	Sí	-	-
Rondes	(intent)		No [sí en la Governació]
Multes		Sí	No [referències]
Registrar cotxes, tartanes i vehicles		Sí	No

Si més no, aquest quadre ens permet observar que el nostre fons manca d'algunes sèries que sí es poden trobar en altres perquè es tractava d'una funció efectivament acomplida i gestionada: tal és el cas dels padrons de població, les multes o els registres de cotxes.

La mateixa normativa no solament condicionava les funcions i per tant la producció de determinades tipologies documentals sinó que de vegades incidia en detalls més concrets de les gestió. Així, per exemple, la *Instrucción provisional de contabilidad* de 1825 incidia en que

- *Se pondrá especial cuidado en la numeración correlativa de los pasaportes, llevando los libros de registros sin enmiendas ni raspaduras.*

- *...remitirán los depositarios a la depositaría principal de su respectivo distrito dos estados arreglados a los modelos adjuntos*
- *Cuidarán los alcaldes... presenten los depositarios en la contaduría de la subdelegación a que corresponda, la cuenta general (dels documents rebuts i dels cabals).*

En general, les sèries són interessants pel caràcter sistemàtic de la informació i per una certa continuïtat, si bé limitada a una dècada. Donen, per exemple, una ampla informació sobre el trànsit de persones i negocis en una època en què no abunden les continuïtats, les quals sí començaran a conformar-se arran de la legislació municipal i hisendística promulgada el 1845.

Sobre algunes de les sèries hem pres notes que poden contribuir a un millor coneixement de les mateixes.

3.1.1. Cartes de seguretat

- Els registres inicials tenen forma redactada; el primer, per exemple, s'enuncia així: *Número 1. En 30 de Junio se dio carta de seguridad a Don Nicolás Merle, vecino de esta ciudad, abitador en la calle Mayor número... manzana... de edad 46 años, casado y pagó contribución de 4 reales de vellón.*
- A partir de gener de 1825, fins 1830, s'empra un model més quadriculat i sistemàtic, segurament a conseqüència de les instruccions rebudes: *Registro número / Días / Nombres / Oficio u ocupación / Estado / Barrio / Calle / Número de casa / Manzana / de 4 reales / de 2 reales.*
- A partir de 1827, si bé dins del mateix llibre, es distingeix entre registre per a la distribució de cartes amb retribució de 4 rals i de 2 rals.

- Quan arribem a 1828, en el mateix llibre, apareix el títol *Registro para la expedición de cartas de seguridad de retribución de 2 reales de vellón para el corriente año de 1818 [1828] con arreglo al Real Decreto de reforma de 14 de Agosto del año pasado*. Els conceptes de la plantilla (número del registre, dies, noms, ofici o ocupació...) són idèntics als 8 anteriors adés apuntats. Aquest esquema s'aplica fins 1830.
- Al final del llibre apareix un *Registro de cartas de seguridad de pobres* (1825-30), que el 1826, 1827, 1829 i 1830 apareix identificat com a *Registro de cartas de seguridad de gratis*.
- En els registres apareixen moltes dades significatives, les quals són aprofitables per a moltes aproximacions. Una d'elles és l'ofici de l'implicat, el qual sol anar parell a la mobilitat: arriers, tractants, comerciants, patrons de vaixells i mariners, hisendats... Però també algun apotecari, llaurador, hostaler, empleat, servent, factor de comerç, cirurgia, arbitrista, dependent, serraller, escrivent, fuster, sastre o barber.

3.1.2.- Passaports

- Com en el cas de les cartes de seguretat, els registres comencen numerats però en forma redactada. Per exemple: *En 28 de abril de 1824 se expidió pasaporte a Don Francisco Moreno, vecino y del comercio de esta ciudad de Denia para la ciudad de Valencia. Se n'expedeixen 179 el 1824. La majoria són concedits a gent del comerç, arriers, artesans, i llauradors. Sobretot per anar a València, però també a Alzira, Sueca, Gandia, Castelló o Pego i alguna altra localitat.*
- A partir de l'epígraf *Registro de pasaportes de pago de año 1825* (que es perllonga fins 28 de desembre de 1836) s'especifiquen els camps per a ser omplits: número de

registre, dia, nom, edat, ofici o ocupació, pobles als que s'adrecen, motius del viatge, estat civil i naturalesa o veïnatge. Entre els motius podem trobar *a comprar cáñamo, a su tráfico, diligencias propias, a trabajar a su oficio, a buscar madera...*

- Els passaports que s'expedeixen per a l'estranger estan anotats a banda. Se'n solen fer un dos per any a ciutats com Marsella, Gènova, Roma o Londres.

3.2.3. Llicències per a mercaderies i venda ambulant

- És tracta d'un breu registre de posades públiques, tendes i altres establiments per tal de controlar la venda. Hi apareixen posades, llocs de venda de licors, adrogueries, confiteries i tavernes.
- En els registres o anotacions referents a mercaderies, en el quadre relatiu a *clase de licencia* hom sol posar *para mercancías*; i més endavant, en el mateix llibre, *ambulante* en gairebé tots els casos. En algun cas, també, *vino de cosecha*. Predominen els arriars de tot arreu i els llauradors. Hi apareixen arriars que arriben de pobles: Xàbia, Miramar, Polop, Sagra, Benissa, Xaló o Calp. En aquest epígraf també s'hi inclouen *otras profesiones ambulantes*.
- Com en els casos anteriors, el primer registre té forma redactada: *Primero. En 24 de Junio de 1824 se expidió licencia para vender tramosos y yerva a Pasqual Puig, de Pego, y paga 8.* I així, 319 registres per a 1824.
- En canvi, a partir de 1825 hi apareix organitzat d'una altra manera el que s'anomena *Registro de las licencias para mercancías que se expiden en este año 1825: Números de*

registro / Días / Nombres / Vecindario / Estado / Profesión / calle / número /clase de licencia. El contingut correlatiu del primer registre seria: 1 / 5 / Bautista Torres / de Xavea / Casado / Arriero / Mayor 1 / Para mercancías.

- Hi ha llicències soltes en SP, 2/3. Algunes amb redacció particularitzada i d'altres seguint plantilles.

3.3. Control d'armes. Llicències de caça, pesca i armes no prohibides.

D'entrada havien introduït un subcodi (3.3.1) referent a les llicències de caça i pesca però la mescla efectiva de diversos tipus de llicències, (cacera, pesca i armes no prohibides en general) ens ha fet desistir del conat.

- Registre d'armes.
 - Hi consten: *nombres /empleo u oficio /estado /clase de arma y su calibre /Marca /días en que las presentan*
 - Es reproduïxen sovint les marques de forma descriptiva (un segell amb un bust) o directament gràfica (de vegades una 'B', una 'O', sovint lletres inicials). S'indica el lloc on es troben, normalment la culata.
- Llicències de pesca.
 - S'expedeïxen debades. La majoria de les llicències de 1824 corresponen a pesca per a matriculats de Dénia. Només n'hi ha una de caça, en una casa de camp, també de Dénia. De 1825-1826 n'hi ha un

registre específic de pesca, amb moltes llicències a Pego, Sanet, Miraflor i Ondara, el Ràfol i Benimeli.

- Les llicències de pesca són concedides a pescadors, sobretot a llauradors i també a alguns artesans (ferrers, sabaters, teixidors).
 - No tots els dies ni tots els mesos. Es podria fer un estudi o una consideració estacional. La majoria per febrer-març-abril i setembre. Passa el registre de 1827 al 1830; del 1831 només n'hi ha una. Acaba el juny de 1833.
- Registres de cacera
- En el cas de la cacera predominen les dues primaveres, sobretot octubre i novembre.
 - En el registre de caça n'hi ha una cinquantena d'assentaments per any.
 - Beneficiaris de les llicències de caça: empleats de Dénia, escriptors, hisendats. Comerciants, teixidors, sabaters. Militars, argenters, torcedors de seda, factors, llauradors; tractants (molts de Gandia). Alguns religiosos d'Oliva. Moliners, fusters, vicaris, preveres.
 - Alguns casos concrets:
 - José Anglada, de Gandia. Per a tenir arma i caçar.
 - *A José Cucarella, voluntario realista de Gandía, para cazar.*
 - *Don Juan Polo, capitán retirado de Gandia.*
 - *Andrés Subiela, panadero de Gandía, voluntario realista.*
 - Un escrivà d'Altea, també voluntari.
 - Santiago Sáenz de Juano, tinent coronel.

- José Antonio Peiró, llaurador de Miramar.
- Normalment persones amb estatus. Un 50% aproximat amb el títol de 'Don'.

2.2.1 Fitxes dels grups de sèries

2.2.1.1 Normativa

Àrea d'identificació

Codi de referència

ES (Espanya)
 XAMA (Xarxa d'Arxius de la Marina Alta)
 AMD (Arxiu Municipal de Dénia)
 SP (Codi del fons)
 1/1-2

Nivell de descripció

Série

Títol

Normativa

Data(es)

De creació i d'agregació: 1824-1825

Volum i suport

0,03 ml
 2 expedients, paper

Àrea de context

Nom del(s) productor(s)

Subdelegació de Policia de Dénia

Història del(s) productor(s)

Història arxivística

Òlim 430

Dades sobre
l'ingrés

Totes dues normatives es feren arribar des de la Superintendència de Policia però s'imprimiren i s'enviaren des de la Intendència de València.

Àrea de contingut i estructura

Abast i
contingut

Reglamento de policía de Madrid y de las Provincias (1824) i
Instrucción provisional de contabilidad (1825)

Sistema
d'organització

Informació
sobre
avaluació, tria i
eliminació

Conservació permanent

Incrementos

Àrea de condicions d'accés i ús

Condicions
d'accés

Lliure.

Condicions de
reproducció

Es pot reproduir d'acord amb la normativa de l'Arxiu Municipal.

Llengües i
escriptures dels
documents

Castellà

Característiques
físiques i
requeriments
tècnics

Paper

Instruments de
descripció

Fitxer catalogràfic provisional en procés d'elaboració.

Àrea de documentació relacionada

Existència i
localització dels
originals

Existència i
localització de
reproduccions **Material imprés**

Documentació
relacionada

Bibliografia

TURRADO VIDAL, Martín (2000): *La policía en la Historia Contemporánea de España (1766-1986)*. Madrid: Ministerio del Interior. Secretaría General Técnica; Madrid: Dykinson, 2000.

Àrea de notes

Notes

Àrea de control de la descripció

Autoria i
data(es)

Jesús E. Alonso. Maig de 2009.

Fonts

Regles o
convencions

Norma de Descripció Arxivística de Catalunya (NODAC), Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Subdirecció general d'Arxius / Associació d'Arxivers de Catalunya (2007), versió electrònica (<http://cultura.gencat.net/Arxius/nodac.htm>...) i la segona edició de la ISAD(G), versió catalana (2001).

2.2.1.2 Administració

Àrea d'identificació

Codi de referència

ES (Espanya)
XAMA (Xarxa d'Arxius de la Marina Alta)
AMD (Arxiu Municipal de Dénia)
SP (Codi del fons)
1/3; 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11

Nivell de descripció

Grup de sèries

Títol

Administració

Data(es)

De creació i d'agregació: 1824 -1836

Volum i suport

0,73 ml
7 caixes i 1 expedient, paper

Àrea de context

Nom del(s) productor(s)

Subdelegació de Policia de Dénia

Història del(s) productor(s)

Història arxivística

Òlim 430, 431 i 432

Dades sobre
l'ingrés

Àrea de contingut i estructura

Abast i
contingut

Conté documentació comptable entre 1824 i 1836 i correspondència entre 1824 i 1836. Els esborranys, registres i llibres copiadors de la correspondència, 9 en total, abracen el període 1824-1835. Les entrades de correspondència provenen dels alcaldes del districte, dels rectors, i de la Intendència de Policia del Regne, reanomenada Subdelegació Principal des de 1827. També des d'altres instàncies de l'administració i del Govern Civil d'Alacant en els darrers anys. Les eixides són majoritàriament veredes i circulars adreçades als 70 pobles del districte de la Subdelegació.

Sistema
d'organització

2.- Administració

2.1.- Comptabilitat

2.2.- Correspondència.

2.2.1.- Llibres copiadors, esborranys i registres.

2.2.2.- Entrades

2.2.3.- Eixides

Informació
sobre
avaluació, tria i
eliminació

Conservació permanent

Incrementos

Àrea de condicions d'accés i ús

Condicions
d'accés

Lliure

Condicions de
reproducció

Es pot reproduir d'acord amb la normativa de l'Arxiu Municipal.

Llengües i
escriptures dels
documents Castellà

Característiques
físiques i
requeriments Paper
tècnics

Instruments de
descripció
Fitxer catalogràfic provisional en procés d'elaboració.

Àrea de documentació relacionada

Existència i
localització dels
originals

Existència i
localització de
reproduccions

Documentació
relacionada

Bibliografia

Àrea de notes

Notes

Àrea de control de la descripció

Autoria i
data(es) Jesús E. Alonso. Maig de 2009.

Fonts

Regles o
convencions Norma de Descripció Arxivística de Catalunya (NODAC), Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Subdirecció general d'Arxius / Associació d'Arxivers de Catalunya (2007), versió electrònica (<http://cultura.gencat.net/Arxius/nodac.htm>...) i la segona edició de la ISAD(G), versió catalana (2001).

2.2.1.3 Activitats

Àrea d'identificació

Codi de referència

ES (Espanya)
 XAMA (Xarxa d'Arxius de la Marina Alta)
 AMD (Arxiu Municipal de Dénia)
 SP (Codi del fons)
 1/4-5; 2/1-10; 3/1-6; 4/1-6

Nivell de descripció

Grup de sèries

Títol

Activitats

Data(es)

De creació: 1823-1837
 D'agregació: 1824 -1837

Volum i suport

0,34 ml
 3 caixes i 2 expedients, paper

Àrea de context

Nom del(s) productor(s)

Subdelegació de Policia de Dénia

Història del(s) productor(s)

Història arxivística

Òlim 35, 349, 350, 402 i 430

[Dades sobre l'ingrés](#)

Àrea de contingut i estructura

[Abast i contingut](#)

Hi ha un registre de cartes de seguretat que va de 1824 a 1830. Registres de passaports i passaports entre 1823 i 1836. Llicències sobre posades, tendes, tavernes i cafés entre 1824 i 1829. Un registre d'entrades i eixides de les posades de Dénia (1824-1825). Llicències per a mercaderies i venda ambulat (1824-1831). La major quantitat de documents correspon a les llicències d'armes (1824-1836): hi ha més de dues caixes amb sol·licituds, informes i llicències per a l'ús d'armes permeses, a més de tres registres. Les llibretes reservades i els documents per a la captura de presos abracen el període 1824-1826.

[Sistema d'organització](#)

3. Funcions- Activitats

3.1. Control de vianants

3.1.1. Cartes de seguretat

3.1.2. Passaports.

3.2. Llicències d'obertura; posades; venda ambulat.

3.2.1. Llicències sobre posades, tendes, tavernes i cafés.

3.2.2.- Registre per als comunicats d'entrada i eixida de les posades

3.2.3.- Llicències per a mercaderies i venda ambulat

3.3.- Control d'armes. Llicències de caça, pesca i armes no prohibides.

3.4.- Recerca i captura.

[Informació sobre avaluació, tria i eliminació](#)

Conservació permanent

Incrementos

Àrea de condicions d'accés i ús

Condicions
d'accés

Lliure

Condicions de
reproducció

Es pot reproduir d'acord amb la normativa de l'Arxiu Municipal.

Llengües i
escriptures dels
documents

Castellà

Característiques
físiques i
requeriments
tècnics

Paper

Instruments de
descripció

Fitxer catalogràfic provisional en procés d'elaboració.

Àrea de documentació relacionada

Existència i
localització dels
originals

Existència i
localització de
reproduccions

Documentació
relacionada

Bibliografia

Àrea de notes

Notes

Àrea de control de la descripció

Autoria i
data(es)

Jesús E. Alonso. Maig de 2009.

Fonts

Regles o
convencions

Norma de Descripció Arxivística de Catalunya (NODAC), Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Subdirecció general d'Arxius / Associació d'Arxivers de Catalunya (2007), versió electrònica (<http://cultura.gencat.net/Arxius/nodac.htm...>) i la segona edició de la ISAD(G), versió catalana (2001).

2.3 Les unitats documentals compostes

Cal remarcar que aquesta descripció és provisional. Caldrà adaptar-la a les normes descriptives de la ISAD (G). S'hi transcriu la informació aplegada fins al moment.

2.3.1. Relació orgànico-cronològica

1. Normativa

Caixa 1/1

Reglamento de policía de Madrid y de las Provincias. Reimpreso de orden superior en Valencia y oficina de Don Benito Monfort, impresor de la Intendencia de Policía de este Reyno.

Francisco Tadeo de Calomarde. Madrid, 20 de febrer.

Òlim 430/3

1824

Caixa 1/2

Instrucción provisional de contabilidad.

Xavier Cornel. València, 8 d'octubre.

Òlim 1

1825

2. Administració

2.1 Comptabilitat

Caixa 1/3

Comptabilitat

1824-1836

Òlim 430.

En subcarpeta: *Depositaria Subdelegación de Policía.*

1/3-1. Òlim 23-8

Conté: Oficis, anotacions, raons de cartes rebudes, comptes i rebuts solts; *Quaderno donde se anotan los libramientos que se expiden contra el depositario de la Subdelegación de Denia y su partido'* (1824-1836); *Cuaderno de recibos de los documentos que se entregan a los pueblos del partido en el año 1825.*

2.2. Correspondència.

2.2.1. Llibres copiadors, esborranys i registres

Caixa 11/12

Borrador de los partes que se dan todos los correos

al Intendente de Policía del Reyno. Decretos.

1824-1831

Conté: comunicats enviats entre 3 de juny de 1824 i 25 de juliol de 1824; registre d'entrada de decrets i ordres entre 23 de juny de 1826 i agost de 1827; una nota solta de 13 de juliol de 1831.

Caixa 11/6

Libro borrador de oficios de la Subdelegación de Policía

de Denia que empezó en 1824 y concluye en 1831

1824-1831

Caixa 11/11

Libro borrador de oficios particulares de los pueblos

del partido de esta Subdelegación de Policía. 1824-1832

Títol atribuït: Llibre copiator d'eixida d'oficis particulars

Caixa 11/10

*Libro borrador de oficios reservados de la Subdelegación
de Policía de Denia (eixides).* 1826-1831

Caixa 11/9

Copiator de correspondència adreçada al subdelegat
principal de policia de València. 1832

Caixa 11/5

Copiator de correspondència amb alcaldes
encarregats del ram de policia i particulars. 1833

Caixa 11/8

Copiator de correspondència amb el subdelegat
general de policia de Regne de València i Múrcia. 1833

Caixa 11/7

Copiator de correspondència amb alcaldes encarregats
del ram de policia i particulars. 1834-1835

Caixa 11/3

Copiator de correspondència remesa al subdelegat
de policia de València, superintendent de policia i
subdelegat de Foment. 1834-1835

2.2.2. Entrades

Caixa 5/1

Entrada de correspondència d'alcaldes, de rectors i de la Intendència de Policia del Regne 1824

Caixa 5/3

Entrades des de la Intendència de Policia del Regne 1825

Caixa 6/2

Entrades des de la Intendència de Policia del Regne 1828
Òlim 432

Caixa 7/2

Entrades 1828

Caixa 6/3

Entrades des de la Intendència de Policia del Regne 1829

Caixa 7/3

Entrades des de la Subdelegació Principal de policia de la província de València 1829

Caixa 8/1

Entrades de correspondència 1831
(la major part des de la Intendència de Policia del Regne de València)

Caixa 8/2

*Noticias sobre secretarios de ayuntamiento que desempeñan
la policía.*

1831

(Entrades de correspondència; amb informes personals
sobre els encarregats)

Caixa 8/4

Entrades de correspondència

1832

Caixa 9/1

Entrades de correspondència

1833

Caixa 10/1

Entrades de correspondència

1834

Caixa 10/4

Entrades des del Govern Civil d'Alacant

1835

Caixa 11/4

Entrades des dels pobles del partit

1835

Caixa 10/2

Entrades des del Govern Civil

1836

Caixa 11/2

Entrades des dels pobles del partit i altres

1836

2.2.3. Eixides

Caixa 5/2

Eixida de veredes als pobles del partit 1824
(informes; veredes)
Òlim 430

Caixa 5/4

Veredes adreçades als pobles del partit 1825

Caixa 6/1

Veredes 1826
Òlim 431

Caixa 7/1

Veredes 1828

Caixa 6/4

Veredes 1829

Caixa 7/4

Veredes 1829

Caixa 6/5

Veredes 1830

Caixa 7/5

Veredes 1830

Caixa 8/3

Veredes adreçades als pobles del partit 1831

Caixa 9/2

Veredes adreçades als pobles del partit 1833

Caixa 10/3

Veredes 1834

Caixa 11/1

Veredes i circulars 1836

3. Funcions. Activitats

3.1. Control de vianants

3.1.1. Cartes de seguretat

Caixa 2/1

Registro para la expedición de cartas de seguridad

para la ciudad de Denia

1824-1830

Òlim 430/1

Precedeix, solta, una *Cédula de seguridad para residir en Denia.*

3.1.2.- Passaports

Caixa 1/5

Passaports

1823-1836

Conté:

- En un llibre
 - *Registro de los pasaportes de pago que se expiden por la Subdelegación de Policía de la ciudad de Denia y su Partido.*
28-4-1824 – 27-12-1824.
 - *Registro de pasaportes de pago de año 1825.* Fins 28-12-1836.
 - *Pasaportes que se expiden para el extranjero.* 5-10-1825 – 1-8-1836.
- Altres elements en la mateixa subcarpeta del llibre
 - Sol·licitud de passaport per Francesc Moran Roda al governador civil d'Alacant amb informe positiu de Benito Joaquín Vélez de Hoyos. Gandia, juliol de 1834.
- Subcarpeta: també en 1/5 però amb òlim 349/1 (1830-1836).
Conté:
 - un quadern o llibre de registre de passaports que comença pel número 514 i acaba en el 1044. S'hi indiquen els mesos però no l'any.
 - 1 full solt amb registres de passis numerats del 112 al 158.
 - *Cuaderno de refrendo de pasaportes de 1833.*

- *Cuaderno de refrendo de pasaportes de 1834 y 1835*, amb 856 entrades.
 - *1836. Enero* (full amb 37 registres).
 - *Cuaderno de refrendo de pasaportes. 1836* (851 registres).
- Subcarpeta: també en 1/5 però amb òlim 430/7 (1823-1835).
Conté:
- Passaports expedits pels alcaldes de Pego, Finestrat, Dénia, València, Ibi i altres poblacions.

3.2.- Llicències d'obertura; posades; venda ambulat.

3.2.1.- Llicències sobre posades, tendes, tavernes i cafés.

Caixa 2/4

Llicències sobre posades, tendes, tavernes i cafés 1824-1829

Òlim 402

Conté:

- *Registro para las licencias de fondas, hosterías, pastelerías, cafés, posadas, tavernas, etc.*
21-6-1824 – 14-12-1824 (133 registres).
- *Registro para casa públicas, fondas, cafés, etcétera, cuyas licencias se expiden en 1825.* Amb plantilla
- 5 fulls solts contenint

- Sol·licitud dels majorals de sant Roc d'Oliva per fer corregudes de bous i vaques durant quatre dies. 1828.
- Tres certificats de Vicent Mascarell sobre qui ha de tenir llicència de venda i qui no; i informant sobre la no imposició de multes en la baronia de Beniarjó, al lloc de Beniflà i a Rafelcofer. 1824 i 1825
- Llicència concedida per *Don José Corbí i Marco, abogado de los Reales Consejos, alcalde mayor por Su Majestad y encargado de policía de esta ciudad* [de Gandia]. 1829.

3.2.2.- Registre per als comunicats d'entrada i eixida de les posades

Caixa 1/4

Registro para los partes de entradas y salidas

de las posadas

21-6-1824 – 31-3-1825

Òlim 35/2

Conté:

- *Lista de negativa de los transeúntes que han permanecido más de ocho días en esta baronía en el pasado año mil ochocientos veynte y quatro* [3 certificats de Beniarjó, Beniflà i Rafelcofer].

3.2.3.- Llicències per a mercaderies i venda ambulant

Caixa 2/3

Llicències de venda ambulant i en cases

1824

4 fulls

Caixa 2/2

Registro para las licencias que se expiden para

vender mercancías por las calles y ejercer

otras profesiones ambulantes

1824-1831

Òlim 350/17

Notes

- El registre en quadern compren 1824-1825, amb 491 registres per a 1825. En els darrers fulls hi ha uns pocs assentaments: 9 el 1829; 4 el 1830; 1 el 1831.
- En 3 fulls solts hi ha el *Registro de las licencias generales para el presente año 1826*, amb 100 registres per a 1826 i 19 el 1827. Complementa el quadern anterior.
- De 1828 i 1829 hi ha 3 fulls solts amb registres sobre *posadas públicas, tiendas, etc.* Hi figuren *Número de registro / Días /Nombres de los dueños / tiempo porque se concede / calle / reales de vellón que satisfacen.*

3.3.- Control d'armes. Llicències de caça, pesca i armes no prohibides.

Caixa 3/1

Sol·licituds, informes i llicències per

a l'ús d'armes permeses

20-4-1824 – 31-12-1824

Òlim 430

Papers solts

Nota: per a defensa pròpia, de les hisendes i collites, i per a caça.

Caixa 2/9

Registro para las licencias de armas

no prohibidas [coberta]

7-5-1824 - 7-11-1836

Òlim 430/2

Notes

- Registre identificat per anys i per mesos.
- Hi ha llicències per un any i per mig.
- Les llicències es renoven per a cada període.
- 77 registres (1824); 97 (1825); 69 (1826); 51 (1827); 75 (1828); 51 (1829); 66 (1830); 80 (1831); 89 (1832); 176 (1833); 106 fins agost de 1834. El 1835 comença en febrer i s'adjudiquen 22 llicències fins novembre. De 1836 11 llicències.
- A partir de novembre de 1824, amb plantilla.
- Des de desembre de 1833 només consta data, número d'ordre, el nom de la persona, l'ofici i la ciutat (abans també constava el nom del carrer i el número, el preu pagat o el motiu de la llicència –normalment per tinença d'escopeta-).
- N'hi ha una nota marginal del secretari comptador, Merle, que diu *tomadas cuentas hasta noviembre* (de 1825).

Caixa 2/8

Testimonios sobre presentación de armas

de todas las clases

30-6-1824 – 19-12-1824

Òlim 349/5

[títol extret de subcarpeta antiga]

Caixa 2/7

Registro de las escopetas que presentan marcadas

los vecinos de la ciudad de Denia

4-12-1824 - 4-5-1825

Òlim 430/22

5 fulls cosits; conté una nota solta.

Caixa 2/6

Registro para las licencias de caza o pezca 1824-1835

Òlim 35/3

[títol extret de la coberta].

Conté:

- *Registro de las licencias para pescar que se expiden por la Subdelegación de Policía de la Ciudad de Dénia y su distrito.*
- *Registro de las licencias que se expiden para el uso de la pesca [1825-1827; 1830-1833].*
- *Registro de las licencias que se espiden por esta Subdelegación para caza [1824-35].*

Caixa 3/2

Sol·licituds, informes i llicències

per a l'ús d'armes permeses 1825

Notes:

- Hi ha llicències de cacera i d'altres per a l'ús d'arma no prohibida, sense especificar-ne la finalitat.

Caixa 3/3

Sol·licituds, informes i llicències

per a l'ús d'armes permeses 1826

Nota:

- En subcarpeta antiga: *Abonos para uso de armas [Carpeta número 4]*

Caixa 3/4

Sol·licituds, informes i llicències

per a l'ús d'armes permeses 1827

Nota:

- De vegades, sol·licituds i informes municipals són un mateix document.

Caixa 3/5

Sol·licituds, informes i llicències

per a l'ús d'armes permeses 1828

Caixa 3/6

Sol·licituds, informes i llicències

per a l'ús d'armes permeses 1829

Nota:

- En subcarpeta antiga: *Abonos para uso de armas [Carpeta número 6]*

Caixa 4/1

Sol·licituds, informes i llicències

per a l'ús d'armes permeses. 1830

Caixa 2/10

*Sobre recolección de armas de sujetos que las
tengan con licencia y pertenecieron a la Milicia*

Nacional Voluntaria 1830-1834

Òlim 349/4

58 fulls solts

[En teixell d'impremta: *Carpeta número 10*]

Caixa 4/2

Sol·licituds, informes i llicències
per a l'ús d'armes permeses 1831

Caixa 4/3

Sol·licituds, informes i llicències
per a l'ús d'armes permeses 1832

Caixa 4/4

Sol·licituds, informes i llicències
per a l'ús d'armes permeses 1833

Caixa 4/5

Sol·licituds, informes i llicències
per a l'ús d'armes permeses 1834

Nota: predominen sol·licituds i informes.

Caixa 4/6

Sol·licituds, informes i llicències
per a l'ús d'armes permeses 1835-1836

Nota: hi ha una llicència per a l'exercici de professió ambulant.

3.4.- Recerca i captura.

Caixa 2/5

Busca i captura de presos

1824 - [1826]

Òlim 430

Conté:

- *Libreta reservada de los nombres de los sujetos que están reclamados por el ramo de policía.* 1824, desembre.
Són 72 persones.
- *Libreta reservada de la Subdelegación de Policía de la ciudad de Denia del nombre de los sujetos en que están encargadas sus prisiones.* 1824, desembre.
Per ordre alfabètic.
- 6 fulls solts amb noms; s.a.
En subcarpeta, Òlim 930.

Amb referències a 1826

- El primer: *Lista de diputados a cortes mandados prender.* 1824, desembre.
- Un altre: *Nota de los sujetos que según órdenes deben detenerse, caso de presentarse.*
La seua majoria consten en les llibretes.

3 COMPLEMENTS

3.1 Fons relacionats

Bàsicament hem treballat i ho haurem de continuar fent sobre el propi fons objecte d'estudi. Aquesta font bàsica es completarà també amb documentació existent a l'Arxiu Municipal de Dénia i en altres arxius.

3.1.1 Arxiu Municipal de Dénia (AMD)

3.1.1.1 El fons de la Governació de Dénia (1700-1836)

Com sabem, abans es trobava identificat com a *Serie Gobernación de Denia*.¹⁵⁵ Dins d'aquest arxiu, segons l'índex temàtic-cronològic de Martí Muñoz, hi ha molts conceptes amb una relació directa o indirecta amb el tema que ens ocupa. A primera vista, hi ha casos on, clarament, s'hi veu una complementarietat amb el fons SP.¹⁵⁶ S'hi observa fàcilment com molts dels documents relacionats amb la seguretat s'interrompen pel 1824, al temps que s'inicia el fons SP. Així s'esdevé, per exemple, amb els documents vinculats a 'policia'.

3.1.1.2 Arxiu Històric del Jutjat de Dénia (1803-1970).

Inclou els fons del partit de Dénia, del desaparegut partit judicial de Pego i de les poblacions de Benissa i Calp. En procés d'organització. Interessa particularment la sèrie d'expedients penals de Pego, caixes 1-6: per exemple:

¹⁵⁵ MARTÍ: 1981, pàg. 8.

¹⁵⁶ Entre altres etiquetes, de les posades per Martí Muñoz, hi podem trobar 'Armas', 'Bandidos', 'Buscas y capturas', 'Desafíos', 'Extranjeros', 'Facciosos', 'Trabajo forzado', 'Hermandades', 'Indulto', 'Inquisición', 'Jefes políticos', 'Libelos', 'Orden Público', 'Pasaportes', 'Policía', 'Pólvora', 'Prisiones y presos', 'Proclamas', 'Reunión Pública', 'Rondas', 'Tabacos', 'Comercio y renta', 'Vagos', 'Vigilancia' o 'Voluntarios realistas'

- Caixa 4, expedient 3. Pego, 1835.
Oliva/Pego. Apremio contra Juan Sala y Antonio Vicente y Salvador... que fueron de los extinguidos cuerpos de voluntarios realistas por excederse en sus funciones contra la autoridad real de Oliva. Desacato contra la justicia.

3.1.1.3 Fons municipal

Actes municipals i sèries relacionades amb la seguretat pública. Particularment:

- 1738. *Capítulos y ordenanzas de la custodia y guarda del término de la ciudad de Denia*. Fulls 259 al 266. Actes, 338/1
- 1805. *Ordenanzas para el buen gobierno y custodia del término municipal de la ciudad de Denia*. Reial Cèdula de 9 de setembre de 1806 (Chabás, pàg. 448). Sig. 393/11
- [1838] *Capítulos para la guarda y custodia del término municipal de Denia*. Sig. 393/12.
- Seguretat pública, 1.
1836. *Denuncias efectuadas ante Martín Cardona, alcalde ordinario de Denia*. 7 fulls.
- Seguretat pública, 8.
1834-1835. Correspondència sobre informes personals, conducta, salconduits i passaports. 1834-1836. Òlim. 385.
- Seguretat pública, 11.
- 1820/1836-1859. Correspondència del govern civil i d'altres institucions sobre captura i recerca d'individus. Bandolers.

3.1.2 Arxiu Històric de la Ciutat de Gandia (AHCG)

- Cartes, ordres i veredes (rebudes i enviades). 1824-1836
AB-254 - AB-266 (13 llibres enquadernats)

Particularment:

Libro de veredas del ilustre Ayuntamiento de la ciudad de Gandía del año 1824.
AB-255

- Passaports. 1818-1836.
AB-1596

- Registres de passaports i de passis. 1829-1853.
AB-1595

- Estats de policia, correspondència, cartes de seguretat, llicències, denúncies, multes i altra documentació. 1804-1880
AB-1592

3.1.3.- Arxiu General i Fotogràfic de la Diputació Provincial de València (ADPV).

Govern Civil. Caixes 1 i 47.

3.1.4 Archivo Histórico Nacional (AHN)

AHN, Estado, lligall 3075 (sobre conspiracions liberals)

AHN, Consejos, lligalls 12.210 i 12.223.

3.1.4 Archivo General del Ministerio de Justicia (AGMJ)

Oficis de la Subdelegació de Policia de València, Granada i d'altres.

Lligalls 60 i 63 bis.

3.1.5 Archivo General de Palacio (AGP)

Caja Azul, núm. 302.

3.1.6 Arxiu Municipal de Sabadell (AMS)

Recopilación de órdenes de Policía (1823-1833).

3.2 Bibliografia i webs

3.2.1 Bibliografia

ALONSO i LÓPEZ, Jesús Eduard (1994): "Breu assaig sobre la força armada local i la formació de l'estat liberal", dins *Espai Obert*, núm. 1; pàg. 27-32.

.- (1998). *Història de la Safor*. Simat de la Vallidigna: Edicions la Xara. 272 pàg.

.- (2003): *La quarta província: les Comarques Centrals Valencianes als temps contemporanis*. 306 pàg. Text inèdit.

.- (2009): 'Guerra i ciutat. La invasió napoleònica i el final del poder senyorial', dins *Revista de la Safor: anuari del CEIC Alfons el Vell*, núm. 1; pàg. 21-46.

ALONSO TEJADA, Luís (1969): *Ocaso de la Inquisición en los últimos años del reinado de Fernando VII: juntas de fe, juntas apostólicas, conspiraciones realistas*. Madrid: Zero; distribuïdor exclusiu de ZYX. 257 pàg.

ANTÓN, Julio de (2000): *Historia de la policía española: la policía del reino, la policía republicana, la policía del régimen, la policía democrática*. Madrid: Tecnovic. 646 pàg.

ARCOS i MARTÍNEZ, Manel [2009]: 'Josep Poler i Cangròs, un roder xeresà que va acabar com Camot'. Xeresa: Ajuntament. 22 pàg.

.- 'Un roder anomenat Llutxent' (2009) (bis), dins *Llutxent. Festes patronals. Moros i cristians*. 2 pàg. Sense paginar.

ARDIT, Manuel (1978): *Revolución liberal y revuelta campesina*. Barcelona: Ariel. 376 pàg.

BALDÓ i LACOMBA, Marc (1978): 'Els inicis de l'ominosa dècada al País Valencià: aspectes d'una contrarevolució (1823-1827)', dins *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, núm. 0; pàg. 120-164.

BALLBÉ, Manuel (1983): *Orden público y militarismo en la España Constitucional (1812-1983)*. Madrid: Alianza Universidad. 488 pàg.

BLANCO VALDÉS, Roberto L. (1988): *Rey, cortes y fuerza armada en los orígenes de la España Liberal, 1808-1823*. Madrid: Siglo XXI de España Editores i IVEI. 556 pàg.

CAJAL VALERO, Arturo (1999): *El gobernador civil y el estado centralizado del siglo XIX*. Madrid: Ministerio de Administraciones Públicas (MAP). 222 pàg.

CALVO PUIG, Javier (2004): *Evolución política de Denia a lo largo del siglo XIX y el inicio del siglo XX*. Alacant: Publicaciones de la Universidad de Alicante. 283 pàg.

CANALES GILI, Esteban (2003): 'Ejército y población civil durante la guerra de la Independencia: unas relaciones conflictivas', dins *Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea*, núm. 3; pàg. 10-37.
<http://hispanianova.rediris.es/articulos/03_003.htm> [Consulta: 6 d'octubre de 2008]

CASTELLS, Irene (1983): 'Conspiraciones liberales durante la Ominosa década en el País Valenciano (1826-1831)', dins *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, núm. 4; pàg. 67-98 .

CHABÁS LLORENS, Roque (1874-1876): *Historia de Denia*. Alacant: Diputació Provincial. Dénia: Ajuntament, 1985 (reedició de l'obra de 1874-1876). 524 pàg.

CHAVAUD, Frédéric (1991): *De Pierre Rivière à Landru. La violence apprivoisée au XIXe siècle*. Belgique: Brepols. 271 pàg.

Diccionario biográfico de políticos valencianos. 1810-2005.

<www.alfonselmagnanim.com/MEDIA/dicci_pol_val.pdf> [Consulta: 26 de desembre de 2007]. 586 pàg.

GIL MÁRQUEZ, Tomàs (s.a. cap a 2002). *El sistema de seguridad pública en la Constitución de 1978*. Memoria de la tesis doctoral dirigida per Montserrat Nebrera. Universitat Abat Oliva Ceu.

http://www.tesisenxarxa.net/TESIS_UAO/AVAILABLE/TDX-1218107-110840//Ttgm.pdf [Consulta: 28 de desembre de 2008]. 349 pàg.

GIMÉNEZ LÓPEZ, Enrique (1990): *Militares en Valencia (1707-1808). Los instrumentos del poder borbónico entre la Nueva Planta y la crisis del Antiguo Régimen*. Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil Albert. 215 pàg.

GOBERNA ORTIZ, Fernando (2007): 'La primera guerra carlista en el valle de Albaida', dins *Almaig: estudis i documents*, núm. XXIII; pàg. 12-32.

GUANYABENS i CALVET, Nicolau (1994): 'La documentació corregimental a l'Arxiu Històric de la ciutat de Mataró', dins *Sessió d'estudis mataronins*, núm. 11; pàg. 15-20.

www.raco.cat/index.php/SessioEstudisMataronins/article/view/113243

[Consulta: 24 de març de 2009]

JAR COUSELO, Gonzalo (1995): *Modelo policial español y policías autónomas*. Madrid: Dykinson. 506 pàg.

KALYVAS, Stathis N. (2005): 'Nuevas' y 'viejas' guerras civiles. ¿Una distinción válida?. Dins *Zona Abierta*, núm. 112-113, pàg. 21-47.

LÓPEZ GARRIDO, Diego (1987): *El aparato policial en España*. Madrid: Ariel. 174 pàg.

LLORENS, Vicente (1968): *Liberales y románticos. Una emigración española en Inglaterra (1823-1834)*. Madrid: Castalia. 454 pàg.

MARTÍ MUÑOZ, José (1981): *Catálogo documentación. Archivo de Denia*. Alacant: Instituto de Estudios Alicantinos. 71 pàg.

MARTÍNEZ RUIZ, Enrique (1989): 'El mantenimiento de la seguridad pública antes de la creación de la Guardia Civil', dins *Actas del I Seminario Duque de Ahumada. La Guardia Civil: pasado, presente y futuro*. Madrid; pàg. 25-54.

MARTÍNEZ RUIZ, Enrique; DE PAZZIS PI CORRALES, Magdalena (2004): 'Milicia y orden público: crisis en el sistema de seguridad español del siglo XVIII y el Expediente de Reforma', dins *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 29; pàg. 7-44.

MESONERO ROMANOS, Ramon (1833): *Manual de Madrid. Descripción de la Corte y de la Villa*. Madrid: Imprenta de D. M. De Burgos. 400 pàg. Edició digital, Alacant: 2008. En www.cervantesvirtual.com/servlet/ [Consulta: 8 de desembre de 2008].

MORAZZANI DE PÉREZ ENCISO, Gisela (1966): *La intendencia en España y América*. Caracas: Universidad Central. 594 pàg.

NIETO, Alejandro (1976): 'Algunas precisiones sobre el concepto de Policía', dins *Revista de Administración Pública*, núm. 81; pàg. 35-75.

http://www.cepc.es/rap/Publicaciones/Revistas/1/1976_081_035.PDF

[Consulta: 14 de març de 2009].

PALOP RAMOS, José Miguel (1998): 'Creación y establecimiento de la Compañía de Fusileros del Reino de Valencia', dins *Estudis*, núm. 25; pàg. 339-354.

.- (2004) 'La militarización del orden público a finales del reinado de Carlos III. La instrucción de 1784', dins *Revista de Historia Moderna: anales de la Universidad de Alicante*, núm. 22; pàg. 453-486.

PÉREZ GALDÓS, Benito (1976). *Episodios nacionales. El terror de 1824*. Madrid: Aguilar, vol II; pàg. 369-468.

PEGENAUTE, Pedro (1974): *Represión política en el reinado de Fernando VII: las Comisiones Militares (1824-1825)*. Pamplona: Universidad de Navarra. 111 pàg.

PESET REIG, Mariano i PESET REIG, José Luís (1967). 'Legislación contra liberales en los comienzos de la década absolutista (1823-1825)', dins *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 37; pàg. 437-481.

PIQUERAS HABA, Juan (2002): 'La regió de Xàtiva-Alcoi-Gandia. Unitat geogràfica i història', dins COL·LECTIU ESPAI OBERT (Ed.): *Repensar les Comarques Centrals Valencianes*. Alcoi-Gandia: Col·lectiu Espai Obert; pàg. 29-68.

PIQUERAS HABA, Juan i SANCHIS DEUSA, Carmen. *La organización histórica del territorio valenciano*. València: Generalitat Valenciana, 1992 (col·lecció Territori, 2). 149 pàg.

QUEVEDO DONÍS, Antonio; SIDRO SURGA, José (1858): *La Guardia Civil. Historia de esta institución y de todas las que se han conocido en España con destino a persecución de malhechores*. Madrid: Imprenta y litografía militar del Atlas. 843 pàg. <http://books.google.es/books> [Consulta: 26 d'abril de 2009].

RUIZ DE MORALES, Joaquín (1855): *Historia de la Milicia Nacional desde su creación hasta nuestros días*. Madrid: Editores Prats y Ruiz. 826 pàg. books.google.es/books?id=xnorAAAAYAAJ... [Consulta: 26 d'abril de 2009]

SALES, Núria (1962): *Història dels mossos d'Esquadra. La dinastia Veciana i la política catalana al segle XVIII*. Barcelona: Aedos. 266 pàg.

SASTRE REUS, Maria José; SESER PÉREZ, Rosa (1990): “El Archivo de la Gobernación de Dénia: aproximación al estudio institucional”, dins *III Congrès d' Estudis de la Marina Alta. Actes*. Dénia: IECMA; Institut Juan Gil-Albert; Escola Taller Castell de Dénia, pàg. 227-235.

SAUCH CRUZ, Núria (2004): *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 567 pàg.

SAVALL, Vicent; MARTÍ, Bernat; ALONSO, Jesús (2007): *Vespres de revolució a Gandia (1789-1808)*. Simat de la Valldigna: Edicions la Xara. 159 pàg.

SOLER PASCUAL, Emilio (1994). *El viaje de Beramendi por el País Valenciano (1793-1794)*. Barcelona: Ediciones del Serbal. 158 pàg. <http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/01604529870145907430035/003618.pdf> [Consulta: 12 d'abril de 2009]

TORRAS i RIBÉ, Josep Maria (1983): *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*. Barcelona: Curial. 429 pàg.

TURRADO VIDAL, Martín (1989): 'Liberalismo y policía'. Dins *Ciencia policial. Ministerio del Interior*, núm. 7, pàg. 60.

.- (2000): *La policía en la Historia Contemporánea de España (1766-1986)*. Madrid: Ministerio del Interior. Secretaría General Técnica; Madrid: Dykinson, 2000. 306 pàg.

3.2.2 Webs

- Historia de la policía española.

<http://policia.fdez-satorre.net/hp/historia.htm#p2>

- Centro de Análisis y prospectiva de la Guardia Civil.

www.guardiacivil.org/quesomos

- *Real Cédula de Su Magestad y señores del Consejo por la que se manda guardar y cumplir el Real Decreto inserto comprensivo de las reglas que han de observarse en el establecimiento de la Superintendencia General de la Policía del Reino*. 13 de gener de 1824.

www.bib.us.es/derecho/servicios/common/RealCedulaPoliciaDelReino.pdf

www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/89147397652347251943457/009178.pdf

- Historia de la Policía Española

[http://www.cartujo.org/pag\(c\).htm](http://www.cartujo.org/pag(c).htm)

3.3 Apèndixs

3.3.1 Apèndix I: poblacions de la Governació de Dénia i districte de la Subdelegació de Policia

Per ordre alfabètic. S'indica l'antiga senyoria directa (1773)¹⁵⁷

Alcalà de la Jovada	(duc de Villahermosa)
Alcalalí	(baró d'Alcalalí)
Almoines	(duc de Gandia)
Alqueria de la Comtessa	(duc de Gandia)
Altea	(marqués de Guadalest)
Bellreguard	(duc de Gandia)
Beniarbeig	(marqués de Valdecarzana)
Beniardà	(marqués de Guadalest)
Beniarjó	(duc de Medinaceli)
Benidoleig	(baró de Benidoleig)
Benifato	(marqués de Guadalest)
Benigembla	(comte de Parcent)
Benimantell	(marqués de Guadalest)
Benimeli	(comte de Carlet)
Beniopa	(duc de Gandia)
Benipeixcar	(duc de Gandia)
Benirredrà	(Miquel Escrivà)
Benissa	(marqués de Guadalest)

¹⁵⁷ Informació elaborada a partir de SASTRE; SESER: 1990, pàg. 229-230.

Benitatxell	(duc de Medinaceli)
Bolulla	(arquebisbe de València)
Calp	(marqués de Guadalest)
Callosa d'en Sarrià	(reialenc)
Castell de Castells	(orde de Calatrava)
Confrides	(marqués de Guadalest)
Daimús	(comte d'Almenara)
Dénia	(duc de Medinaceli)
Finestrat	(baró de Finestrat)
La Font d'en Carròs	(duc de Gandia)
Forna	(baró de Benidoleig)
Gandia	(duc de Gandia)
Gata	(comte de Carlet)
Guadalest	(marqués de Guadalest)
Guardamar	(marqués de Mirasol)
Llíber	(comte de Carlet)
Llosa de Camatxo	(baró de la Llosa)
Miramar	(duc de Gandia)
Mira-flor	(baró de Petrés)
Mira-rosa	(comte de Parcent)
Murla	(duc de Gandia)
Negrals	(Josep Almúnia)
La Núcia	(comte de Montealegre)
Oliva	(duc de Gandia)
Ondara	(marqués de Guadalest)
Orba	(duc de Gandia)
Palmera	(comte d'Anna)
Pamis	(Violant Salcedo)

Parcent	(comte de Parcent)
Pedreguer	(comte d'Anna)
Pego	(duc de Gandia)
Piles	(comte d'Anna)
Polop	(comte de Montealegre)
Potries	(duc de Gandia)
Rafelcofer	(duc de Gandia)
El Ràfol d'Almúnia	(marqués del Ràfol)
Real de Gandia	(duc de Gandia)
Sagra	(orde de Santiago)
Salem	(marqués de Bèlgida)
Sanet	(orde de Santiago)
Senija	(baró de Senija)
Setla	(comte de Parcent)
Tàrbena	(reialenc)
Teulada	(marqués de Guadalest)
Tormos	(Miquel Català i Francesc Larraya)
Vall d'Ebo	(duc de Gandia)
Vall de Gallinera	(duc de Gandia)
Vall de Laguar	(duc de Gandia)
El Verger	(duc de Medinaceli)
Vilallonga	(duc de Gandia)
Xàbia	(duc de Medinaceli)
Xaló	(comte de Carlet)

3.3.2 Apèndix II: Mapes

- Governacions borbòniques (1707-1812; 1814-1820 i 1823-1833) amb detall de la governació de Dènia.
- Divisió Provincial. Època liberal. 1822-1823.
- Divisió provincial i partits. 1836.

De PIQUERAS HABA, Juan i SANCHIS DEUSA, Carmen. *La organización histórica del territorio valenciano*. València: Generalitat Valenciana, 1992 (col·lecció Territori, 2), pàg. 47, 51 i 53.

4 BALANÇ PROVISIONAL

Em fa la feta que aquest estudi té més sentit com a descobridor de potencialitats que no com a anàlisi amb visos de ser complet, exhaustiu o adient. Hem provat de fer un viatge inicial per entendre i situar-nos en el moment de creació d'una policia estatal. Ens hem endinsat en els documents per extraure informació intel·ligible i explicativa, tant del moment històric com de la lògica administrativa i la situació real a Dénia i al territori de la seua governació. Hem pujat a les muntanyes farcides de bandolers i hem seguit l'itinerari de centenars d'escrius i comunicats. Però resten pendents moltes coses.

Per començar, un millor contrast amb el marc legislatiu i polític, sobretot als moments crítics i decisius de canvi de tendència (1827, 1833, 1835-36). Això implicaria, entre altres coses, la indagació en els reglaments, les instruccions per a la instal·lació de les subdelegacions i els butlletins provincials. Tampoc no hem aprofundit en la bibliografia sobre el liberalisme i la seua repressió, o en la batalla ideològica. Com tampoc en temes de particular interès, com ara l'inveterada pràctica de la deserció.

Caldria conèixer millor la pràctica anterior i posterior de les funcions policials a la pròpia governació de Dénia, per a la qual cosa disposem de documentació. Sobretot abans de 1824 i després de 1827. El municipi denier es presta particularment a una revisió de la seua documentació municipal i governamental, ressenyada a l'apartat de fonts. De forma especial, caldria completar i contrastar informacions en moments clau, com ara la conspiració liberal a la plaça de novembre de 1824.

Ha restat també en el calaix de les intencions un contrast més sistemàtic de la informació existent a l'Arxiu de la Diputació Provincial de València –i potser a la d'Alacant- sobre els fusellers del Regne de València en el període tractat.

Caldria, així mateix, un buidat més sistemàtic de la documentació dels anys 1825-1826 i 1828-1836. Sobretot la correspondència. Això permetria fer un estudi més quantitatiu, més estadístic i exacte dels temes tractats. Els registres es presten bé a aquesta mena d'anàlisis.

De moment, les fonts utilitzades no ens han permés analitzar els inicis de la Subdelegació (el moment de la creació, les preses de possessió...) L'etapa final, si bé complicada, contradictòria i de difícil anàlisi, mereix també una major atenció perquè estem parlant de la mort de velles institucions i del naixement de noves (govern civil i diputació provincial, jutjats de partit...) al bell mig d'una societat en peu de guerra.

En l'apartat descriptiu, resta pendent fer fitxes específiques de les sèries i de les unitats documentals. Potser, globalment, hi haja punts que poden ser majorment sintetitzats (els referents als secretaris o el bandolerisme, per exemple) i molts altres, com hem vist, millorables i ampliables.

Amb la consciència de totes aquestes mancances confiem, tanmateix, que l'esforç haja estat útil, assenyat i proporcionat en relació als objectius plantejats.